

ISSN 2232-2671 LETNIK 5, ŠT. 8, DECEMBER 2014

LIT ER ARNO J E Z I K OSLOVNA A REVIJA

ŠTUDENTK IN ŠTUDENTOV FILOZOFSKE FAKULTETE UNIVERZE V MARIBORU, ODDELKA ZA SLOVANSKE JEZIKE IN KNJIŽEVNOSTI

Letnik 5, številka 8 (december 2014)

Izdajatelj: Študentke in študenti
Filozofske fakultete univerze v Mariboru,
Oddelek za slovanske jezike in književnosti

Koroška cesta 160, 2000 Maribor

Telefon: +386 (0)2 22 93 840

Telefaks: +386 (0)2 22 93 625

E-pošta: literarno.jezikoslovna.revija@gmail.com

Spletna stran: <http://www.literjezika.si>

Glavna in odgovorna urednica:

Urša Kac (*jezikoslovje*)

Področni uredniki:

Aleš Čeh (*proza*)

Jasmina Korat (*kritika*)

Karin Požin (*poezija*)

Viktorija Aleksovska (*prevodi*)

Lektorica: Urša Kac

Naslovnico oblikoval: David Kunstek Kneževič

Oblikoval in tehnično uredil: Janez Šali

Slika na naslovnici, ilustratorka: Natalija Cigut

Oblikovalec spletne strani: Jure Domajnko

ISSN 2232-2868

Naklada: 200 izvodov

Tisk: DEMAT d. o. o.

Vse pravice pridržane! Brez ustreznega pisnega dovoljenja izdajatelja ni dovoljeno nobenega dela ali celote te revije na kakršenkoli način reproducirati, kopirati ali kako drugače razširjati. Ta prepoved se nanaša tako na mehanske oblike reprodukcije (*fotokopiranje*) kot na elektronske (*snemanje ali prepisovanje na katerikoli pommilniški medij*).

Poezija

Barbara Mastnak.....	7
Helena Zemljič.....	9
Sara Remžgar	11
Jernej Vidmar.....	13
Lidija Polak.....	15
Sara Fabjan	18
Estera Deželak.....	20
Aljoša Šorgo	22

Proza

Nika Untitled.....	27
Estera Deželak.....	28
Aleš Anošek.....	30
Patrik Holz.....	31
Aleš Jelenko	33

Kritike

Aleš Čeh: 120 odtenkov Sodome.....	46
Maja Budin: Odkrita resnica – pričevanje romskega dekleta.....	51
Martina Janežič: Iz hrepenjenja v trpljenje	53
Nina Ahec: Upam, da vzkali, da klas šumi, da ajda zori ...	55

Članki

Aleš Čeh: Digitalizirana knjiga odločitev.....	58
Urša Kac: Idilični prostori in prvine v Tavčarjevih izbranih delih	65
Nina Ditmajer: Pregled slovenskega pridigarstva v katoliški dobi (1600–1764)	79
Lea Vöröš: Pomen Števana Kúharja kot zapisovalca folklornega slovstva in zbrane zgodbe o Bratoncih...89	
Viktorija Aleksovška: Koroška narečna skupina	97

Prevodi

Robert Luis Stevenson: Bed in Summmer, Auntie's Skirts, Windy Nights (v slovenščino prevedle Julija Neudauer, Tadeja Tement, Eva Rosič)	102
Géza Csáth: Fekete csönd, A béka (v slovenščino prevedel Peter Koša).....	103
David Herzog: Meine Lebenswege: Die persönlichen Aufzeichnungen des Grazer Rabbiners David Herzog (v slovenščino prevedla Petra Bratušek).....	111
Michael Stavarič: stillborn (v slovenščino prevedla Katja Zorko)	117

Naprej v preteklost

Kot čuteče bitje je človek obdarjen (ali preklet) z željo po optimizaciji svojega življenja, da bi bilo slednje karseda prijetno in lagodno. V dobi nagle digitalizacije še poslednjih analognih odtenkov naših življenj lahko opažamo rastoč trend negativne percepcije napredka. Pred leti se je (tehnološki) napredek pozdravljal odprtih rok, saj smo z njim uspešno utemeljevali primat najrazvitejše vrste našega planeta, obenem pa je napredek obetal, da bo lajšal in bogatil človekovo bivanje.

Nekaj let kasneje pa se je mišljenje obrnilo in tehnologija je postala nekaj, kar je sicer dobrodošlo in res olajša marsikatero aktivnost, vendar ljudem na dolgi rok lahko tudi škoduje. Negativne efekte smo zaznavali na mnogo področjih, recimo trendih zaposlovanja, pismenosti in motnjah koncentracije – zlasti so postali popularni članki o omejevanju časa, ki ga prebijemo na internetu, ena vidnih posledic je denimo svetovni dan odklopa.

Sklop elementov, ki so pod taktirko interneta utrpeli škodo, večkrat vsebuje tudi kulturo in umetnost. Mnogokdaj sem prebral, da internet ne spoštuje zapuščine. Upravičeno? Neupravičeno?

Pri Litru jezika se večkrat vračamo v preteklost. Pišemo članke o pokojnih avtorjih, klasikih, sklicujemo se na strokovne prispevke preteklih let. Vračanje v preteklost je iskanje resnice, tj. tiste verzije zgodovine, ki se nam zdi spricho virov najbolj verjetna. V letih, odkar se aktivno ukvarjam z literaturo, ugotavljam, da je ravno internet tisti medij, ki nam je najbolj prepričljivo (in uspešno) približal preteklost, nam omogočil, da preteklo resnico najdemo sami, čeravno se nam ob omembi samostalnika *internet* rada pojavi asociacija *prihodnost*. Internet je preteklost naredil zanimivo. Verjamem, da je branje Sadove *Sodome* v 19. stoletju botrovalo edinstveni izkušnji, vendar je sodobnemu bralcu ta izkušnja s pomočjo interneta lahko maksimalno približana, celo obogatena. Nekaj klikov je potrebnih, da dostopamo do relevantnih člankov, faksimilov časopisnih mnenj, ki datirajo stoletja nazaj, sodobnih interpretacij, pogledov, celo dnevniških zapisov takrat živečih avtorjev. Vse to je bilo nekoč oddaljeno kilometre, marsikdaj (oziroma marsikomu) celo nedosegljivo. Tovrstni članki nam osvetlijo kakšno literarno delo, ga naredijo zanimivega, zato menim, da bi (sicer že precej preživet) program osnovnošolskega/gimnazijskega izobraževanja moral vsebovati ure, preživete na internetu, kjer bi učenci pod nadzorstvom profesorjev analizirali učinkovite načine brskanja za dostop do uporabnih virov in literature. V Sloveniji je digitaliziranje pisanih vsebin prilično razvito (pogrešam napredek pri arhiviranju/digitaliziranju filmske zapuščine), na fakultete pa pridejo študenti, ki se ne zavedajo obstoja naše Digitalne knjižnice niti projekta Wikivir.

Namesto da svoje vedenje prilagajamo naivnim dnevom česarkoli, lahko ta čas porabimo za refleksijo vedenjskih vzorcev, ne pa za pretvarjanje, da tega vedenja sploh ni. Vsak, ki se določenega marca odklopi od interneta, ker sledi zapovedim dneva odklopa, se bo priklopil nazaj. Bo njegovo življenje bistveno bogatejše, ker je nek nesrečni dan preživel brez bitov in ekranov? Skoraj gotovo ne. Vsak pa ima možnost kritične refleksije, s katero bo lahko optimiziral svoje življenje. Življenje se namreč ne deli na tisto, v katerem dihamo, in tisto, v katerem tipkamo. Življenje je samo eno, saj internet ni magični kraj.

Je pa vsekakor fascinantna tvorba, ki mi v marsičem ostaja neznanka. Vem pa nekaj: internet bo os-

tal. Čas je torej, da si tudi sam nadenem *capt. obvious* čepico in zapišem: namesto boja proti internetu, praznovanja imaginarnih čarobnih dni in prisiljenega odklapljanja porabimo naš čas za refleksijo in iskanje resnice. Tiste pretekle, sedanje in šele prihajajoče.

Naj vas besede o resnici, ki jih je l. 1985 zapisal nedavno preminuli Ivan Ladislav Galeta, pospremi-
jo v branje aktualnega litra tehtne vsebine, ki združuje analize preteklega s sodobno ustvarjalnostjo
nadarjenih posameznikov in vpogledom v prihodnost.

V trenutku, ko pomislim na resnico,

Je že ...

V preteklosti.

Čin!

Aleš Čeh

POEZIJA

Barbara Mastnak

Pretežek včeraj

Lastniki vrtov so dobili nepremičninski davek na svoj paradiz in nato skušali legalizirati konopljo.

Včeraj.

Odcvetela kurba s spranimi rdečimi lasmi je prodala izmučeno telo in se degenerirala do podčloveka.

Včeraj.

Osiveli akademik je postavil brezkužno razstavo v prazni galeriji.

Potem je umrl.

Včeraj.

Za umski delirij pa smo skoraj dali dve leti življenja in z litrom gina poplaknili obljubo o enem pivu.

Včeraj. Danes gnijemo.

Morda jutri spet.

Alga sem.

Izgubila sem karamelno idejo. Zabliskalo se je in crknilo. Kaputt.

Ne spomnim se več februarske misli.

Zdaj trgam list, on pa s praznino lomi mojo hrbtenico.

Ohromela sem.

Potujem proti smeri eliptičnega žrtvovanja gnilih možganov, da začnem misliti na novo.

Nočem biti suženj tistega biča, dogma mi je že ožgala ramena.

Zadnje čase se v meni odpira nov nivo.

Niansa pasivne agresije.

Dve uri spanja je premalo, Srečko.

Kako naj razvijem idejo, če um spi?

»Žena, skuhaj kavo,

danes ne bom čakala na navdih.«

Esenca Neobstoječih.

Dobrodošli v klubu Neobstoječih poetov.
Zdaj vohamo orhideje in pijemo samo še nad
40% opojnost.

Novo kraljestvo se oddaljuje, jaz pa še kar
stojim med Neobstoječimi

v šoku, v sramu, v absurdni omami.

Režemo nič in v njem iščemo resnico.

Z betonom smo polili gozd in ga
položili z orientalskimi ploščicami.

»Zapomnite si gospoda Charringtona!«

»Koga?«

»Tistega gospoda, z Miselne policije.

Baje mu je spodrsnilo na naših tleh,
zdaj so krvave kot džihad.«

Večnost se je začela ponavljati in se razgradila
do dekadencnega prahu,

poeti so že davno izgubili varno eksistenco,
meni pa so v roke dali cunjo in
vedro.

Nisem prepričana, čigave grehe čistim zdaj.

Na koliko načinov lahko umreš? Naenkrat?

Zgrabili so jo in jo zavili v trakove.

Naj ne diha, naj ne pleše.

Poiskati moram škarje; preveč je čista,
da bi jo uničili.

Profesor se je sicer izgovoril,

da je skušal skriti pasove,

a so mu naročili prinesiti še vrvi.

Kakšen kreten.

Ampak ona zdaj pleše s povoji.

Uspelo ji bo, dovolj se je nadihala prej.

Svobodna mumija je.

Helena Zemljič

Kot ptica

Padam v vedno nove objeme
in se lovim na konicah prstov,
da bi me božali sekundo dlje
kot po navadi. Vsa sem zloščena
in postajam vedno bolj spozka,
tako da naslednjič padem hitreje
in hitreje med nove roke, ki me
previdno pestujejo, nato pa
odvržejo čez rame v daljavo
polno previsoke trave, kjer čakam
na novega, ki se bo spotaknil obme.

Morda nekoč pristanem na nebu.

Jutra

Preden vstanem,
umrem

v lastnem naročju praznih skrbi.
Ležijo v kavnih usedlinah jutra,
ki ga pripraviš s skrbjo hladnega
zdravnika.

V rjuhah pustim kvadrate in kroge,
ki rišejo nedosegljive metafore,
da se lahko prepustim tvojim besedam,
ki nalagajo tolažbe čez tožbe

in ubijajo nežne črke,
ki ne prenesejo niti
tvojega pogleda.

Preden vstanem,
umrem,
da lahko živiva.

»Citat« (neznan avtor)

Vse vržem v koš.

Kričijo, da je citat!

Če rečem *življenje*,
citiram.

Če rečem *ti, jaz, on*,
citiram.

Če rečem *citat*,
citiram.

»*Kje je sploh smisel?*«
(neznan avtor)

»*Napišem.*«
(neznan avtor)

Hjgdrgerwiovnriogh489tz
nucruigfesčfkw04t48rgsl

»*Upam na izvirnost.*«
(neznan avtor)

Cena

Škatla v dnevni sobi ropota:
»*Nastalo za 500 milijonov škode.*

Odneslo mi je vse prihranke.

Vse to stane.«

Vse to stane.

Ljudje skačejo,
ljudje kričijo,
ker vse stane!
Stane hrana,
stane voda,
stane toplota
in ti gledaš v hišo
kot deklica brez vžigalic
pa veš, da to ni zate,
ker stane.

Ti si tisti,
ki ti je odneslo hišo,
ki je stala,
a zdaj le stane.

Ti si tisti,
ki le gledaš ...
Pa še takrat te naženejo kot psa,
ker gledanje ni zastoj.
Gledaš hrano,
pa nimaš kaj jesti.
Ker stane.

Nastalo je 500 milijonov let škode.
Toliko je stalo drevo spoznanja.

Sara Remžgar

Najino. Življenje.

Ustvarila sva se
iz pisem, iz večera v avgustu, zadnjega,
z izbrisljivim svinčnikom prežarjenega.

Takrat. Iz dveh pogledov
je sestradan lok požiral
hrepenenje ptic selivk,
požiral vse pretekle ruševine
in požrl zbledele, zaledenele želje v meni,
da bi v tebi našle svojo moč in se izsijale.

Sedaj. Tlačita me kazalca v uri,
neusmiljena prijatelja časa,
ki ne odpušča, ne posluša, se smeji nasmehu
smrti.

Dvigujejo se strune obnemele violine
in z zobmi jih tržem v zraku,
spuščam se na dno in dlje nazaj.

Naprej? Naprej? Naj grem naprej?
Odgovora ni. Odgovor noče.

Ostane le stvarjenje
in tiha sveča, ki v pomladi
nerazumno pojenjuje. Izseva najino življenje.

V modrem

Veš, ko si mi prvič položil
roko na koleno, je bil
torek. Bila sva v modrem.

V modrem si me zapeljal
na visoko,
nad sanje,
nad nepredstavljivo,
da bi pričakal jutro v meni.
Sporočila prepričajo spomine, naj živijo.

Še vedno živijo.

In vedo, da
prvič si mi položil
roko na koleno
in potem,
ne več.

Niti v modrem.

Niti zadnjikrat v modrem.

Se spomniš?

Izgorela

Zjutraj sem se umila v pepelu,
umila sem ostalo seme,
nepognano, zaman živo
zaradi sile mojih naglih oči,
zaradi družine, otroka, ki prihaja.

In čez dva dni ... ne
pričakuj
nič več. Nič več
ne moreš izgoreti
v posušeni slami smrti
v sili, v stilu, omamljen
od modro-belega prahu.

Tresem se kot presušena trska,
koljem ljubega v sebi,
v mezinec sem ga skrila
in noga mi drsi nad sklopko.
Homecoming.

Ustvarila sem negativ
v praznini lastnih zmožnosti.
Votla praznina, praznina, družina.
Otrok moj,
otrok.

Pustila sem balkon odprt

in smrt je zopet zadišala po pomarančah.

Vprašali so me, zakaj
vrat ne zapiram
in puščam luč prižgano ponoči,
da najde pot bedeča ptica
k oknu, tik ob steklo.

Pustila sem balkon odprt
in ni me sram,
če puščaš ti priprta vrata
drugam, v smer snežnih ptic,
ki me prebadajo navzven
in zobajo obkoljene punčice
dvoje rjavih perl,
ko čakam pismo
od nikoder v večnost,
v trdo zemljo, kjer te bom
odrtega zasula.

Pustila sem balkon odprt,
med nama tanek sukanec življenja.

Jernej Vidmar

Tvoja senca

Na steni, beli steni
daljša je in krajša.
Kakor te obsije sonce
si starejša in si mlajša.

Na travi, zeleni travi
že je tu in spet je ni,
kakor misel tik pred spancem
tvoja koža dreveni.

Na vodi, modri vodi
zableše in izgine,
kakor veter pod sivino
tvoj pogled ne mine.

Poljubi me!

Poljubi me, preden grem, si rekla.

In jaz te poljubim.
Najprej na usta,
peskovnik nedolžnih pregeh.
Potem te poljubim na nos,
igrivo, da izvabim tvoj smeh.
Potem te poljubim na vrat
in na lice, zato da utihneš.
Pogrizljam tvoje uho,
zato da zavzdihneš.
Nato te poljubim na prsi,
da nežno zardiš,
poljubim na trebuh,
da plašno vzdrhtiš.
Nato te poljubim pod popkom,
da se v pričakovanju odpreš.

Na koncu, ljubezen,
na koncu te poljubim v srce.

Potem umreš.

Jesenska I

Oddajam beli šum.
In nekaj je takšnih,
ki v njem iščejo smisel.
Mogoče je beli rum.

Oddajam beli šum.
Baje obstaja nekaj tehnik,
kako ga razvozlati.
Kako imeniten izum!

Oddajam beli šum.
Nekdo je ugotovil,
da je vse skupaj neumnost.
Pač oddajam beli šum.

Jesenska V

Nekoč sem nekemu prijatelju razlagal,
kako je neka ženska, ki sem jo ljubil,
bila boljša od neke druge ženske,
ki sem jo ljubil ob istem, pa še nekem drugem času.

Vprašal me je, ali sem prepričan,
da sem prav zares ljubil obe.
Smešno, seveda nisem prepričan! Ne popolnoma,
ampak si nekako želim, da je bilo tako.

Jesenska VII

Program prekinjamo
zaradi pomembnega obvestila:
Mlad moški, študent filozofije, odgnal še eno žensko.
Venomer ji je težil,
da mora eksplanans
biti relevanten
za eksplanandum.

Včasih sem ...

Morda še vedno stoji na križišču,
tam sem ji zrl poslednjč v oči.
Morda je hotela žareti presvetlo,
morda je hotela ubežati temi.

Včasih je sklanjala glavo nad pismi,
ki jih je sanjala pozno v noč.
Včasih sem čutil grenkobo prikazni,
včasih sem čutil, kako hoče proč.

Včasih sem slišal ihteče rjovenje,
blaznost samote v plašču besed.
Včasih sem našel v njih hrepenenje,
včasih sem našel le ivje in led.

Včasih hodniki ječijo stopinje,
glasovi so tuji, ko čas trepeta.
Včasih sem vedel, kod vodijo steze,
včasih sem vedel, zakaj je odšla.

Morda je kot roža v dežju oživela,
in v kaplje poljubov ovito telo.
Morda je uspela ujeti utrinek,
morda je uspela pregnati temo.

Lidija Polak

neodvzeta

duh sem

ki sili iz zaprtega vratu steklenice
vonj neke daljne noči sem
meglica ki noče v pozabo
čutilo neke sreče
prezadrževan trepet
pobožana
poljubljena
vzeta
čuteče vstavljena v kolesnico berljivega časa
brajlova
in izpod očal izpod dlani izpod srca izpod ovratnika moža
vsa vsebina žene
shranjena
vložena
polna
nikoli pozabljena nikoli izropana ptica

ne iluzija ne slepilo resnica sem

bilo je nekoč

slišala sem barve
ali verjameš

njihov smeh sem poslušala
omočil je mojega
ko se je spuščala noč
po trebuhu dneva
verjemi

tudi one jočejo med smehom

morava utoniti skupaj

včasih ne vem v katero pesem bi se ogrnila
dotakne se me kdaj ta kdaj ona
so kot bi bile iz mojih črk občutene
le podpisi pod njimi so drugi
neki tujci jih živijo
in z njimi zdaj vrtajo moje misli s svojimi

mogoče sem kdaj izgubljena s poti
tavam in se rešujem z nevidnih pečin
plavam na oblakih iluzij in iščem
a kolesnice usode so mi že davno začrtale pot
le majhni odmiki iz smeri so možni
le nežni odkloni iz sebe so mi dopuščeni

zato vem vedno da se ne morem izgubiti
globoke brazde z menoj koplje življenje
v širokih zamahih me kida
in kadar želim pobegniti iz sebe
želim zato da ne gledam kako odtekan
skozi prozorne prste časa

moraš videti če nisi popolnoma slep
da so se neke poti pomešale med sabo
neke brazde zorale v eno
nekdo se utaplja v njih in ta nekdo se pozna
s teboj in čaka na roko da skupaj utoneta

od mev

salve smeha so zatresle prostor, nekdo je kričal, med vse se je pomešal še vrisk, napol histeričen,
napol občudojoč mojstrovino sesutega trenutka

stala je v zgodbi
odsotna v bližini
ko je veter zatresel, ko je blisk preparal
stala je v kolenih, komolce je skrčila in si dlani položila na ušesa

zdaj bo lahko
odšla

stoično je prestavila korak in se srečala
z brutalno deročo reko
prepoznala gostost razkritega vala
in se občutila v zaprtem kriku svoje globine

nihče drug
popolnoma
nihče
je ni videl in ne slišal

in še sama je le pogledala proč

Sara Fabjan

Operacija sponka

Diploma pomeni ostati tu,
zato želim magistrski naziv.
821.133.1 in odšla bom s prevozi.org.
Veliko oblakov za nič,
cigarete ne potrebujem za svobodo,
če imam pametni telefon in znanje,
kako ga uporabljati.

Daljnosežnost posledic je širina prebranih zgodb,
um postranska škoda knjige,
oborina pogovorov,
brez vsebine in hkrati z vso možno vsebino.
Citiram z razlogom.

Želja po prisilnem odhodu pride z zavedanjem
– vedno bom predstavljala zanemarljiv procent človeštva.
Vedno bom samo ena enota.
Vendar ponekod lažje kot drugje.

Farewell to arms. What arms?

Rojeni po osvoboditvi Slovenije
ne poznamo sveta, ki ne bi bil namenjen nam.
Države ne rabimo za sprehod po Prešernovem trgu,
kepico sladoleda, prevoz domov.

Semiotične raztopine globalizacije in kapitala.
Denar pa itak lahko dobiš, kjerkoli živiš.
Živiš pa, kjer je denar.

Smo nepojasnjeni deli variance dveh milijonov.
Produkt okolja, ki si ga delimo,
čeprav je tisto, kar nam onemogoča razumevanje,
da obstaja nekaj, za kar bi ustrelil soseda,
okolje, ki si ga ne delimo,
ki je v nas.

Vojna je mimo, nihče ne ve, da obstajaš.
Odloži že to pištolo.

Poznam Andreja

Vem, da se ne zna sprehajati,
hoditi počasi in loviti sonca v pore.
Sprehaja se po možganih, ko potuje
od režnja do režnja med utrjevanjem povezav.
On ni človek, ki bi šel na morje
za čez vikend, tako, spontano, da si odpočije od vsakdana.
Na maturantskem plesu ni želel spremljevalke
v koktajl obleki, plesati s sošolci, jesti njokov,
se smejati komiku, fotografirati za spomin.
Ne hodi na Trnfest,
ker se mu umetnost zdi potrata ljudi.
Meni, da se literature ne spenja
s cenenimi sponkami, ampak se jo založi.
Zase je mislec,
mož, ki ve, kako razpolagati s časom,
ki ga nima na voljo.
Odklonil bo tvoje vabilo na rojstni dan,
že peto leto zapored,
dokler ga ne boš več povabil.
Ne bo je peljal na Šmarno goro
in sedel ure v pogovoru z njo o najljubši glasbi,
ko bosta jedla ocvrte miške ter zvonila na zvon želja,
(on nima želja).
Ne bo te vprašal, ali boli,
ko ti bo spodrsnilo na poti navzdol.
Ne bosta se poročila na Bledu,
ker ne verjame v poroko
in ne verjame v Bled.
Sama boš sedela na petdesetletnici svojega očeta,
plesala z nikomer ali z bratom.
Ne bo ti lagal
in to mu boš zamerila.

Ko ostajam sama,
razumem Andreja.
Njemu je lažje.

Estera Deželak

Ni kaj povedati

Ni kaj povedati o mrtvih.

Nikoli ni bilo.

V svojo prašno posteljo so padli.

Prenehali so s samotnim tavanjem.

Naredili so svoj greh.

Ni kaj povedati o mrtvih.

Naj so gledali prelamljanje kruha neštetokrat,

naj so videli, kako vino vrtinči se in zvija.

V svojo prašno posteljo so padli.

Vstopili so v polje greha, groze,

v debelo, togo pločevino se zgostili.

Ni kaj povedati o mrtvih.

Naj se nit je tanjšala, cepila na konice,

nihče je ni ojačal.

V svojo prašno posteljo so padli.

Na neznatni, oveneli glavi dve očesi udrti;

dotik maziljenja na koži.

Ni kaj povedati o mrtvih.

Peljali so jih v ničnost.

Potuhnjeni, smejoči se grimasi so sledili.

V svojo prašno posteljo so padli.

Zdaj – ni kaj povedati.

Nikjer začetka in ne konca.

Ni kaj povedati o mrtvih.

V svojo prašno posteljo so padli.

The Dead

There isn't much to say about the dead.
There has never been.
They have fallen in their dusty bed.

They have ceased their lonely tread.
They have made their sin.
There isn't much to say about the dead.

They had watched the listless breaking of the bread.
They had seen the wine swirl and spin.
They have fallen in their dusty bed.

They had entered a pool of sin and dread.
They had curdled to thick, rigid tin.
There isn't much to say about the dead.

There had been the thinning, tearing of the thread,
of lines that none could underpin.
They had fallen in their dusty bed.

Sunken eyes on a shriveled head;
the touch of unction on the skin.
There isn't much to say about the dead.

Into nothingness they were led.
They followed the lying, crying grin.
They have fallen in their dusty bed.

Now – there isn't much to be said.
There is nowhere to start, begin.
There isn't much to say about the dead.
They have fallen in their dusty bed.

Aljoša Šorgo

Nalija in Melin¹

II. spev

Išanski kralj Nidagu svoji hčeri Naliji pripoveduje, kako je kot mladenič spoznal temačna božanstva, ki zdaj, šestdeset let kasneje, grozijo vsemu obstoju. Bitja so, ko so se prvič pojavila, trdila, da si želijo miru, zato je Nidagu od Lareda, svojega predstavnika, zahteval, da ga pelje k njim.

»Sivi oblaki bili so nad vhodom v jamo ob morju, 329
videl sem ogenj v temi, kjer oni so tabor imeli.
'Nyra², prišli smo!' zaklical je v mračno notranjost Laredu.
Ognja svetloba pričela je bližati v naši se smeri,
dokler ni znašla pred nami se ženska strašljiva postava.
Videl takrat sem, da njene oči so gorele, ne ogenj,
dobro opisal Laredu je njeno telo v palači,
groza in strah sta me vendar oblila ob njeni podobi.

Stopil pred svoje sem spremstvo in rekel s prijaznostjo v glasu: 337
'Jaz sem Nidagu, naslednik in sin sem Dadena iz Iše,
zadnji potomec Išali sem, hčere Lauguruna prve,
kralj in dobrotnik sem Iše, presvetlega večnega mesta,
prvi vladar sem v Ligi Išanski, branitelj človeštva.
Želje vam lepe predajam ob srečanju našem svečanem,
roko prijateljstva nudim in upam na večno sožitje.'
S kremplji je kljuvala zemljo, ko mirno je bližje stopila,
z ustnic so črnih priplavale njene varljive besede:
'Nyra, družica Bylada, sem, njega, ki kralj je nad kralji,
čast izkazuješ nam s svojim obiskom, Nidagu iz Iše,
z radostjo v srcih sprejemamo tvojo naklonjenost bratstvu.'

[...]

¹ Naslov naglasi "Nalija in Melin"

² <y> v imenih izgovarjaj kot /ü/

Nyra trdi, da je bila prisotna ob stvarjenju sveta, kar je v nasprotju z Išanskim verovanjem, zato Nidagu podvomi v njene besede.

Nisem ji vedeti dal, da podvomil sem v njene besede, 359

skril sem pomisleke v glasu in rekel prijazno ji tole:
'Svetla bodočnost nas čaka, če eden ob drugem stojimo,
ene reči pa si vendar želim pred zavezo k obljudi,
rad spoštovanje osebno izkazal bi kralju Byladu,
njemu izrazil hvaležnost za vašo veliko dobroto.'

Nyra nazaj stopajoč je sklonila svoj trup v priklonu,
čakal sem dokler ni vstopila v jamo, da rekel sem spremstvu:
[...]

'Sodil [...] ne bom o Byladu, dokler ga ne srečam, 374
moram zazreti se močno v globino njegovega bistva,
videl takrat bom šele, če je napak ga v Išo peljati.
Dvakrat bom z glavo pokimal, ko pride, če hoče nam slabo,
v takem slučaju pripravite svoja orožja za bitko.'

Komaj izrekel sem svoje besede, ko tla so se stresla, 379

mračno nebo je postalo in vroča je sapa zavela,
rahel je vonj po smodečih se drvih mi nosnice polnil.
Prvič nato sem Bylada uzrl, ki prišel je iz teme,
stopal počasi je z Nyro, hčerjo in sinovoma k meni,
s slehernim svojim korakom ječečo so zemljo zabodli.
Pajkovske noge njegove bile so kot kopja v ostrini,
tanke in gibčne obenem vse štiri kot roke otroka;
trup so nosile, ki v svoji sivini je ličil na kamen.
Blisnil je ogenj mu v temnih očeh, ko je prišel pred mene,
potlej razklenil je ustnice črne in rekel mi glasno:
'Jaz sem Byladu, največji med vsemi. Govori, Nidagu.'

Silo, ki gore bi rušila, slišal v globokem sem glasu, 391
čutil v sebi vročino sem ognja, ki duh mu napaja,
brezno sovraštva v črnini njegovih oči sem ugledal,
smrt sem okusil, ki sladka kot med je njegovemu srcu.
Dvakrat sem z glavo pokimal in rekel, da čas bi pridobil:
'Bodi pozdravljen med vrsto človeško, veliki Byladu.'

[...]

Nidagu se najprej dobrika Byladu in ga povpraša o stvarjenju sveta, da se prepriča, če ta laže, potem pa mu iznenada razkrije, da je laž spregledal.

Z glasom hromečim, ki um mi zmračil je od straha, je rekel: 421
'Prav imaš, smrtnik, da nisem ustvaril sveta in človeka;
radost mi vzbuja, da moja prevaro si zgodaj razkrinkal,
gnusno in težko bilo je igrati dobrotnika vlogo;
prvi zdaj padeš, za tabo pa celo odvratno človeštvo,
s svojim vas srdom soočim, ki vzame vam bedna življenja.'

S krikom, ki paral je bele oblake, je skočil v mene, 429
z nohti kot sulice ostrimi meril mi v grlo je mehko,
glavo bi skoraj izgubil, če rešil me ne bi Laredu,
planil z brzino je strele, ki drevje podira, med naju,
vstran me je močno odrinil, da hlastnil Byladu je v prazno.
Mladcev petero iz Iše strmelo je nemo v junaštvo,
potlej pa s kopji napadli so prvega mračnih božanstev;
bron lesketal se je v zraku med šviganjem ostrih orožij,
komaj je sunkom konic se izmikal pogubnik človeštva,
vpil je od besa, ko tla so spodnesli mu Iše čuvarji,
iskre so brizgnile močno, ko prvič so v roko ga zbodli.
Pljuval na tleh je grozljiva prekletstva nad vrsto človeško,
skoraj končal bi njegov se obstoj razdiralen za večno,
kopje že tik je ob vratu imel, ko napadla je Nyra;
s kremplji na nogi zamahnila preko je mladcev pogumnih,
trije so komaj izvili se sunku, ko švignil je mimo,
dva pa sta padla na tla bliskovito na dvojce preklana.

Vmes se prikradla je Šaidin za Nida, ki stal je ob strani, 447
zgrudil ječé se je v pesek pod senco Byladove hčere,
starcu to zlo strahopetno zarilo bodice je v hrbet,
s svojo strupeno rodbino nato se je združilo v bitki.
Mladcev Išanskih trojico ovijali v krogu so teme,
špičasti kremplji okrog golobradih so glav šelesteli,
palice kopij so komaj odbijale močne udarce;
videl sem jasno, da dolgo vzdržali ne bodo junaki,
prvi je padel, ko les se orožja je zlomil od sile,
trup mu pri srcu prebodel je v trenu Šaberu pokvarjen.

[...]

Laredu pozove Nidaga, naj odjezdi in pripelje četo, ki čaka na ukaze nedaleč proč.

Jaz [...] sem splezal na konja, odjezdil ter gledal v strahu: 468
vstopil Laredu je v bitko, ki mogla bi stvarstvo rešiti.
Kopje razklano pobral je od padlega mladca na zemlji,
ni uporabljal ga v bran, temveč sólo za urne napade,
krempljem se hitro ogibal je s spretnostjo mladega mačka,
luknje v obrambi mrakobnih zapolnil je s svojimi vbodi.
Mladca ob sebi navdihnil je s svojim pogumom velikim,
s strašno močjo sta odbijala udov pogubno ostrino,
sebe ves čas izpostavljala silnim udarcem sta temnih,
dajala možnost Laredu tako pogosteje napasti.

Mnoge uspel ureznine zadati telesom je sivim, 478
bron jim meso je prediral, a hudo jih vendar ni ranil,
mračni pa spravili mimo orožja so nekaj udarcev,
mladca oba so uspeli porezati rahlo po rokah,
ta pa pokončna sta vztrajala v bitki Laredu ob boku.
Daleč sem bil že takrat in motril proti bitki sem s trdom,
veter so dvignili boji, ki pesek je v zraku vrtinčil,
potlej pa bil sem predaleč in konja še bolj sem spodbodel.«

PROZA

Nika Untitled

Eno res kratko, prosim

So tu že slišali za čiščenje, se sprašuje, medtem ko s kazalcem riše po zaprašeni mizici ob oknu in si zamišlja, da je novi Dalí.

Črta, ki ločuje nebo in morje, nebesa in pekel, postane ovratnica za izsušenega možica. Še eden v vrsti. In eden ni Nobeden. Nobeden pade kot domina v otroški igri.

In res je vse postalo otroška igra, točno tista, ki sta si jo izmislila s sosedo, ko sta še navdušeno prinašala učiteljicam risbe in ob vikendih namakala noge v ribniku ter delala bombe iz blata.

Ja, to so bili zlati časi za razvijanje potencialov. Namišljenih predvsem.

Zdaj se pogosto preseda s stola na stol, ker ni prijetno obsedeti na enem mestu – žerjavica prehitro postane prevroča in opeče roke. Ali rit. In koža na tistem delu je preveč občutljiva. Ja, koža. Ne misli ali čustva ali vest. Koža. Ker kožo se vidi, občuti. Misli, čustev, vesti pa ne.

Ampak res, so tu že slišali za razkužilo in krpo iz mikrovlaknen. On kupuje samo te. Ker jih je tudi njegova mama. Mama je pa bog, čeprav so sok njenih bradavic že zdavnaj pocuzali črvi. In spreleti ga, da že od prejšnjega meseca ni bil na grobu. Kaj bodo rekli sosedje! Takoj jutri se odpelje s krpami, vedrom in novimi mačehami.

Ampak prej bo treba opraviti še kratek pogovor. Tule, za to nemarno mizo. Kar s prstom so mu pokazali sem. Naj počaka, gospod doktor da bo prišel čez pet minut. Sedi pa že slabih dvajset. Stol postane prevroč. Preseda se.

»Opravičujem se za zamudo, takoj bom,« reče gospod doktor in se togo namesti za mizico. Brska med papirji in po mučni tišini končno izdavi: »Bojim se, da tečejo zadnji dnevi. Naredili smo vse, kar je bilo v naši moči, ampak telo enostavno ne zmore. Saj ste videli, tudi glava ni več na pravem mestu.«

»Koliko časa pa ...?«

»Kvečjemu dva, tri, največ štiri dni. Opravičujem se, mudi se mi v operacijsko. Počakajte tule, naš tehnik jo bo pripeljal.«

Hitro si obriše prašen prst v desno hlačnico in z gospodom doktorjem si sežeta v roke.

Razočarano jezen pogleda prašno umetnino in kar z rokavom suknjiča pobriše stvaritev. Ja, vse je postalo igra. Igra gradnje najmočnejših stebrov iz kompleta kart Črnega Petra.

Razočarano jezen komaj pogleda k njej, ki sedi na invalidskem in se brezskrbno smehlja. Rahitičen drget mu spreleti ustnice, prijateljsko jo potrepnja po roki, suho poljubi na čelo in se obrne proti izhodu.

»Kdaj spet prideš?« ga doseže njen glas.

»Danes teden, draga. Danes teden.«

Estera Deželak

Beli regratov cvet

Stala je tam. In lahko stopila naprej. S prsti je oplazila visoke, krhke travne bilke ter za sabo spreminjala roso. Bistre kapljice so ji polzele po nogah, ko je hodila; njeno telo navlaženo z meglicami svežega jutra v poletju. Hlad je zamrznil vso bolečino v njej in jo izpremenil v novo osebo, sposobno oditi, pozabiti – uleči se na travnato zemljo, ki je vabila s svojim prvinskim objemom. Lahko bi se stalila v travi in spronicala skozi razpoke v zemlji neopažena. Bila je sama svoja duša in sama svoj um; bila je vse, kar je lahko terjala. Njeno življenje je sedaj lebdelo v meglici tople tišine v ravnovesju z vsem – bil je privid, po katerem je lahko le segala, ko je bila živa sredi kaosa.

Solze so jo obšle. Padale so z njenega obraza na hladno zemljo, ki je vabila; občutila je žgočo sol na svoji koži. Slabost jo je prevzela in oči so ji posteklenele. Padla je s stolpa v ječo gneče, stiske. Temni, iznakaženi obrazi so se ji hudobno smejali, grobe tuje roke so grabile za njenim telesom, ga potiskale v vse smeri. Gole, mišičaste noge so jo brcale s polno močjo. Živela je s smrtnimi modricami, a navzven brez brazgotine.

Mehka svetloba je padla na zemljo.

Nekaljena mirnost je ležala pred njo, tja položena in vsa iztegnjena na površini obzorja morja. Premikajoč se z nežnim gibanjem meglic, jo je počasi dosegla, se dotaknila njenega boka in zazibala njeno telo z gibi plime. Razum ji je povleklo v vakuum ničnosti. Vsrkalo je njene misli in pogoltnilo njena čutenja, za sabo pa pustilo le lupino. Ni se upirala tedaj, ko je črnina v njeno dušo vrezovala globoka, boleča znamenja. Stala je tam, mirna. Tudi sedaj se njen nemi obraz in spokojne oči niso borili proti belini, ki je gladila njeno dušo. Nevidne sile so jih spreminjale v novo kožo, v nov obraz, nove oči.

Plazila se je proti njej neopaženo, delček za delčkom. Ni je mogla videti, kako se ji je približevala. Toda sedaj je mirnost prispela nedvomno, končno in tiho. Prinesla ji je spokoj. Mehka snežena svežina se je razširila od njenih prstov na golih tleh, utrdila je konice njenih črnih las in se dvignila v zrak. Pripravljala se je, da bi zapustila ta svet ter se nikoli vrnila. Nepretrgoma je mežikala z očmi, preden se je zgodilo. Nato so njene oči ostale odprte. Prvič so videle preko obzorja laži, prevar, preko gora jeze, stiske, preko hribov ničvrednih ambicij, preko gričev sivih grehov.

Črna in bela sta se počasi prelivali in mešali znotraj nje, sedaj pa se je iztrgala v svobodi, medtem ko je bežen vetrič dvignil bel regratov cvet in ponesel semena s seboj.

The white dandelion's blossom

She stood there. And lightly stepped forth, grazing the tall brittle grass with her toes, changing the dew as she went. The clear droplets sliding down her legs as she stepped, her whole body moist from the mist of the cold summer morning. The cold, frosting the pain inside of her, made her a new person, able to leave, to forget – to lie down on the grass-covered earth that welcomed her with its primal embrace. She could melt in the grass and seep through the cracks of the earth unnoticed. She was now her own soul and mind and everything she could claim. Her life now floated in a mist of warm silence balanced with all things – a vision she could only grasp for when alive in the midst of chaos.

Tears came to her. Falling from her face to the cold ground that invited, she could feel the salt scorch her skin. A sickness overcame her, and her eyes vitrified. She fell from a tower into a dungeon of throned. Dark mutilated faces viciously laughing at her, strange coarse hands grabbing for her body, pushing her into every direction, muscular bare legs kicking her with full force. She lived bruised to death without a mark.

A soft light fell onto the ground.

The stillness lay in front of her, laid out and extended on the surface of the sea. Moving with the delicate motion of mist and inching towards her, it softly touched her on her side and swayed her body with the motion of the tide. Her mind was being sucked into a vacuum of nothingness. It absorbed her thoughts and swallowed her emotions leaving only a shell behind. She did not fight before when blackness engraved her soul with deep and painful marks; she stood still. Now, her aphasic face and placid eyes were not fighting the whiteness that was polishing her soul. Unseen forces were changing them into a new skin, a new face, new eyes.

It had been creeping towards her unnoticed inch by inch. She could not see how it neared her. But now, the stillness arrived indubitably; finally, quietly. It made her feel at ease. A soft snow-like coldness spread through her toes, bare on the ground. It hardened the tips of her black hair and lifted into the air. She was preparing to leave this world, intending never to return. She closed her eyes continuously before it happened. When it did, her eyes remained open. For the first time they saw past the horizon of lies and deception, the mountains of anger, distress, the hills of worthless ambitions, the knolls of grey sins.

The black and the white had been pouring and mixing within her, and now she broke free while a minute brush of wind lifted seeds of dandelion and carried them away.

Aleš Anošek

Jutro!

Nadležna budilka na novem mobilniku, ki sem ga včeraj kupil, zvoni, kot da jo je nekaj obsedlo. Napol še v sanjah stegnem svojo tresočo roko proti tej nadležni stvari. Čez ekran se na veliko sveti »DREMEŽ«. Sliši se lepo. Prelen, da bi vstal in se spravil k delu, z lahkoto pritisnem na to prepovedano možnost ter se vrnem v svet sanj. Čez nekaj ur, v zaostanku z vsem delom, ki bi ga mogel storiti že davno, brez atoma energije v telesu vstanem, zagrabim najbližje cunje v dosegu svojih rok, jih z vlečenjem nase in v naglici oddrvim na faks. Po skoraj nekaj kilometrih prišibam na faks, preznojen in utrujen sedem v klop ter bežno poslušam predavanje. Nestrpno gledam na uro in komaj čakam, da napoči trenutek, ko lahko stlačim vse svoje stvari v torbo ter bežim nazaj proti domu. Na poti v dom kadim cigareto za cigareto, za mano se že skoraj vleče megla. Najverjetneje spominjam na staro lokomotivo, ki se počasi premika po svojih utečenih tirnicah, sopiha in se z vsakim novim premaganim metrom težje premika naprej. Takšen ves zdelan se preoblečem in v ponovni naglici hitim v službo, saj moje finančno stanje zaradi pretiranega popivanja in kajenja ni ravno dobro. Posledica razvad so moje tresoče roke. Ne zmenim se za to! V službi s svojo neprijaznostjo odganjam stranke, še tiste najbolj vztrajne vse bolj odvrta moje neprijazno, skoraj agresivno obnašanje. Končno je ura devet, ko sem ponovno svoboden kot ptiček na veji, sedem v svoj avto, pridirkam do prve gostilne, kjer sedem za šank, prižgem čik, spijem pivo in se počutim kot kralj, ker imam v denarnici slučajno zadnjih 10 € ter polno škatlico cigaret. Ura polnoč! Pijan! Brez denarja in cigaret se odmajem nazaj proti domu, vsaj toliko razuma še imam, da ne sedem v avto. V sobi se zvrnem na stol in čekiram Facebook, ljubosumen na vse, ki imajo kanček lepše ter boljše življenje od mene. Šimfaaaam! Jebem jim mater vsem po vrsti! Derem se, razgrajam, mečem stvari po sobi. V kotu najdem napol pohojen čik, ki ga brez sramu vtaknem v gobec in zmagoslavno prižgem. Navidezno pomirjen, še vedno konkretno vžgan, se odmajem do kopalnice, da bi si umil zobe in se spravil spat. V glavi mi šumi! Ideje, kako krivično je življenje do mene in kakšen ubogi revež sem, ker mi ne uspe, kar skačejo po glavi. Agresija narašča! Razmišljam o tem, kako popoln sem včasih bil in kaj vse mi je uspelo, zato ker sem bil priden in deloven. Z nasmehi sem osvajal svet, se dokazoval s trdim delom, ženske pa so stale v vrsti za mano. Malo je manjkalo, pa bi se teple zame. Ampak sedaj je to nemogoče. Ne morem! Ne da se mi ... Saj pa mi je vendar lepo tečen čez dan, pijan zvečer, padam v posteljo dan za dnem, leta pa bežijo. V tej jezi se pogledam v ogledalo. Zgrožen sem. Kdo je ta oseba? To nisem jaz! NEMOGOČE! Bwah, ko jebe, grem spat, itak sem hin, ka se bom zaj gnjavo s tem. Ležem ... Zaspim.

Nekaj zvoni ... Jebemti, fon! Kdo me zaj kliče? Zblojen se oglasim, razjarjen glas mi zareže v uho. Punca me kliče, huh, veseljeeee. Jezna je name, ker sem spet pijan pozabil nanjo, se cel dan ne zrajtal, da bi ji napisal kak sms ali pa kakorkoli sploh pokazal, da še živim. »Prasec pijani, dost te mam, konec je!«

Patrik Holz

Veter propelerjev iz Casablanca

Iz radia se je zaslišala glasba poletnega nočnega programa. Soparno je, moški in ženska spita vsak na svojem fotelju, ventilator z enakomernimi zamahi meša razkuhani zrak zgodnjega avgusta.

Vedno znova ga je v sramežljivem dremežu mučilo žarjenje v trebuhu, oglašanje Rije iz drobovja, zavedanje, da je večino tedna nekje povsem daleč. Povsod to boleče žarjenje. Hurikanovo oko nad streho šotora, vrtinec v želodcu. Mežikanje desnega očesa na šipi avtomobila, nasmešek in njen jezik, viseč iz zraka, ki povzroča turkizne oblake in sikanje, Kiklopovo oko, ki razpira svoje velike veke in se sestavlja nazaj v figuro morske zvezde.

Topli maestral je nežno zaprl vrata dnevne sobe in v nestabilne sanje vnesel piskajoči prihod vlaka.

Vlak ustavi na postaji in moški se odločno povleče k vratom. Plodovi neba se nabirajo na vetrobranskem steklu, sprevodnik obrne glavo in moški dvigne roko v pozdrav. On mu prikima ter iztegne roko v znak prihoda: vrata se počasi razpotegnejo in zimski veter plane v potniški vagon. S seboj prinese tudi nekaj snežink, ki se na toplem postopoma raztopijo. Moški si z razprto dlanjo nežno povleče preko čela in na dlani ostane Rijina sled, kot je lahko samo upal, so mu tudi snežinke vračale ljubezen.

Moški je zaječal in ženska se je prebudila, včasih je potrebovala več ur, da je ugotovila, da ne sanja več. To je bilo dokaj srhljivo, vendar ne tokrat. Tokrat je bila povsem mirna in prav nič se ni pritoževala, ker jo je s piskanjem prebudil. Stopila je do njega in mu pihnila v uho. »Kaj pa, če zavrtim Stingove uspešnice? Tudi potem ne bi spal z mano?« vpraša drzno.

In res iz zvočnika Sting zapoje: *I'm lost without you, I'm lost without you\ Though all my kingdoms turn to sand\ And fall into the sea\ I'm mad about you, I'm mad about you.*¹

»To sem ti prepeval, ko sva se mečkala v Kolpi«, se je popolnoma raznežil. Hit ima vsaj eno prekletstvo, da ga moreš celo življenje prepevati in prav v tem je videl nevarnost rutine. V prihodnje mora izbirati različne komade.

Gledala je, kako blebeta v spanju in si kimala. »Svet,« si je najbrž mislila, »je urejen.« On razume mene, jaz razumem njega, on razume sebe, jaz razumem sebe. Vse je zaključeno in on je njo razumel tudi v spanju, zato se je na široko nasmehnil in sanjal dalje. Propeler ventilatorja z enakomernimi zamahi meša zrak zgodnjega avgusta.

Ob prijetni glasbi se mu Rija celo nastavlja in se nekaj debelih minut počasi slači kot plen, ki hoče biti podrt. Berem zgodbo v njenem pogledu: previdno odmerjeno poželenje, toliko, da se delata na videz rahlo in ranljivo, a željno vsekakor. Končno v ozadju še veter propelerjev, ki je bistven del stvari. Ni se želel zaljubiti, a se mu je pripetilo ravno to vse to. On še glasneje sope na svojem ležišču, zadovoljen ji sporoča, kako se med njima pršijo iskrici. Vlak na bližnji postaji zapiska v odhod, mesta se menjujejo, kako se ne bi, saj to počnejo tudi sama po sebi.

Ali ima ta postaja sploh kakšno ime, je sanjal. Najbrž ga ima, neko ime mora imeti, vendar ga ni uspel prebrati. Še na vlaku so ga čudno gledali, ker je edini tam izstopil. No, najbrž so ga čudno gle-

¹ Sting: Mad about you

dali tudi zaradi tega, ker je začel kričati, naj ustavijo. Preklete, naj za vraga že ustavijo, mu je donelo iz grla. Potem je pa dolgo, dolgo, dolgo pešočil, da je imel že mokre čevlje in suha usta. Sesedel se je pred Rijino hišo in zazdelo se mu je, da se k njej vedno pripelje skozi drugi tunel.

Minila je ura, odkar se je prebudila in ga samo gledala, kako sanja. Usedla se je k njemu na fotelj in mu nastavila notranjo budiilko. Sposobna je bila drugim zaukazati uro prebujanja, po potrebi na minuto natančno. Oklenila se je njegove desne roke, zunaj na trgu se je drzni levant mučil odbiti polnoč.

V bližini je razgrajal zvonik, čutil je Rijine prstne blazinice, s katerimi je urejala spored teh sanj. Čutil je, kako objema njegovo desno roko in z nohti drsi proti dlani, kako mu dviga glavo, ker želi gledati njegove zaprte veke in s konicami svojih las pobožati dotika žejno rahlo neobrito brado. Želel je vstati in skozi hodnik, v katerem je še vedno bil torek, zakorakati na trg ... v avgust. Želel ji je kar v sanjah odgovoriti na stvari, ki jih v živo ni upal priznati.

Propelerji večernega vetra so prijezdili v ornament njegovega meglenelega pogleda. Kot otroka ga je pognetla med svoje mehke prsi, da se jih je začela kar sramovati; gladka koža in njeni nežno zvijajoči se boki v ritmu poletnega vetra so ga predramili.

S pogledom je zaplaval po prostoru in se ustavil na njenih zardelih licih. »Veš, spet si jodlal med spanjem!« se je Rija prisrčno nasmejala in nadaljevala: »A so te spet veverice lovile, ne, ne, spotaknil si se in se skotalil po klifu navzdol, ne, ne, to bo, to bo, že vem. Male zelene možiclje si videl in si zajodlal v stilu Patricka iz Sponge Boba, ha, ha, ha?!«

Vedel je, da ga zbada in to je pri njej resnično ljubil, vendar ji vsega tega, kar je v sanjah pri sebi razčistil in dojel, le ni mogel priznati ... neposredno in na glas. Iz sebe bi najbrž spravil le kakšno pi-skanje in nerazumljivo blebetanje, nekakšno jodlanje, le da bi se tokrat to zgodilo v popolni budnosti in treznosti. Ni ji mogel priznati vsega, kar čuti.

Na rahlo se je nasmehnil, jo poljubil na vlažne ustnice in ljubeznivo dejal: »Sanjal ... sanjal sem veter propelerjev iz Casablance.«

Aleš Jelenko

Danny Rodrick in vrnitev v preteklost Mladinska fantazijska zgodba

London. Več kot 3000 let staro mesto z 8.000.000 prebivalcev, kar je celo za glavno mesto Združenega kraljestva Velike Britanije precej veliko. Mestno jedro je gosto naseljena mora marsikoga izmed prebivalcev, ki se iz dneva v dan prebija skozi živčno gnečo smoga, vozil ter venomer hitečih pešcev, ki se ženejo za dobičkom.

Danny Rodrick se je sprehajal prav skozi ta londonski vrvež. Mirno je korakal proti Bloomsburyju, kjer se nahaja znameniti univerzitetni kolidž. Mladenič visoke suhljate postave in ozkega obraza z dolgimi lasmi, uhani ter bradico je tam študiral zgodovino, ki ga po več letih študija še vedno enako navdihuje, kot ga je pred vpisom na svetovno znani študijski center. Počasi je stopal po široki poti, ki je vodila v mogočno stavbo z veličastno kupolo ter ogromnimi kamnitimi stebri pred vhodom. Zgradba je s svojo veličino bolj spominjala na Belo hišo v Washingtonu kot pa na univerzo. Pred vhodom sta Dannyja že čakala njegova najljubša prijateljca in sošolca na študiju zgodovine – Ted Bouilly in Marta Todorski.

»Pazite se! Prihaja nevaren dolgolasec,« je z nasmehom na obrazu dejal svetlolasi prijatelj.

Danny je prijatelju enostavno moral vrniti nasmeh. Včerajšnji prizor pri učni uri Zgodovina mesta tudi njemu ni šel iz glave. Profesor Moor se je namreč precej neutemeljeno spravil nanj. Videti je bilo, da mu Dannyjev rokarski stil nikakor ni po godu.

»O ja! Bolje, da se vsi odmaknete, preden komu kaj storim,« je Danny odvrnil prijatelju.

»Haha, res smešno, fanta. A se lahko prosim nehata norčevati iz profesorja Moora? Že res, da je precej staromoden, a Danny s svojim provokativnim videzom nikakor ne pripomore k boljšim odnosom,« je jezno zabrusila Marta, ki je danes svoje dolge rjave lase nosila spete v čop.

Danny in Ted sta se le spogledala. Nista želela zanetiti prepira s prijateljico, ki ji je profesor Moor že nekaj časa sumljivo pri srcu. Tega ji nista povedala, saj Marta ne varčuje z ostrimi besedami.

Po hodniku so se odpravili k uri *Umetnost in njena zgodovina*, ki jo je poučevala svetovno znana profesorica Amanda Bale, ki je pred tem svoje bogato znanje širila na Harvardu. Njene ure so bile zanimive in zahtevala je dinamično sodelovanje s študenti. Tega Ted ni bil najbolj vesel, saj komunikacija ni bila njegova najboljša veščina. Veliko bolje se je odrezal pri pisanju esejev, projektov in izpitov. Je pa zato debata mladi Marti šla veliko bolje od rok. Bila je ena izmed boljših študentk na univerzi, zato je bila priljubljena pri mnogih profesorjih. Dannyju pa je bilo bolj ali manj vseeno. V komunikacijskih in pisnih sposobnostih je bil na približno istem nivoju.

Po končani uri so prijatelji uspešno prestali še *Zgodovino v številkah* ter *Lokalno preteklost*. Ob koncu dopoldneva je vse čakal le še profesor Moor v znameniti predavalnici T-23. Danny se je s prijateljema usedel v prvo klop, kamor jih je profesor pred mesecem dni presedel, da jih je imel bolj na očeh. Vsa predavalnica je vedela, da je s tem imel v mislih predvsem Dannyja, ki ga nikakor ni mogel prenašati.

Ko je Moor vstopil v predavalnico, so se študentje v znak spoštovanja vstali ter glasno pozdravili:

»Pozdravljeni, profesor Moor!«

Plešasti profesor je s svojimi ostrimi črnimi očmi premeril študente ter jim nakazal, naj sedejo. Sam je stopil točno pred Dannyja in mu namenil zaničljiv pogled.

Danny ga je začudeno pogledal, se zazrl v zvezek pred sabo ter si mislil svoje.

Precej slabše je Moorovo prisotnost prenašal Ted, ki ga je na stolu vidno treslo od strahu. Bal se je, da bi se njegove oči srečale s profesorjevimi.

Le Marta je profesorja občudujoče opazovala in se zraven nerodno nasmihala.

Danny je prijatelja dregnil v komolec in tiho spregovoril:

»A je tebi jasno, kaj Marta vidi na Mooru?«

»Niti slučajno,« je prestrašeno odgovoril Ted.

Marta pa je še naprej s pretirano dobrikajočim se obrazom zrla v profesorja.

Moor je začel svoje veličastno predavanje. S svojo karizmo mu je vedno uspelo študente prikovati nase. Nič drugače ni bilo tokrat.

Danny si je med uro popravil lase in zazehal.

Profesor, ki je fanta imel vselej na očeh, tega ni spregledal.

»Rodrick!« je zavpil.

»Tako se spravi k meni!«

Danny se je vstal, si popravil dolge raztrgane kavbojke ter stopil pred Moora.

»Torej ...?« je rekel mladenič.

Moor je jezno pihnil in dejal: »Med mojo uro zehaš ter se vedeš skrajno ...«

»Nisem vedel, da je zehanje prepovedano, gospod profesor,« je Danny prekinil Moorov govor.

»Sem te vprašal za tvoje mnenje, gospodič Rodrick?«

»Ne, vendar menim, da ...«

»Dovolj neumnosti!« je z jezo v očeh zavpil profesor.

»Prosim, če se takoj odstraniš iz predavalnice. Popoldan ob šestih pa pridi k meni v kabinet, da se malo pogovoriva o tvojih izpadih.«

Danny je počasi odprl usta, a iz sebe ni spravil nobene besede. Bil je enostavno preveč presenečen nad pravkar doživetim dogodkom. Šel je do mize, pograbil torbo in zvezke ter odkorakal iz razreda.

Študenti so vso situacijo nemo opazovali. Ted pa je sedaj še bolj prestrašeno zijal v profesorja.

Po koncu ure, ki je v nadaljevanju potekala povsem normalno, sta Ted in Marta pred poslopjem iskala svojega prijatelja. Kar nekaj časa sta potrebovala, da sta ga med vso množico študentov zagledala ležati na travi. Hitro sta se odpravila k njemu.

»Si dobro?« ga je tiho vprašala Marta, ko je prikorakala do Dannyja.

»Em ... Živijo! Seveda sem dobro. Razmišljam le, s čim sem se Mooru tako zelo zameril. Imata kakšno idejo?« je vidno razočaran vprašal Danny.

Ted se je usedel poleg užalostčenega prijatelja, ga potrepljal po rami in dejal: »Včasih je pametno, če se ne spuščamo v podrobnosti, saj nas le-te še bolj razjezijo. Nimam pojma, zakaj te ima na piki, prijatelj.«

»Tudi sam ne vem,« je izustil in nadaljeval: »Kasneje pa me čaka še individualno srečanje z njim. Juhej! A je lahko dan še lepši?«

Ted in Marta sta ob tem vprašanju ostala tiho, saj nista imela pametnega odgovora.

Ko je do šestih manjkalo še slabe pol ure, je Danny zamišljeno odšel iz svojega stanovanja v ulici

Swan Street, nedaleč od Bloomsburija, kjer se nahaja univerza.

S slušalkami v ušesih je v ritmu skladbe korakal po zaprašenih ulicah Londona, ki so ga vodile v Moorov kabinet. Ko je vstopil v univerzo, ga je objela slabost, ki je bila zagotovo posledica živčnosti zaradi profesorja.

»Le kaj mi želi povedati?« je razmišljal sam pri sebi.

Naenkrat je pred sabo zagledal vrata kabineta, ki ga je v tem trenutku silno sovražil. A vedel je, da se temu srečanju ne sme izogniti, saj bi lahko kaj hitro končal v kabinetu dekana.

Stopil je pred vrata, globoko zajel zrak in potrkal.

»Naprej!« je zadonel oster glas iz notranjosti.

Danny je previdno prijel za kljuko in odprl vrata. Pred sabo je zagledal profesorja, ki je sedel za pisalno mizo in vneto brskal po mapi pred sabo. Ko ga je zagledal, je mapo hitro zaprl ter jo pospravil v predal. »Kar naprej, Rodrick. Kar naprej,« je vidno zadovoljen nad prišlekom izgovoril Moor.

»Sedi, prosim.«

Danny se je odločil, da bo profesorja ubogal, saj se bo le na ta način čim prej znašel v svojem stanovanju, ki se mu je v tem trenutku zdelo še lepše kot po navadi. Usedel se je na stol in se zazrl v profesorja.

Moor mu je vrnil pogled in usta zvil v zloben nasmešek.

»Rodrick, Rodrick ...« je začel profesor in hkrati zmajeval z glavo. »Vedno mi povzročas težave s svojim klošarskim obnašanjem in oblačenjem.«

Fant je že hotel seči v besedo in mu povedati, da to ni nobena klošarska zadeva, pač pa stil, ki mu je pri srcu. A zdelo se mu je, da bo bolje, če profesorju ne ponuja novih možnosti za prepir.

»Ne vem, kaj naj storim s tabo. Imaš kakšno zamisel?« je vprašal profesor.

»Ne.«

Profesor je s svojimi hladnimi očmi strmel v študenta in rekel: »Se mi je zdelo, da ne boš vedel. Saj nikoli ničesar ne veš. No ... lažem se. Še predobro znaš delati probleme.«

Danny ni ob besedah niti trznil, zato je profesor mirno nadaljeval:

»Takole bova naredila – vsak dan boš ob šesti uri prišel k meni na pogovor. In to bo trajalo tako dolgo, dokler ne prideš k sebi in postaneš urejen mlad gospodič, ki se bo obnašal in oblačil svoji bodoči izobrazbi primerno.«

Moor se je nasmehnil in ga vprašal: »Velja, Rodrick?«

Danny je odgovoril kratko in jedrnat: »Velja.«

V svojem stanovanju na ulici Swan Street je Danny pred spanjem premišljeval o srečanju s profesorjem Moorom.

»Zakaj me tako sovraži? Sicer pa, če misli, da se bom spremenil, se krepko moti. Bom pač do konca leta hodil k njemu na srečanja.«

Kljub temu da je trmasto vztrajal pri svojem *imidžu*, ki ga ni nameraval spremeniti zaradi enega samosvojega profesorja, pa se nadaljnjih sestankov z njim ni pretirano veselil.

Drugi dan je Danny med uro Amande Bale svojima prijateljema potihoma opisal, kako je bilo na včerajšnjem srečanju pri Mooru.

»Torej boš sedaj vsak dan čepel pri njem?« ga je vprašal Ted.

»Očitno nimam druge izbire,« je zasanjano odgovoril.

»Razen če greš do dekana in mu poveš, kaj se dogaja. Mogoče bo ukrepal,« je spregovorila Marta.

Danny je odkimajoče odgovoril: »Ne. Niti slučajno se mi ne zdi, da bi dekan verjel meni namesto Mooru.«

Marta je žalostno odvrnila: »Najbrž imaš prav.«

Dan je minil precej hitro in Danny se je spet pojavil pred vrati kabineta profesorja Moora. Pogledal je na uro, ki je kazala dve minuti do šestih. Potrkal je in vstopil.

Moor se je zagnal proti njemu in na ves glas zavpil: »RODRICK! A sem ti mogoče dovolil vstopiti?«

Danny je brez besed odkimal.

»Kaj za vraga torej počneš v mojem kabinetu?«

Fant se je zazrl v tla in čakal na profesorjeve nadaljnje izpade.

»Pojdi ven in pridi nazaj, kakor se spodobi za študenta naše univerze, Rodrick. Sem bil dovolj jasen?«

»Da, gospod profesor,« je dejal Danny in se odpravil iz kabineta.

Ko je ponovno stal pred vrati, je poskusil še enkrat.

TOK, TOK.

Iz kabineta se je slišal glas: »Le naprej!«

Danny je previdno vstopil in čakal na nove ukaze.

»Sedi.«

Ko je Danny počasi sedel na stol, je profesor rekel:

»Vidiš, Rodrick. Saj gre, če se malo potruдиš.«

Fant je težka prikimal.

Moor je nadaljeval: »Danes boš tukaj napisal esej o začetkih naše univerze. Prosim, da pri tem ne uporabljaš učbenikov, zapiskov in računalnika. Časa imaš šestdeset minut.«

Na mizo je položil prazen list papirja in pisalo ter dejal:

»Kar začni, Rodrick. Da vidim, koliko si se naučil pri mojih urah.«

Danny je pograbil pisalo in pogled usmeril v belo papirnato površino pred sabo. Nekaj časa je tako razmišljal in se poskušal spomniti čim več podatkov o nastanku univerze.

Čez nekaj minut je začel pisati.

Profesor ga je pogledal in nesramno pristavil:

»Kdo bi si mislil, da boš sploh kaj napisal! Presenečen sem.«

Danny se ni pustil motiti in je opazke poskušal preslišati ter se posvetiti pisanju.

Čez dobre pol ure je s pisanjem končal in izpolnjen list porinil Mooru pod nos.

»Končal sem.«

Moor je brez pretiranega zanimanja pogledal list in nato še Dannyja.

»Dobro. Lahko greš. Se vidiva jutri.«

Vsa nadaljnja srečanja so bila podobna. Profesor je od njega zahteval vse mogoče informacije in izredno vesel je bil vsakič, ko mladenič ni oddal popisane lista. Danny se ni več pretirano obremenjeval s srečanji v kabinetu profesorja Moora. Že pred časom se je namreč odločil, da bo tja hodil, kolikor bo pač potrebno, da se profesor umiri, sam pa svoje osebnosti in izgleda ni nameraval spreminjati. To je trajalo dolge tedne, dokler se ni na deževni četrtek v marcu zgodilo nekaj nepričakovanega.

Kot vedno je sedel v kabinetu in opravljal naloge, ki mu jih je profesor tokrat napisal na list. Med pisanjem so se nenadoma odprla vrata kabineta in v notranjost je pokukala profesorica Bale in rekla:

»Se opravičujem, ker vas motim, Moor, vendar se morate nemudoma zglasiti pri našem dekanu. Pravi, da je nujno.«

Moor se je vstal, pograbil nekaj dokumentov in Dannyju dejal:

»Tukaj me počakaj, Rodrick. Takoj bom nazaj.«

Danny se je zgolj ozrl za profesorjem, ko je ta izginil skozi vrata kabineta.

Prvič, odkar hodi na ta neposrečena dodatna srečanja, je v njegovem kabinetu ostal povsem sam, zato je z očmi hitro preletel prostor.

Na stenah so visela priznanja in stare fotografije univerze. Temno rjave omare so bile polne študijskih dokumentov, map in knjig o zgodovini Londona. Na policički poleg okna pa je ležala zelo stara knjiga z zlatimi platnicami.

Danny je vstal in stopil do knjige, ki ni imela naslova. Na zlatih platnicah so jo krasili zgolj majhni barvni kamenčki, za katere bi lahko prisegel, da so diamanti.

Z roko se je približal knjigi in jo odprl. Na prvi strani se je z velikimi antičnimi črkami bohotil naslov:

»SKRIVNOSTI, KI SEGAJO IZVEN NAŠEGA RAZUMA«

Hitro je prelistal nekaj strani in se ustavil tam, kjer je imel profesor vstavljen list papirja. Očitno je to knjigo ravno prebiral. Ko se je zagledal v naslov na tej strani, je skoraj izgubil ravnotežje, saj se mu je v glavi zavrtelo. Pisalo je:

»VRNITEV V PRETEKLOST – Človek lahko potuje skozi čas in se odpravi več desetletij nazaj.«

Po hodniku so odmevali hitri koraki in Danny je knjigo zaprl ter se usedel na stol.

Vrata kabineta so se sunkovito odprla in vanj je vstopil Moor. Danny se je delal, kot da še vedno zavzeto piše nalogo, a v resnici je lahko razmišljal zgolj o tem, kar je pravkar videl.

Ko je bilo individualne ure konec, je oddal skoraj prazen list in profesor se je navdušeno nasmehnil.

»Hja, očitno bova morala takšne zadeve upoštevati pri tvojih ocenah, Rodrick. Naslednjič se boš moral malo bolj potruditi, če seveda nimaš zgolj slame v glavi,« je dejal profesor.

»Zdaj pa pojdi.«

Danny se je odpravil domov. Ko je vstopil v stanovanje, je vklopil svoj prenosni računalnik in na spletu poskušal najti knjigo, ki jo je pravkar videl pred sabo. Iskal je po spletnih knjigarnah in knjižnicah povsod po Angliji, a knjige ni našel nikjer.

»Kako je to mogoče?« je sam sebe zamišljeno vprašal.

»Jutri moram to povedati Tedu in Marti. Kasneje pa se moram nekako dokopati do te knjige.«

Zjutraj so se prijatelji srečali pred univerzo in Danny je že hitel z razlago včerajšnjega srečanja. Bil je povsem navdušen in to sta opazila tudi kolega.

»Danny ...« je začela Marta. »Saj menda ne verjameš v kaj takšnega? Prepričana sem, da so to bile kakšne otroške pravljice ali miti in legende našega mesta.«

Ted je prikimal. »Tudi meni se zdi, da bo nekaj takšnega. Časovni stroji ne obstajajo.«

Danny je jezno odvrnil: »Nista bila tam. Te knjige nista imela v rokah. Zagotovo v njej niso pravljice ali pripovedke. Stara je več sto let in na zlati platnici so se svetlikali mali diamanti!«

Ted in Marta sta ga opazovala, kot da je pravkar zbežal iz norišnice.

»A se sploh poslušaj?« ga je vprašala Marta.

»Seveda se. Mogoče je res slišati neverjetno, a zdi se mi, da je v tej knjigi res nekaj več. Kasneje grem ponjo. Med njegovimi predavanji se bom skušal priplaziti v kabinet in si knjigo podrobno ogledati,«

je poln energije rekel Danny.

»Danny! Ne drzni si storiti česa takšnega. Lahko te vržejo z univerze!« je besno izjavila Marta.

Tokrat se je na njegovo žalost strinjal tudi Ted.

»Saj vem, da Marta včasih pretirava, a tokrat mislim, da ima prav. Danny, ne delaj tega!«

Danny ni več rekel ničesar. Vedel je, da bo to storil, četudi se prijatelja s tem podvigom ne strinjata.

Tik pred učno uro *Zgodovina mesta* je Danny Tedu in Marti dejal, da gre v študentsko menzo po pijačo. Na srečo ga tokrat nista želela spremljati, saj se jima je mudilo v predavalnico T-23. Sam pa se ni namenil v menzo, raje se je odpravil po zlato knjigo v Moorov kabinet.

Počakal je, da so se povsod začele ure in so se hodniki izpraznili. Počasi je stopil do kabineta, naslonil glavo na vrata in prisluhnil. Slišal ni nobenega glasu in odločil se je, da poskusi srečo. Prijel je za kljuko in vrata so se odprla.

Hitro je vstopil in vrata zaprl za sabo. Srce mu je razbijalo in po žilah je čutil adrenalin. Česa takšnega ni počel še nikoli in čutil je strah.

Odšel je do poličke, na kateri je ležala odprta zlata knjiga. Ko je pogledal naslov na tej strani, je ugotovil, da je odprta na istem mestu, kjer je bil zadnjič zaznamek. Poskusil je brati, a je bil tako živčen, da sploh ni vedel, kaj bere. Ves čas je namreč pogledoval proti vratom, skozi katera bi vsak čas lahko vstopil profesor. Nato je zunaj slišal pogovor in odločil se je, da je čas za odhod. Pograbil je veliko težko knjigo in jo dal v svojo torbo. Zaprl je zadrgo, si jo vrgel čez rame in stopil do vrat. Ko so glasovi potihnili, jih je počasi odprl in pogledal, ali je hodnik prazen. Ko je bil prepričan, da ni nikogar, se je pognal skozi dolg hodnik proti učilnici T-23.

Ko je z večminutno zamudo vstopil v predavalnico, so se vsi študentje zazrli vanj. Moor je prekinil s predavanjem in s prezirom pogledal proti Dannyju.

»Zamujaš, kaj? Očitno te najina srečanja niso nič spametovala. Morala bova poskusiti malo drugače. Od jutri naprej boš pri meni pisal naloge, ki bodo del tvoje končne ocene, Rodrick.«

Danny je brez odgovora šel do klopi, kjer sta že sedela Ted in Marta ter ga nezaupljivo gledala.

Ure je bilo konec in Marta ga je vprašala: »Danny, kje si bil?«

Danny je stol porinil pod mizo in rekel: »Saj sem ti povedal, da sem bil žejen in sem šel po vodo.«

»Ne laži nama,« mu je jezno zabrusila Marta. »V kabinetu si bil, kajne?«

Fant je vedel, da jima sedaj nima smisla lagati. Konec koncev sta bila njegova najboljša prijatelja in zaupnika. »Da, bil sem. Knjigo imam v torbi.«

»Kaj!?« je prestrašeno kriknil Ted.

»Pššššštt. Tišje. Rekel sem, da imam knjigo. Po koncu predavanj gremo skupaj k meni domov, da si v miru ogledamo to čudo,« je dejal Danny.

Marta seveda ni mogla ostati tiho. »Ko bo Moor ugotovil, da mu je nekdo ukradel knjigo, se bo spomnil nate, ker si zamudil na predavanju. Vedel bo, da si se plazil po hodniku, ko njega ni bilo v kabinetu.«

Danny se s tem ni obremenjeval, pomembno mu je bilo le, da ima zlato knjigo v torbi.

Trije prijatelji so popoldan preživeli v stanovanju na ulici Swan Street. Danny je iz torbe izvlekel debelo knjigo in jo položil na mizo. Ted in Marta sta nemo strmela v zlat odsev platnic.

»No, pa pogledajmo,« je rekel Danny in odprl knjigo.

Poiskal je poglavje, ki ga je videl v Moorovem kabinetu, in začeli so brati:

»Kljub splošnemu ljudskemu prepričanju so potovanja skozi čas povsem resnična. Že v času Rim-

skega imperija so se modreci vračali v preteklost in opazovali družbo ter razvijali svoje teorije.«

Marta se je vzravнала: »Ah, pa to je vendar smešno!«

Danny jo je skušal umiriti: »Marta, ne sklepaj prehitro. Berimo naprej!«

»Časovni stroj, kot nam ga nekateri poskušajo prikazati, ne obstaja. Tehnika nas ne more popeljati v drug čas. Mnogi znanstveniki so namreč napačno sklepali, da bo tehnologija naredila tako velik preskok. Vsa skrivnost je namreč v starem in čarobnem zelišču, imenovanem časovec, katerega cvet omogoča vstop v drug čas.«

Ted je Dannyja pogledal in se začel na ves glas smejati.

»Kaj je vendar smešno? Mogoče pa obstaja,« je resno dejal Danny.

Marta ga je z roko klofnila po glavi: »A se ti zdi, da zmaji in palčki obstajajo?«

Danny se je namrščil: »Vsaj preberimo, če piše še kaj zanimivega.«

»Ta magična zel se v Angliji nahaja v stari graščini nasproti londonskega mestnega parka, ki je bila nekoč v lasti pomembnih intelektualcev in izumiteljev. Časovec najbolje uspeva v umazanih in zakotnih prostorih, kamor človek po navadi ne zahaja.«

»Tole pa je res malce čudno. A se ne nahajamo ravno mi v stari graščini nasproti parka?« je s čudnim pogledom vprašala Marta. »Pri predavanjih pa smo se učili, da je bila nekoč last Millerja in družčine.

Danny jo je debelo pogledal: »Misliš Jamesa Millerja? Izumitelja?«

Marta je počasi prikimala.

Ted je glasno zavzdihnil: »Okej, tole pa res ni več smešno.«

»Se pravi, da je časovec najbrž tukaj. Ga gremo iskat?« je navdušeno vprašal Danny.

»Saj niti ne vemo, kakšna je ta zel, če sploh obstaja,« mu je odvrnila Marta.

Danny je spet pogledal v knjigo in hitro našel, kar ga je zanimalo.

»Časovec je težko zamenljiv s kakšno drugo rastlino, saj je povsem unikaten. Rumenege stbla, visokega okoli 20 cm, ne krasi niti en sam list. Cvet je edinstvene trikotne oblike in sijoče oranžne barve.«

»Mislim, da sedaj vemo tudi to,« je navdušeno pripomnil Danny.

Ted in Marta sta se spogledala in skomignila z rameni.

»Verjetno nimava pomembnejšega dela,« je rekel Ted.

Danny se je veselo nasmehnil in dejal: »Gremo na lov! Glede na to, kje najbolje uspeva, se lahko odpravimo najprej v klet, kasneje pa še na podstrešje. Sta za?«

Marta je odgovorila: »Vodi naju.«

V kleti z iskanjem niso bili najbolj uspešni. Pregledali so vse skrite in zapuščene koticke, vendar niso našli popolnoma ničesar, kar bi bilo podobno čarobnemu zelišču. Našli so podgane, iztrebke in pajke, a nobenega oranžnega cveta, zato so se odpravili še na podstrešje. Raziskali so vsak osamljen košček podstrešja, kjer bi po opisu sodeč lahko rasel časovec, a zdelo se je, da zlata knjiga ni nič drugega, kot ena velika izmišljotina. Tik preden so se odpravili nazaj v stanovanje, je Danny pokukal še za podrto omaro v kotu podstrešja ...

»Ted! Marta! Takoj pridita sem! Hitro!« je zavpil dolgolasi roker, z glavo potisnjeno za omaro.

Prijatelja sta stekla do Dannyja in pogledala za omaro.

Na veliko presenečenje vseh je na tleh med prahom in polomljenimi lesenimi koščki omare rasla približno 20 cm visoka zel, okrašena z oranžnim trikotnim cvetom na rumenem stebelu.

»Ali je to ...« je začela Marta.

»... časovec?« je vprašanje dokončal Ted.

Danny se je splazil za omaro in magično zel utrgal ter si jo ogledal. Prijateljca sta stopila do njega in z istim žarom v očeh opazovala čudno rastlino.

»In kaj sedaj?« je vprašal Ted.

»Pogledat gremo, kaj pravi zlata knjiga skrivnosti,« je odvrnil Danny.

V stanovanju so prijatelji brskali po veličastni knjigi z zlatimi platnicami, dokler niso našli zelenega besedila. Ko so ga prebrali in ugotovili, kako deluje, je Ted začel zmajevati z glavo.

»Saj ne mislita resno? Košček cveta je potrebno dati v usta na jezik. A sta pozabila, kje točno smo to rastlino našli?«

Danny mu je povsem hladno odvrnil: »Če želimo poskusiti, ali deluje, nimamo druge možnosti.«

Marta je med njunim pogovorom še vedno brala.

»Fanta! Knjiga pravi, da se s to rastlino potuje v preteklost. In sicer za toliko let, kolikor je stara rastlina.«

Danny je časovec držal v roki, že odkar so ga našli. Sedaj pa je rastlino odložil na mizo in cvet raztrgal na tri koščke. Ko sta ga prijatelja sumničavo premerila, je dejal:

»Trije smo, kajne?«

Ted je začel s prstom kazati na ostanke cveta in sam pri sebi tiho momljati:

»Saj ta tip vendar ne misli resno dajati v usta rastline, ki je rasla med kupom nesnage na podstrešju. Niti ne vemo, ali je ta zel strupena.«

Dolgolasec je Teda prijateljsko objel okoli vratu in mu rekel:

»Ne nori. Cvetov ne bomo jedli, da bi se zastrupili. Dobro, verjetno ni najčistejša, ampak pomisli, kaj vse si dajal v usta, ko si bil še otrok.«

Svetlolasi sošolec ga je še vedno začudeno opazoval.

Ni trajalo dolgo, ko se je Marta odločila, da zadevo preizkusijo.

»Dovolj govorjenja in pametovanja. Poglejmo, če zadeva deluje. Komentirali bomo kasneje.«

»Jaz sem za,« je odvrnil Danny in videti je bilo, da Ted sploh nima druge izbire.

Vsak izmed njih je vzel svoj košček cveta in ga položil v usta.

Ted je že hotel zel izpljuniti, ker se po nekaj sekundah ni zgodilo nič, a je bil prepozen.

Prijateljce je nenadoma objel velik plamen, ki se je čez nekaj trenutkov spremenil v leden snežni vihar. Trije prijatelji so od groze in strahu začeli glasno vreščati. Naenkrat niso več čutili tal pod nogami in dvignilo jih je v zrak, kjer so panično skušali prijeti drug drugega. Vihar je v trenutku ponehal in padli so na trda tla.

Danny je počasi odprl oči, iz ust pograbil cvet in pogledal okoli sebe. Zraven njega je na tleh ležal Ted, na njem pa Marta. Tudi onadva sta se začela premikati, gledati okoli sebe in z jezika jemati oranžen košček cveta.

»Kaj se je ravnokar zgodilo?« je v strahu vprašala Marta.

Danny se je počasi vstal, saj se mu je še vedno vrtele in odgovoril:

»Mislim, da se je zgodilo tisto, čemur nista verjela.«

Marta se je odvalila s Teda in tudi onadva sta se postopoma postavljala na noge, čaroben cvet pa sta potisnila v žep. Danny je v tem času stopil do okna in se z velikimi očmi zazrl skozi njega.

»Ojej. Potovanje skozi čas je torej resnično ...«

Ted je začel stopati proti Dannyju.

»Pretiravaš. Zagotovo za ta dogodek obstaja logična ...«

Svetlolasec je utihnil. Tudi on je pogled usmeril skozi okno.

»Pa kaj vendar vidita?« je vprašala Marta in odšla do okna, kjer sta nepremično stala mlada fanta.

Ko je tudi sama pogledala skozi okno stanovanja na Swan Streetu, je skoraj omedlela. To, kar je videla, niti slučajno ni bil svet, v katerem so pred tem živeli. Park na drugi strani ceste ni imel tlakovane pešpoti, otroških igral in simpatične kavarne z rdečo leseno streho. Namesto tega je stal le neurejen park z drevesi in grmičevjem.

Hitro so se odpravili ven in stopnice, po katerih so se spuščali, niso bile betonske, kot vedno do sedaj, pač pa lesene in majave. Ko so stopili ven, so postali le še bolj preplašeni.

V ozadju mesta, kjer so se bohotili visoki nebotičniki, sedaj ni bilo ničesar. Ceste so bile skoraj prazne, le nekaj starodobnih vozil se je vsakih nekaj minut peljalo po cesti. Ljudje so nosili čudna pokrivala in obleke ter se ob pozdravih med sabo smešno priklanjali.

Danny in prijatelja niso mogli verjeti, čemu so pravzaprav priča. Čeprav so bili v ulici, ki jim je bila poznana, pa se jim tokrat ni zdela čisto nič domača.

Marta je obračala glavo v levo in desno.

»Hočeta torej reči, da smo se vrnili v preteklost?«

Ted je prikimal in vzhičeno dejal:

»Kot kaže, zlata knjiga vendarle ni izmišljotina.«

Danny se je ozrl po ulici in rekel:

»Pridita. Gremo do Bloomsburija pogledat našo univerzo.«

Marta nad idejo ni bila najbolj navdušena.

»Ne vem, če je to najbolj pametno, Danny. Ne bi raje poskusili priti nazaj v naš čas?«

»Niti slučajno! Uspelo nam je nekaj neverjetnega. Menda ne bomo zdaj stisnili repa med noge?« je zaprepadeno odgovoril Danny.

»Najbrž imaš prav,« je tiho odvrnila Marta.

Tudi Ted se je strinjal, da je situacijo potrebno izkoristiti in iz nje iztržiti čim več.

Prijatelji so se odpravili proti univerzi.

Med hojo so opazovali okolico, ki je bila povsem spremenjena. Na mestih, kjer so bile mogočne stavbe in stolpnice, so sedaj stale male hiške z rjavimi strehami ter bela večstanovajska poslopja. Cest, ki so v sodobnem času vodile skozi vsako ulico, je bilo malo in bile so ožje. Po njih se je včasih pripeljalo kakšno starinsko vozilo. Dvopasovnic pa sploh ni bilo videti.

Ljudje pa ... hm ... bili so drugačni. Mimoidoči so se namreč sprehajali precej vedrih obrazov. Trije prijatelji niso mogli verjeti, da ne vidijo zasanjanih frajerjev, ki brezdušno tavajo v neznanu. Tukajšnji ljudje so se med sabo pozdravljali, priklanjali in klepetali. Že res, da jih je bilo manj kot v sodobnem času, toda v sebi so imeli neko energijo, ki so jo v moderni dobi pri ljudeh pogrešali.

Po dvajsetih minutah hoje so prispeli do univerze. Zunanji prostor je še vedno krasila velika travnata površina s klopmi, a sama zgradba je bila drugačna – manjša. Prizidka, ki je bil dodan kasneje, tukaj še ni bilo. Velike kupole na strehi tudi ne. Velika lesena okna so dajala vtis mogočnosti. Kamniti stebri in široke stopnice pa so bili nespremenjeni.

»Se komu sanja, za koliko let smo se vrnili v preteklost?« je vprašala Marta.

»Ne,« je odgovoril Ted.

Danny je stopil proti dvema dekletoma, očitno študentkama, ki sta ravno odhajali iz univerze. Postavil se je pred njiju in začel:

»Zdravo. Mi mogoče lahko povesta, katerega smo danes? Pozabil sem namreč pogledati ...«

Punci sta korakali proti njemu, kot da sploh ne bi obstajal. In ker se Danny ni odmaknil, se na veliko začudenje nista zaleteli vanj, pač pa sta se sprehodili skozi njega, kot bi bil duh.

»Ojoooj,« je vzdihnila Marta.

Danny je obstal kot kip. Čez nekaj trenutkov se je vendarle premaknil in spregovoril:

»Tole postaja vedno bolj strašljivo. Očitno nas ne vidijo, saj pravzaprav sploh ne obstajamo.«

Svojo nevidnost so se odločili izkoristiti, zato so odšli v univerzo. Sprehajali so se po hodnikih, ki so bili precej bolj staromodni od tistih, ki so se jih spominjali. Niso hodili dolgo, ko so se ustavili pred znamenito učilnico T-23.

»To pa moramo videti! Gremo,« je rekel Danny in se odpravil skozi vrata, za njim pa sta stopila še Ted in Marta. Nihče izmed študentov v predavalnici ni pogledal proti prišlekom in očitno je bilo, da jih res nihče ne vidi.

»Hm ... to pa ni profesor Moor,« je otožna izjavila Marta.

»Ne,« je dejal Danny, ki je medtem opazoval predavatelja z dolgimi lasmi, košato brado in s ponosnimi kavbojkami.

Profesor, ki so ga opazovali, je pred tablo poklical študenta, ki mu je že manjkalo nekaj las. Mladenič je stopil pred dolgolasega profesorja, globoko zavzdihnil ter z očmi premeril prostor.

»Saj to je vendar Moor!« je zavpila Marta, ko je opazovala mladega fanta z globokimi črnimi očmi, ki je stal pred tablo.

»O moj bog!« je glasno rekel Ted. »Res je Moor. In očitno ni star več kot kakšnih dvajset let.«

Prijatelji so začudeno opazovali mladega Moora, ki prestrašeno stoji pred dolgolasim predavateljem.

»Res ne vem, kaj počneš na tej univerzi, Moor. Saj vendar nimaš pojma!« je predavatelj zabrusil njihovemu mlademu profesorju.

Moor je ponižno rekel: »Saj sem kolegu zgolj želel ...«

»Bodi tiho!« je glasno zavreščal glas predavatelja, ki je nadaljeval:

»Stokrat boš napisal na tablo jaz sem neumen ali pa te bom na silo odvlekel k dekanu. Sedaj pa izbiraj.«

Moor je stopil k tabli, vzel belo kredo in začel pisati. Študentje v prostoru so se začeli smejati in nekateri izmed njih so v plešastega študenta pred tablo metali papirčke.

»Saj to je vendar svinjarija! A vidita, kaj delajo našemu profesorju!?!« je zaječala Marta.

»Sedaj pa končno vem, zakaj me Moor nikoli ni maral,« je tiho zamrmral Danny.

Prijatelji so opazovali, kako Moor končuje pisanje na tabli. Ko je nakracal še zadnji stavek, je kredo odložil na profesorjevo mizo in čakal na nadaljnja navodila.

»Lepo, Moor. Upam, da te bo ta kazen izučila in boš nehal klepetati med mojimi urami,« je revsknil bradati predavatelj. »Zdaj pa sedi in ne moti pouka.«

Moor je korakal čez predavalnico do svojega stola, ki se je nahajal v ozadju. Ko je stopal mimo sošolcev, mu je nekdo na skrivaj podstavil nogo in Moor je telebnil po tleh. Študentje so bruhnili v glasen krohot.

Predavatelj se je hipoma vstal, pogledal Moora, ki je ležal na tleh in s hinavskim nasmehom dejal:

»A si pozabil, kako se hodi, Moor? Vstani in se spravi na svoje mesto ali pa boš še enkrat pisal po tabli.«

Mladenič se je vstal in odkorakal do svoje mize ter se usedel na stol. Njegove oči niso bile prodorne in ostre, kakršne so imeli trije prijatelji v spominu iz njegovih predavanj, ampak razočarane in žalostne. Takšnega ga prijatelji še niso videli.

»Pravkar sem spremenil mnenje o njem,« je sočutno izdaval Danny.

Ted mu je pritrldil: »Najbrž ga vsi trije sedaj vidimo v popolnoma drugačni luči.«

Marti so se zarosile oči in s hripavim glasom je dejala: »Res se mi smili. Sedaj končno razumem to sovražno nastrojenost proti Dannyju. Spominja ga na tega brezčutnega profesorja, ki ga je očitno vsakodnevno moril.«

Danny je pogledal proti prijateljema in rekel: »Čas je, da gremo domov.«

Ko so se vračali v Dannyjevo stanovanje na Swan Streetu, so le poredko kaj spregovorili. To, kar so videli, jih je presenetilo in profesor Moor se jim naenkrat ni več zdel sovražen človek brez duše, pač pa oseba, ki je v mladih letih ogromno pretrpela zaradi enega krivičnega predavatelja.

Svet okoli njih je še vedno dajal vtis domačnosti in gostoljubnosti. Nihče ni zrl v tla in s slušalkami v ušesih ter kapuco na glavi brezizrazno strmeli predse in korakal v prazno, kot je bilo to običajno v sodobnem času. Tukaj so se meščani med sabo poznali in med sprehajanjem pogosto prijateljsko klepetali. Vrnitev v preteklost jim je dala nov vpogled v družbo tistega časa.

Prispeli so v stanovanje in se spogledali.

»Mislim, da se moramo vrniti v naš čas,« je spregovoril Danny.

Marta in Ted sta le prikimala ter iz žepa potegnili delček sijočega cveta.

Tudi Danny je v žepu pobrskal za oranžno čarobno rastlino in jo prijel.

Nihče ni rekel ničesar, saj so vsi vedeli, kaj morajo storiti. Cvet so si posadili na jezik, se prijeli za roke in takrat se je zgodilo ...

Zajel jih je ogenj. Plamen se je sunkovito ovil okoli njihovih teles in na koži so čutili vročino. V trenutku se je iz plamena razvil mrzel vihar, poln snežink in ledenega vetra. Vse tri je tudi tokrat vzdignilo s tal in jih poneslo v zrak.

Naenkrat se je močno zabliskalo in popadali so po tleh.

Drug za drugim so odprli oči in se ozrli okoli sebe.

V stanovanju je na steni visel velik LCD-televizor, pod njim pa je na polici ležala odprta zlata knjiga o skrivnostih. Očitno so prišli nazaj.

»Uspelo nam je. Vrnili smo se v naš svet,« je veselo rekla Marta in si pri tem iz ust jemala oranžen cvet časovca.

Danny in Ted sta se skobacala na noge in izpljunila magično zel.

»Dovolj imam potovanja skozi čas,« je prestrašeno izjavil Ted.

Danny se je nasmejajal: »Nisi edini.«

Pogledal je na uro in ugotovil, da je ura šest.

»Uh. Zamudil bom k profesorju Mooru. Pohiteti moram!« je vzkliknil, pograbil zlato knjigo in jo položil v torbo ter se odpravil skozi vrata.

»Kar počakajta me tukaj. Takoj bom nazaj,« je v slovo dejal Danny.

Hitro je stekel po ulicah do univerze v Bloomsburryju in med potjo razmišljal o vrnitvi v preteklost. Ko se je prerival skozi gnečo zasanjanih ljudi, ponorelih voznikov in gostega dima, je zgolj potrdil

svoje domneve o tem, da je današnja družba skrenila s poti.

Že je tekel skozi ogromna vrata univerze in se ves prepoten ustavil pred Moorovim kabinetom. Pogledal je na uro, ki je kazala deset minut čez šesto.

»Malo sem zamudil,« je ves zasopel rekel sam pri sebi.

TOK, TOK!

Nekaj časa je stal pred vrati in slišati ni bilo nobenega glasu. Potrkal je še enkrat ... Spet nič.

Tiho je odprl vrata in se zazrl v notranjost kabineta, kjer ni bilo nikogar. Hitro je vstopil, za sabo zaprl vrata in si iz ramen potegnil torbo. Odprl je zadrgo, pograbil zlato knjigo in jo položil na profesorjevo polico, kjer jo takrat našel. Stopil je nekaj korakov nazaj in se usedel na stol, kjer je po navadi pisal nalogo.

Ni čakal dolgo, ko so se vrata glasno odprla. V kabinet je vstopil profesor in prišleka debelo pogledal.

»RODRICK! A se nisva dogovorila, da počakaš zunaj na dovoljenje, preden vstopiš v moje prostore?« je jezno zabrusil Moor.

Danny je odvrnil: »Ni vas bilo in dovolil sem si vstopiti ter vas počakati tukaj.«

»Glej, da se to ne ponovi več,« je zagodrnjal profesor in odšel na svoje mesto.

Ko je stopil mimo police, na kateri je bila zlata knjiga, se je za trenutek ustavil in sam pri sebi tiho zamrmral: »Kako ...? Zdelo se mi je, da te knjige ... prej ni bilo tukaj. Ali pa sem jo ... spregledal.«

Danny je njegovo razmišljanje moral hitro prekiniti, da ne bi postal sumljiv:

»Ste kaj rekli, gospod profesor? Kaj imam danes za nalogo?«

Moor se je zdrznil in odsekano rekel:

»Ja, seveda ... Em ... Za nalogo imaš ta vprašanja.«

Pod nos mu je pomolil list z desetimi vprašanji.

Danny se je nasmehnil in s povsem mirnim in spoštljivim glasom dejal:

»Profesor Moor, vesel sem za te dodatne ure z vami. Mislim, da se bom na ta način naučil še več, kar mi bo v prihodnje zagotovo koristilo.«

Moor je obsedel kot okamnel. S širokimi očmi je gledal v Dannyja, a rekel ni ničesar, saj je bil preveč šokiran nad njegovo izjavo.

Danny se je počutil odlično. Mogoče pa se bosta s profesorjem sedaj vsaj malo bolje razumela.

KRITIKE

120 odtenkov Sodome

(Markiz de Sade, *Sto dvajset dni Sodome ali Šola libertinstva*, Center za slovensko književnost, 2012)

Včasih pritajenega nasmeška opazujem ogorčene odzive občutljivejših bralcev, kadar naletijo na romaneskno delo, ki se jim zdi v svoji osnovi preveč šokantno, pretirano krivega okusa ali izkrivljene morale, da bi smelo legitimno ugledati police knjigarn in knjižnic. Nemoralno delo, ki bi ga morali ljudem skriti, ne pa kritiško priporočati. Pridejo časi, ko krivijo nemoralnega avtorja in se dela niti ne trudijo celostno razumeti (spomnimo se samo na Cankarjevo parabolo o pegasti putki) in pridejo tudi časi, ko je delo samo krivo svoje obsodbe.

Skrivoma ustvarjen in nikoli popolnoma dokončan roman *Sto dvajset dni Sodome ali Šola libertinstva* (*Les 120 journées de Sodome ou l'école du libertinage* v izvorniku) upraviči vsa tovrstna ogorčenja. Preberemo stran ali dve in nam hitro postane jasno – Marquis de Sade je leta 1789 trudoma spisal delo, ki bo razburjalo ljudi tudi stoletja po izidu. To ni predstavnik prvih gotskih romanov à la *Otrantski grad* (Horace Walpole, 1764), ki je sicer maloštevilne bralce – ljudje tistega časa načeloma pač niso brali – šokiral nekoč, danes pa nič več. Otrantski grad je polagoma prešel celo med mladinsko literaturo. Kaj pa se bo v prihodnosti dogajalo s *Sto dvajset dni Sodome*? Najverjetneje isto, kakor se sedaj, ko smo pričujoče delo končno dobili tudi v slovenščini, l. 2012 ga je prevedel Iztok Ilc; večina publike bo roman spregledala, nekateri nesrečni bralci ga bodo odložili po par straneh ekscesnih podrobnosti štirih gnilih protagonistov, potlej pa bo tamkaj vztrajala peščica tistih, ki bo brala naprej in naprej. Slutili bodo, da *Sodoma* (kakor vso Sadovo pisanje) ni naključje – da je živo tkivo, v katerem utripa odtis pokvarjenega časa.

Marsikateri pisatelj tistega stoletja se je trudil izkrivljeno dobo ujeti v tej ali oni pripovedi, ni pa bilo veliko takih, ki bi udarili tako neposredno in boleče za tiste, ki so jih želeli razgaliti. Sade je razgalil sebe, svojo dušo, moralo navsezadnje, da je lahko razgalil tudi svoj čas – *120 dni Sodome* pa je nesmrten testament, ki je v nekem obdobju zgodovine ponovno postal aktualen, ugotovili pa bomo, ali je aktualen še dandanes.

Snov dogajanja je razmeroma preprosta: (predvidoma) med vladavino t. i. Sončnega kralja se v osamljen srednjeveški grad Silling sredi Črnega gozda – karakteristike dogajališča močno spomnijo na gotske romane – zaprejo štirje državni/cerkveni pomembneži, skupaj s sabo pa prostost odvzamejo množici moških in žensk, vse podrejeno enemu cilju: 120 dni brezpogojnega uživanja v največjih nečistostih, kar si jih lahko namisli človeško bitje (in hkrati ohrani tisto, kar ga dela človeškega). Sade v svojem romanu odkritosrčno zavrne koncepte lepega, zavrne ljubezen in obstoječo družbo, brez obotavljanja zarije globoko v kaos, vsak stavek romana izpoveduje absolutni nihilizem. V svojih delih obrne koncepte morale, zavrne idejo, da je moralni človek zveličan, nobenega trdnega pozitivnega subjekta ni, protagonisti svojo moč in motivacijo črpajo iz zunanjih elementov stvarnosti, iz bogastva in politične moči. Nobene moralne kreposti ni najti. Tisti, ki so v osnovi pozitivni (oziroma vsaj neomadeževani), se morajo pokoriti, šibka moralna moč je zlomljena, ko njihovo telo postane predmet užitka in niso nazadnje kruto pokončani. Sade skozi roman daje zeleno luč tistim, katerih

prvinski odnos do družbe je moraliziranje, dogajanje namreč gradi tako, da je moraliziranje nujno. Samo tako bralec zmore ohraniti zahtevano distanco do napisanega. In mislim, da bi morali resnično potrpežljivo iskati osebo, ki bi ob fabuli zgolj ravnodušno skomignila.

Štiri osrednje literarne like – vojvoda, predsednika, škofa in finančnika – Sade poveže s teorijo štirih temperamentov, izvor katere morda sega celo do prvih človeških civilizacij. Vsak pomembnejši ustreza svojemu temperamentu: vojvoda sangviniku, predsednik melanholiku, škof koleriku in finančnik flegmatiku. Kupijo (ali ugrabijo) več kot ducat mladih fantkov in deklic na začetku odraščanja in adolescence, obenem pa tudi nekaj starejših moških in žensk, da bi resnično lahko potešili vse svoje perverzije. Sade se je v izbiri 'mučnikov' obračal na tedanjo družbeno ureditev, ki je nižje sloje prepuščala sama sebi. Revni dečki in deklice, ki so kupljeni za podrejanje in užitke protagonistov, nimajo nobene integrirane socialne vloge, nobene svetle prihodnosti. Njihova usoda se lahko razplete v zgolj dve življenjski poti: lahko postanejo paraziti, podobni svojim staršem, ali pa obstajajo za zabavo premožnejših. Breme revnejših je trpeti, tako pač je, saj veste, kako je, dolžnost bogatih na drugi strani pa je, da to trpljenje izkoristijo v svoj prid. Tako nam govori Sade.

Pri opisih ostalih sodelujočih v 120-dnevem aktu nečistosti Sade bralcem ni odtuževal (razmeroma krutih) podrobnosti. Opisi velikosti falusov so skorajda dokumentarno točni, ni veliko romanov, ki bi tako vztrajno stran za stranjo popisovali vse telesne značilnosti nemoralnih likov. Piše tudi o štirih ostarelih ženskah, ki so bile izbrane, da bi s svojo grdoto tvorile kontrast mlajšim lepticam, celo pripovedovalke zgodb so opisane kot popolnoma nemoralne, kakor da uživajo ob popisovanju dogodkov. A največji simbol nemorale so štirje osrednji protagonisti. V njih so uprti žarometi. Oni ne premorejo absolutno nobenega spoštovanja do zakonov, religije, morale in vrednot, celo vzburja jih amoralno. Sade je odkrito zaničeval religijo in oblast in štiri podobe protagonistov je zgradil groteskno, popačeno – gnila je njihova zunanost in notranost.

Kar je bralce in kritike najbolj bolelo, je to, da se protagonisti izmuznejo. V zapiskih, ki jih je naredil za zadnje dneve knjige (teh ni nikoli dejansko dokončal, tako da lahko zaključke potegnemo zgolj iz njegovih opomb in zapiskov), Sade postopoma pobija tiste, ki so bili mučeni, svojim negativcem pa privošči vedno večje užitke. Nobene katarze ni. Sade ni dopustil, da bi se bralci njegovega skrivnega romana očistili grehov. Takšna je bila njegova doba – polna zgodovinskih krivic. Ljudje si po njegovem niso zaslužili katarze. In tako smo nazadnje sadizem (tj. spolni užitek ob poniževanju/mučenju koga) poimenovali prav po njem. Pustimo polemiko, ali je poimenovanje primerno. Je pa očitno, da je Sade bralce držal na distanci, da svojih del ni gradil z namenom gradnje boljše prihodnosti, pravičnejšega človeka, moralne družbe, temveč zaradi odkritega zaničevanja tega, kar mu je bilo v družbeno-socialnih okoliščinah dano.

Njegovo zaničevanje oblasti v romanu ni naključje. Roman je spisal na skorajda trinajst metrov dolg trak, ko je bil zaprt v umazani celici zopora Bastilje (zgodovina lastništva tega popisanega traku, ki je potoval preko različnih oseb, bil večkrat ukraden, v privatnih lastništvih in na javnih dražbah, je nadvse bizarna). Sade z oblastmi ni bil na 'ti' niti po smrti. Leta 1955 so se takratne oblasti v Franciji poigravale z idejo, da bi uničile vse izvode romana, skupaj s preostalimi pomembnejšimi romani spod Sadovega peresa, vključno z vsemi rokopisi, ki niso bili v privatni lasti. To so družbene okoliščine, ki jih moramo poznati. Tako sporen roman, da ga žele oblasti uničiti več kot 150 let po (delnem) finišanju, preprosto mora biti nek fenomen.

Napad na oblasti dodatno izostri režiser Pasolini v svoji filmski priredbi romana, ki jo je poimenoval *Salo ali 120 dni Sodome* (1975). Tamkaj se – v tradiciji izvirnika – ni zadrževal pri odkriti (in nazorno kruti) kritiki oblasti, le da gre v svojih prizadevanjih še dlje. Kako daleč? Ni malo teorij, ki govore, da je ravno ta film Pasolinija nazadnje stal življenja (l. 1975 so ga večkrat povozili z njegovim lastnim avtomobilom). Zgodbo je Pasolini za namen filma in aktualiziranja kritike postavil v 20. stoletje, tik po padcu Mussolinijevega režima l. 1943, ko se v idilično vilo »že znani« nemoralneži zapro skupaj z osemnajstimi žrtvami.

Sade se je v dogajalnem kraju zgledoval po takrat aktualnih gotskih in grozljivih romanih, tubodne graščine in skrivnostna, meglena, mistična vzdušja so ljudem vzbujala srh, obenem pa so bili gradovi znak velikega premoženja, kar je pri ljudeh zbudilo strahospoštovanje. Pasolini v maniri filmskih grozljivk svoje dobe postavi prizorišče na idilično podeželje. Italijanski režiserji so imeli v sedemdesetih in osemdesetih nasploh fascinacijo nad razlomljeno idilo v grozljivkah. Tudi Pasolini je skušal doseči občutek strahospoštovanja, saj se nečistosti v filmski upodobitvi prigradijo znotraj zidov premožne vile – v dvajsetem stoletju bogastvo povezujemo ravno z vilami in bogatejšimi hišami, gradovi pa so nam le še ostanek iz preteklosti.

Po izidu filmske upodobitve so gledalci eksplodirali: ljudje nismo taki, so govorili, preprosto nismo taki. Človek ne more storiti česa takšnega. Filmsko dogajanje ne postavlja vprašanj morale, ker je dogajanje preprosto preveč nemoralno, da bi ga bil zmožen v resnici postoriti sodoben človek. In še in še. Pasolini na očitke ni mogel odgovarjati, saj so ga vmes ubili, ostali avtorji filma pa so se povečini postopoma ovijali v molk. Skorajda petdeset let je minilo od *Andaluzijskega psa* (1929), zaradi katerega se je mogel režiser Luis Buñuel sprehajati s pištolo v plašču, saj se je počutil konstantno ogroženega, pa se ljudje še niso navadili na brezpogojno preslikavo realnosti, ki jo lahko udejani medij gibljive slike. Ironično, ravnokar smo naredili krog: ravno Buñuel (s pomočjo dobrega prijatelja Salvadorja Dalija) je l. 1930 prvi uporabil delce romana *120 dni Sodome* v filmski obliki. Na koncu filma *L'Age d'Or (Zlata doba)* smo časovno postavljeni na poslednji dan dogajanja v romanu (ta poprej v filmu ni omenjen), v moment, ko se končno odpro vrata dvorca in sprijeni literarni (sedaj filmski) liki stopijo na prostost, da bi ponovno zakorakali v normalno družbo. Skozi vrata stopi vojvoda. Vojvoda, ki močno spominja na neko drugo historično figuro. Vojvoda, ki pravzaprav spominja na najbolj prepoznavno figuro sveta – Jezusa Kristusa.

Verjetno ni potrebno izpostavljati, kakšno ogorčenje je to sprožilo, kako so jeli gledalci uničevati kinematografe, kjer so film predvajali, na projektorje so zlivali črnilo, vdirali so celo v stavbe, kjer so bile takrat razstavljene Dalijeve mojstrovine, slednje uničevali, nagonsko pa uničevali tudi dela ostalih predstavnikov slikarskega nadrealizma, ki so imeli to nesrečo, da so bili tedaj razstavljani ob njegovem boku. Oblasti so kmalu prepovedale projekcijo filma. Luis Buñuel je ljudi šokiral. Komajda je film v Evropi postajal oblika razvedrila za delavce, ljudi nižjih slojev, se je pojavil umetnik, ki je simbole gradil tako, da so človeka brezpogojno osupnili, šokirali, pretresli njegovo bistvo in osrčje katoliške družbe. Čemu takšno tveganje, sploh ob vseh režiserjevih siceršnjih občutkov paranoje? Da bi gledalec lahko ozrl tisto, kar mu dotlej ni bilo dano videti.

In čemu Jezus? *120 dni Sodome* je v svojem bistvu delo o posledicah neskončne moči, ko ni soočena s svojim diametralnim nasprotjem, nekakšno antimočjo, ki ohranja intenziteto prvotne moči, hkrati pa skuša to zajezi, uničiti celo. Dali in Buñuel sta nemara želela povedati, da je (bil) upor zoper odrešenika zahodnega sveta nujen, da je Jezus s sabo, kljub visokemu moralnemu nauku, nosil kaos.

In verne množice, ki so uničevale umetniška dela, niso ravno pomagale k nasprotnemu videnju. Izpostavimo pa lahko, da so se vsled popularnosti filmskega medija ekstremistični verniki večkrat čutili močno ogrožene ob takšnih filmih. Spomnimo se na *Zadnjo Kristusovo skušnjava* (1988) in požig čudovitega gledališča Svetega Mihaela v Parizu kar med projekcijo. Po tem si gledalci več let preprosto niso upali javno ogledati tovrstnih filmov, čeprav je nekaj interesa po predvajanju še bilo. Ko med predvajanjem filma v kinematografe frčijo molotovke, večina ljudi dvakrat premisli, katerega umetniku bo še izkazala svojo podporo z nakupom vstopnic.

In osrednje vprašanje, ki so si ga postavljali kritiki ter gledalci/bralci *Sodome*: ali je človek sploh zmožen tako krivih dejanj? Poskušajmo si odgovoriti skozi podrobnejše branje filma in romana, še zadnjič, preden slednjega naposled vrednostno (ob)sodimo. Oba izdelka nosita v sebi zametke političnega upora. Oba prikazujeta destruktivnost, ki jo nosi politična moč, tj. družbeno pogojena moč. Zavita in mukotrpne prizore neskončnega mučenja pa izpovedujeta idejo: kam neomejena (politična) moč vodi, če ni soočena z uporom. Ideja *120 dni Sodome* je ideja stagnacije, neskončnega vrtenja v krogu (kar potrjujejo tudi poglavja v filmu, ki se navezujejo na kroge Dantejevega Pekla). Vojvoda, predsednik, škof in finančnik so konstrukti, simbolizirajoči institucije, ki jih zastopajo. Zlasti Cerkev in banke, delno pa tudi vodstvo države, so institucije, ki delujejo na principu tradicije in ne zahtevajo moralnega (ali kakršnegakoli drugega) napredka, dokler samozadostno funkcionirajo. Obenem pa je pomembna podrobnost, da pisatelj vodstvenih krogov ni obsojal. Obsojal je manko upora, tistim vodilnim pa daje legitimno pravico, da svojo moč izrabljajo.

Sade se v opisih spolnih in sadističnih ekscesov mnogokrat vrne v zgodovino, mučilne naprave spominjajo na tiste iz inkvizicije, tudi postopki mučenja mnogokrat. Menim, da je Sade z aluzijo na inkvizicijo poudaril občutek moči. V času, ko je delo nastajalo, se je med množicami širila ozaveščenost o absolutnih prekrških zoper človeštvo (čeprav je šlo še vedno za relativno divje čase, rojevala se je namreč francoska revolucija) z inkvizicijo. Pasolini je stoletja kasneje vajo ponovil – navezujoč na koncentracijska taborišča. Sade ter Pasolini sta imela isto sporočilo: neomejena moč je slaba. Najprej vodi v stagnacijo, dokler človeka in naroda ne pokoplje dokončno in nepreklicno. Absolutna moč mora naleteti na oviro, upor, saj tako svojo moč pridobi tudi družba – pridobi moč razvoja. V primeru neobstoja ovir je človek zmožen najhujših dejanj. Takih, ki so dokumentirana v *120 dni Sodome*. Dejanj inkvizicije. Koncentracijskih taborišč. In t. i. Abu Ghraiba, če se premaknemo v sedanost. Kaj so leta 2004 v iraškem zaporu Abu Gharaiba počeli predstavniki ameriške vojaške policije? Psihično in seksualno so zlorabljali zapornike, mučili so jih, posiljevali, se dvignjenih palcev slikali ob piramidah golih ujetnikov, nazadnje pa so jih tudi ubili. Pa so že leta 1975 gledalci ob Pasolinijevem delu prepričano trdili, da sodobno človeško bitje tega ni zmožno.

Sade je svoj najslavnejši roman imenoval kar *najbolj nečista zgodba, ki je bila povedana od pričetka časa*. Temeljno branje ni zahtevno kljub občasno skorajda preveč kompleksnim opisom zunanjih karakteristik literarnih likov, Ilcev prevod v slovenščino pa je malodane popoln. Prevajalec je v naš jezik prenesel tako kakovostne nianse izvirnika, kakor tudi njegov rahlo duhamoren slog, kar se občasno kaže v vztrajno ponavljajočih stavčnih strukturah pri popisih spolnosti in mučenja. Izpostaviti velja, da ni bilo malo polemiziranja o tem, ali je *120 dni* pornografski roman. Argumentov, ki so potrjevali slednjo tezo, nisem nikoli pretirano odobral. Pornografijo ljudje povezujemo z užitki. Ni važno kakšno. Tudi sadizem je komu užitek, dokler v aktu uživata oba vpletena – to zagovarja tudi institucija, ki je svoj nauk gradila na nasprotovanju katoliški cerkvi, t. i. zahodni (Laveyjev) satani-

zem. Obravnavani roman ne prikazuje užitkov, ne povzdiguje akta spolnosti. Skupaj s Pasolinijevo filmsko upodobitvijo predstavlja pravzaprav antipornografijo, saj zavrne vse, kar je družba označila kot pornografsko, čeprav skuša Zahod vseskozi na pornografijo lepiti nalepko tabuja. Seks je resda jezik, skozi katerega Sade pripoveduje zgodbo razvrata na gradu Silling, vendar ta jezik ubeseduje korupcijo in zlo ... neskončno človekovo zlo.

In poslednjič se velja vprašati, ali je roman Sadova intelektualna masturbacija. Mar je pisal o stvarih, nad katerimi se je v resnici naslanjal? V mnogih razmišljanjih je Sade, upajoč na upor večje množice, javno obsodil smrtne kazni in nasploh izkazoval tista prepričanja, ki jih je stoletja kasneje strnil Camus v svojem eseju *Razmišljanje o giljotini* (1957). Sklepamo torej lahko, da se nad mučenjem in usmrtitvami v Sodomi ni pretirano naslajal. Ni pa tudi napačno razmišljanje, da je Sade s pisanjem v zaporu zdravil svoje frustracije. Med prestajanjem kazni je večkrat padel v delirij. Trpel je zaradi pomanjkanja spolnosti (slednji daje ogromen pomen), verjetno je zbolel za obsesivno kompulzivno motnjo, kar je rezultiralo v neprestanem kajenju tobaka in pretiranem prehranjevanju. Zapiski njegove sluge nam pričajo, da je v enem obroku pojedel dovolj hrane za štiri ljudi. Soočen s svojimi pomanjkljivostmi je v ustvarjanju literature našel delno potešitev svojih spolnih nagnjenj. Feministka Simone de Beauvoir je v svojem delu *Ali moramo sežgati de Sada* (1955) zapisala, da se je iz umirjajočega moža v priporu rodil pisatelj, da se je iz frustracije pomanjkanja ustvaril genij.

120 dni Sodome ni roman, ki bi ga brali izžitka. Je intelektualno in čustveno izredno naporno opravilo, ki spočetka sploh ni nagrajeno, saj je katarza neobstoječa. Najprej v nas udari spoznanje, da roman niti dokončan ni, nato pa v obrobni zapiskih preberemo, kako Sade ni nameraval kaznovati mučiteljev, tudi če bi roman končal. Sade je kontradiktoren, nekje literarne like obravnava kot junake, drugje zločince, nekje bralcu piha na dušo, naj ne bo zgrožen ob opisanih nečistostih, da so pač del narave, drugje ga svari pred samim branjem. Njegova raztresena osebnost, umetniška duša, rojena v osami zapora, pa je vendarle nagovorila temeljne probleme človekovega bivanja in sestavila nesmrten testament človeški krutosti.

In naj še citiram de Beauvoirin vrhunski esej, v katerem je Sada pogumno branila, čeprav bi lahko to negativno vplivalo na njen feminističen ugled. Avtorica o Sadeju tako zapiše: »*S silo nas vodi, da ponovno razmislimo o bistvenem problemu, ki preveva naš čas v nešteto različnih oblikah: resnični odnos človeka do človeka.*«

Bistven problem Sadovega časa, bistven problem njenega časa, bistven problem našega časa.

Maja Budin

Odkrita resnica – pričevanje romskega dekleta

(Jasmina Ahmetaj in Marta Gregorčič, *Dekle z bonboni*, Frekvenca, socialno-kulturno združenje nemirnih in aktivnih, 2013)

Obstajajo številna literarna dela, ki so bila v določenem prostoru in času nesprejemljiva ali celo šokantna. Danes se na prvi pogled morda zdi, da tem, o katerih se ne bi smelo govoriti ali pisati, celo ni, pa vendar nam prvi mladinski roman pričevalke Jasmine Ahmetaj razkrije ravno nasprotno.

Romsko kulturo in njihov način življenja so osvetlila že nekatera dela avtorja F. Lainščka, npr. *Nedotakljivi* in *Namesto koga roža cveti*, a vendar se le-ta v pomembni točki razlikujejo od mladinskega romana *Dekle z bonboni*, ki je tokrat napisano z ženske perspektive.

Pričevanje namreč razkriva življenjsko zgodbo marginalizirane romske skupnosti, oseb iz socialnega dna, njihove strategije preživetja v vsakodnevnem spopadanju z revščino ali v našem primeru celo osvobajanje, za katerega si prizadeva pričevalka. Moč izpovedi je velika, z romskega vidika celo nesprejemljiva za Jasmino, z zahodnega pa šokantna, ker razkriva najtemnejše trenutke romske kulture. Gre za, kot je zapisala M. Gregorčič, »svet, ki ga nismo poznali ne doživeli.«

V literarnem delu tako podrobno spoznamo romski svet, prepleten z drugačno kulturo, običaji, načinom življenja, ki najbolj zaznamujejo prav dekleta, ženske. Nič hudega slutečo najstnico Jasmino, ki hrepeni po svobodi, še preden se dodobra zave, doleti šokantna usoda. Mlado deklo izkusi kruto življenje romske žene, ki se vsakodnevno srečuje s psihičnimi in fizičnimi zlorabami, nasiljem v družini, patriarhatom, ob katerem jo vrh vsega doleti še velika revščina. Podroben opis ceremonialnih obredov in romskih običajev nam predstavi žensko, postavljeno v kalup svoje številčne družine, v kateri je svoboda nekaj, kar si lastijo le moški. Ujeta v romsko tradicijo Jasmina išče poti do svoje svobode in boljšega življenja, ne da bi pri tem morala zatajiti svoje poreklo.

Dramatičnost lit. dela se pokaže že v uvodnem delu, kjer se bralec nenadoma sooči z romsko realnostjo dekleta. Tak analitičen preskok v bralec vzbudi zanimanje za dekletovo izkušnjo. Literarno delo je razdeljeno na osem obširnejših poglavij, povedi pa so večstavčne in zapletene, uporabljene so tudi metafore in romske besede, ki bralca nenehno postavljajo v stik s povsem drugačno romsko kulturo. Prvoosebni pripovedovalec pri tem omogoča, da se bralec poistoveti z glavnim likom in intenzivneje dojema tragično usodo glavne junakinje. Navsezadnje Jasmina na nek način je junakinja, saj je za svojo svobodo pripravljena storiti vse, njena odločitev, da o njenem življenju ne odloča nihče drug kot ona sama, pa pokaže tudi na njeno mentalno zrelost. Dialogi v literarnem delu niso pogosti, kar kaže tudi na romsko kulturo in način življenja – poudarja se delo, ponižnost, poslušnost in ustrežljivost, še zlasti pri ženskah. Ženske v daljših in resnejših pogovorih niso udeležene, ves čas strežejo moškim in ubogajo. V literarnem delu najdemo veliko notranjega monologa glavnega lika, skozi katerega lahko spremljamo odraščanje romskega dekleta, ki se kaj kmalu zave svoje pripadnosti romskemu poreklu, ki s seboj prinaša zanjo nesmiselne zapovedi, hkrati pa od nje zahteva prikrivanje svojega porekla, svoje identitete. Vse to pripelje tako daleč, da si Jasmina poskusi vzeti življenje.

16-letna Jasmina, svobodomiselno in radovedno dekle, nikakor ne more sprejeti svoje usode. Ne razume prikrivanja svoje nacionalnosti v korist zlitja z drugimi kulturami, hkrati pa ne razume trdno vkovane romske tradicije, v kateri se najstniško dekle samo ne sme potikati okoli, kaj šele, da bi spregovorilo z nasprotnim spolom. Želi se osvoboditi tradicionalnega očetovega odločanja o svojem življenju. Rešitev najde v zaroki, saj oče ne bi imel več besede nad njo, če bi bila pod okriljem svojega zaročenca. A prav tukaj se pokaže dekletova naivnost in nedolžnost, saj se ne zaveda, da stopiti v zakon pomeni veliko več kot le beg iz zanjo krute realnosti. Odločanje o tem, kaj bo počela ženska (žena) je zgolj moška domena in je nekaj povsem samoumevnega, ne glede na to, ali je ta moški oče ali mož.

Edin, Jasminin zaročenec (kasneje mož), je tipični predstavnik romske kulture, ki se najprej pokaže kot razumen, inteligenten in civiliziran fant, a kaj kmalu ugotovimo, da je vse prej kot to. Izvaja fizično in verbalno nasilje nad Jasmino, je koristolovec brez izobrazbe in dela.

Njuno skupno življenje se začne v Mariboru (v uvodnem poglavju), kjer je bralcu jasno predstavljen pomen romske zaroke in njihov način življenja v zakonu, ki je zaradi izrazite verske identifikacije Romov z islamom vplivalo na vpeljavo islamskih verskih praznikov v romsko kulturo. Kot upanje na boljšo prihodnost in stik s povsem drugačno civilizacijo se pokaže Nemčija, kamor se mladoporočenca preselita. Prej izgubljena Jasmina poskuša najti pravo pot v povsem drugačnem svetu. O revščini in patriarhatu ni niti najmanjše sledi. A kaj kmalu se pokažejo osrednji motivi literarnega dela, in sicer fizično in psihično nasilje moža nad ženo, alkoholizem, prešuštvo, izdaja in kraja. Slednje tri so v romskem svetu največji grehi in hkrati povod za ločitev, a se ti smatrajo le kot grehi žensk, čeprav v nobenem primeru le-teh ne storijo one, ampak moški. Temi mladinskega romana sta tako iskanje osebne sreče in izkušnja odraščajočega romskega dekleta, ki prezgodaj izkusi kruto življenje žensk v romskem zakonu. Motiv, ki je v delu še posebej izrazit, je medkulturni stik ljudi vseh etnij ter tudi Jasminina vera v zapečateni romski usodo ali kismet. S tem so povezani in se pojavljajo še motivi romskih obredov (vzeti roko, temena), poroke, prve poročne noči ipd.

Snov je vzeta iz neposredne izkušnje zdaj romske aktivistke in pričevalke Jasmine Ahmetaj in dopolnjena z izkušnjami drugih romskih žensk in moških, hkrati pa dopolnjena tudi s komentarji in vprašanji zapisovalke Marte Gregorčič.

Mladinski roman *Dekle z bonboni* dobro in natančno predstavi povsem drugačen romski svet, njihove običaje in navade, ki danes zahodni civilizaciji odkriva povsem nesprejemljiv svet. Potrebno je opozoriti na temo nacionalne identitete in na enakopravnost ljudi ne glede na poreklo. Še posebej je pomembno izpostavljanje patriarhalnih odnosov, ki v romski kulturi najbolj zaznamujejo ženske. Če bi bila oblika pričevanja tudi v Sloveniji dojeta kot posebna literarna zvrst, bi morebiti res bilo po M. Gregorčič to »najmočnejše literarno orožje, ki s seboj prinaša tudi politični potencial.« Ne glede na spol, poreklo, vero ali kakšno drugo karakteristiko ima vsak pravico odločati o svoji usodi, res pa je, da moramo biti kritični tudi v razmerju do tradicije, ki je ponekod še vedno globoko ukoreninjena v življenja ljudi.

Martina Janežič

Iz hrepenenja v trpljenje

(Polona Škrinjar, *Križev pot Elze Kociper*, Mladinska knjiga, 2013)

V sodobni slovenski prozi so redki tisti avtorji, ki dogajanje svojega literarnega dela postavijo v svet polj, travnikov in vinogradov ter v svet težaškega dela sodobnega malega kmeta. Vendar je ravno tak svet glavni prostor dogajanja v romanu *Križev pot Elze Kociper* avtorice Polone Škrinjar.

Zgodbo, ki nam jo pripoveduje vsevedna pripovedovalka, lahko glede na realne opise kmečkega življenja žanrsko označimo kot kmečki roman. Bralec se že na prvih straneh romana, ko bere natančen opis kolin, seznanil z neolepšanim kmečkim vsakdanom. Dogajanje se odvija v vaseh Sodina in Hum, kjer si ljudje služijo svoj kruh z obdelovanjem zemlje in z živinorejo. Avtorica v ta svet vključi tudi vaške obrekovalke, ki na nekaterih mestih v romanu skozi pogovor dajejo bralcu nove, velikokrat nepotrebne informacije o predmetu pogovora. Poleg realnih opisov avtorica posega tudi po naturalističnih prvinah. Zdi se, da je glavni junakinji Elzi Kociper določeno, da bo morala kakor njeni starši celo življenje garati od jutra do večera, da bi preživela sebe in sina Karleka. Elza do konca življenja ne doseže samostojnosti, ljudje jo izkoriščajo ter se iz nje norčujejo zaradi njenih fizičnih pomanjkljivosti. Kamorkoli gre, jo spremlja ista usoda. Iz tega lahko sklepamo, da je predvsem okolje tisto, ki odloča o Elzini usodi in je ključni dejavnik, ki usmerja njeno življenje. Roman v ospredje postavlja vaško življenje, vendar ne izrisuje kontrasta mestnemu življenju. Tako v vaškem kot v mestnem okolju se ljudje srečujejo s problemi modernega sveta. Glavni protagonisti se spopadajo z recesijo, ki zelo potre predvsem Elzino sestro Hildo ter jo pahne v obup in pijančevanje. Poleg spopadanja z brezposelnostjo opazimo še mater samohranilko (Elzo), ki se bori za dobrobit svojega otroka Karleka, ki ga oče noče priznati za svojega. Tako realistične kot tudi naturalistične prvine se skladajo s samim žanrom romana, saj prikazovanje kmečkega življenja ne pušča veliko prostora za idealizacijo. Naturalistične prvine v bralcu vzbudijo sočutje za trpečo Elzo, hkrati pa ga spodbudijo k premišljevanju o svetu, v katerem živi, saj je tematika romana še kako aktualna.

Pomembno je omeniti tudi to, da marsikateri značilnosti pričujočega romana ustrezajo določnicam socialnega realizma prejšnjega stoletja. Zgodba prikazuje življenje »malega človeka«, ki bije vsakodnevni boj za obstanek. Del tega je njegovo spopadanje z naravo, ki je hkrati pomemben vir njegovega preživetja. Na določenih mestih v romanu lahko beremo o delu na polju, o človekovi skrbi za pridelek in njegovem polaganju upov v svoje delo. Narava se s človekom ne glede na njegovo dobroto in požrtvovalnost večkrat poigra in tako se zgodi tudi tukaj. Kociprov pridelek, za katerega si je, ko je Elza odšla na Gorenjsko, prizadevala predvsem mati Kocipra, potolče toča, kar pomeni, da je celoten trud šel v nič, ona pa je ostala praznih rok. Druga značilnost, ki kaže na socialni realizem, je vključevanje pokrajinskih značilnosti. Avtorica je dogajanje in literarne osebe postavila v kmečko okolje, ki ga spremlja tiha pokrajina, posejana s polji in vinogradi. Tako okolje pa ni izbrano po naključju, saj je lahko le preko njega vanj vpletena zgodba o delavnem kmečkem človeku. Roman ni namenjen propagiranju določene ideologije ali negaciji meščanskih vrednot, ravno tako v njem ne nastopajo heroji, ampak zgolj preprosti in, na podlagi dogodkov v življenju, tragični ljudje (Elza, Blaž). Avtorica

ne piše sentimentalno, ne vsiljuje svojega mnenja. Od dogajanja se popolnoma distancira in pusti, da se literarni liki sami predstavijo bralcu. S tem tudi pusti, da si bralec sam ustvari mnenje o dogajanju, literarnih osebah in njihovih dejanjih.

Opisi kmečkega sveta in življenja v njem nas spomnijo na Kersnikove Kmetske slike, lik hrepeneče Elze pa kaže na vzporednice s hrepenečo materjo iz del Zofke Kveder. Glavna protagonistka in deloma tudi stranski liki kažejo na podobnost s Kosmačevim »božjim otrokom,« ki ni bil zgolj Tantadruj, temveč vsi otroci, ki so se rodili s kakšno telesno hibo ali pa so bili telesno pohabljeni kasneje. Taka je tudi Elza, saj je kot majhen otrok oglušela na eno uho, zaradi česar so se drugi otroci večkrat norčevali iz nje in jo zmerjali. Predmet posmeha pa ni bilo zgolj njeno poškodovano uho, temveč tudi rjavi lasje, zaradi česar so jo klicali »erjaška«.

Ob strani številnim družbenim temam stoji tudi tema vse bolj odtujenih medčloveških odnosov v družini. S to se prepleta tudi tema dvojne identitete. Elza vedno bolj čuti, da nikamor ne spada, da je povsod le prišlek, ki je vsem v breme in katerega nihče ne mara. Ko se preseli k sestri Martiki, mora poleg njenih pravil sprejeti tudi drugo narečje.

Na ravni jezika avtorica v svet stroge knjižne slovenščine vnaša blagovoznočno prleško govorico. Prleško besedje ni uporabljeno zgolj v dialogih, ampak tudi med samimi opisi dogajanj. Vendar to še ne pomeni, da je roman primerno branje le za bralce, ki prihajajo iz okoliša rodnih vinogradov, ampak tudi za tiste, ki se s prleškim narečjem še nikoli niso srečali. Zaradi tega je avtorica nekatere besede, kadar je šlo za opise, sproti prevedla. Sprotno prevajanje pa seveda ni bilo mogoče v dialogih, zaradi česar je avtorica na koncu romana priložila slovar, kjer so vse prleške besede razložene.

Jezik v romanu je preprost kljub dolgim stavkom, ki pa niso zapleteni in služijo predvsem opisom krajev in dogodkov, tako da si lahko bralec vse živo predstavlja. Dialogi so v primerjavi s prvotnim govorom kratki, jezik v njih pa se spreminja glede na kraj dogajanja. Tako lahko na začetku, ko Elza še živi doma, zasledimo dialoge v prleškem narečju, kasneje, ko se preseli k Martiki, pa so le-ti že v slovenskem knjižnem jeziku. Skozi dialog lahko večkrat opazimo, da osebe bijejo pravo besedno vojno, saj avtorica po njih poseže bolj ali manj le, ko se osebe prepirajo. Le dialogi med Elzo in njenim sinom Karlekom so manj ostri in bolj ljubeči.

Ob branju se nam porodi vprašanje, zakaj je avtorica delu namenila ravno naslov Križev pot Elze Kociper. Po prebranem romanu spoznamo, da je bilo Elzino življenje, ki se konča z njeno tragično smrtjo, pravi križev pot. Vsakič, ko je doživela padec (prvi v romanu je ta, da se Martinek po tem, ko je izvedel, da je noseča z njim, zanjo ni več zmenil), se je pobrala in upala, da bo bolje. Vendar je bil zadnji poraz (izguba otroka ter spoznanje, da je Blaž ne ljubi) prehud in ponovni vzpon je bil zanjo preveč. Naslov ustreza vsebini romana in ga v teh štirih besedah v celoti povzame. Sporočilo romana bi se torej glasilo, da je ne glede na življenjske dogodke potrebno upati na bolje ter se po vsakem padcu znova vzpeti in živeti naprej, tako kot se je vzpenjala in upala Elza.

Roman nam prinaša zgodbo polno trpljenja in hrepenjenja. Hrepenenje pa je ravno tisto, ki na koncu glavno protagonistko tudi pogubi. In tako kot ugasne njeno življenje, v srcih njenih bližnjih ugasne spomin nanjo in na njeno življenje, ki je bilo res pravi križev pot. Avtorici je v skromnih 207 straneh uspelo združiti tako različne stile pisanja kot različne družbene teme, od recesije, odtujenosti, do dveh različnih si identitet. Te teme so danes še kako aktualne. Kar predstavlja kvaliteto romana, ni samo obravnava aktualnih družbenih tem, ampak tudi slog pisanja in prepletanje dveh, različnih si jezikov (prleškega narečja in slovenskega knjižnega jezika). Elzina trda volja in značaj pa sta nam lahko le za zgled.

Nina Ahec

Upam, da vzkali, da klas šumi, da ajda zori ...

(Rudi Mlinar, *Ko ni cvetela Ajda*, Mohorjeva družba, 2013)

»Upanje vedno ostaja. Dokler je človek živ, naj mu bo še tako hudo, naj se znajde v še tako hudih stiskah, bo preživel tisti, ki bo verjel vase, ki ne bo izgubil upanja.«

S temi besedami Rudi Mlinar, avtor romana *Ko ni cvetela ajda*, opisuje mišljenje slovenskih izgnancev, ki so imeli to, kar danes primanjkuje vsem nam in za kar se zdi, da smo izgubili – upanje. V mislih imam upanje na boljšo prihodnost, upanje v pravičen in svoboden svet. Že samo iskanje upanja je tisto, ki pomeni, da si prizadevamo, da si v prihodnosti želimo sprememb na bolje. Slovenski izgnanci, ki jih je avtor upodobil v romanu, so našli svoj smisel upanja, spremlja jih upanje v svobodno in človeka vredno življenje na domači zemlji.

Avtor v verističnem stilu in preprostem jeziku avtentično pripoveduje o tragičnem obdobju slovenskega naroda, ko so bili čez noč pregnani z domov kot žrtve totalitarnega sistema. Izpostavi spoznavno in etično razsežnost, saj nam prikaže resnično, takratno sodobno življenje, ki je bilo prežeto z vojnimi grozotami in vsesplošnim nasiljem. Roman je spominsko poročilo vseh preganjanih žrtev, zato je bralcu dostopen tudi izkustveno. Ta ob branju začuti stiske in dileme izgnancev ter občuduje njihovo vztrajno upanje, kljub temu da so postavljeni v vojni čas in nacistična koncentracijska taborišča. Poleg izkušnje bralca pritegne tudi uporaba vsakdanjega jezika, s čimer je avtor poudaril preprostost in neizumetničenost takratnih razmer in duševnega stanja preganjanih žrtev.

Posebnost knjige je ravno v izbrani temi, saj je trpljenje slovenskih izgnancev s tem delom na področju zgodovinskega romanopisja pridobilo eno redkih literarnih upodobitev, namenjenih za širši krog bralcev. Z izbrano tematiko avtor namreč obuja spomine na čas groze, trpljenja in muk, ki so jih morali izgnanci preživeti v taboriščih. S podobnimi, a še vedno nepredstavljenimi spomini se lahko poistovetijo starejši ljudje, ki so morebiti doživeli podobno usodo. Na drugi strani imamo mlajše generacije, ki se težje poistovetijo s tem tragičnim obdobjem zgodovine. Z izborom tovrstne tematike se prav gotovo ohranja zgodovinski spomin na obdobje nacizma med drugo svetovno vojno, saj so prav mlajše generacije tiste, ki malce slabše poznajo omenjeno obdobje.

V romanu se prepletajo usode posavskih in južnokoroških Slovencev med letoma 1941 in 1944. Že časovna umestitev dogodkov v romanu nakazuje, da se je avtor pri pisanju skliceval na arhivsko gradivo in spominsko literaturo. V letu 1941 je namreč Hitlerjeva vojska začela deportirati v delovna in uničevalna taborišča tudi slovensko prebivalstvo, na njihove domove pa so naselili Nemce. V resničen okvir dogajanja je vpeta tragična ljubezenska usoda dveh glavnih izmišljenih junakov, ki ju usodno poveže prav izgnanstvo. Avtor nam razkrije njune stiske in upanje ter dileme ljudi, ki jih na poti izgnanstva srečujeta. Iz zanimivih prvoosebni pripovedi bralec skozi več delovnih taborišč spoznava usodo izgnanih slovenskih družin. Izjema je tudi avtorjevo izogibanje poenostavljenemu črno-belemu slikanju žrtev in rabljev. Tudi med uniformiranimi Nemci, ki niso bili slepo vdani svojemu firerju, najde poštene in dobre ljudi. Zanje pravi sledeče: *»... ni pomembno, v kaj je kdo oblečen,*

ampak kakšno srce ima«, a kljub temu ostro obsoja odločitve ljudi iz koristoljubja.

Posebej pretresljivi so opisi razočaranj in ponižanj, ki so jih vračajoči koroški in posavski izgnanci doživljali na pragu svojih izropanih domačij. Avtor zapiše, da so to ljudje, ki so prišli proti svoji volji. Ljudje, ki so jih želeli ponemčiti in narediti novodobne sužnje. Ljudje, ki so bili prepuščeni na milost in nemilost, a se pri tem nihče ni vprašal, kako se ob tem počutijo. Nihče se ni spraševal o tem, kako jim je, nihče ni se ni vprašal, kaj čutijo v času izgnanstva, kaj si želijo in po čem hrepenijo.

V tem času na poljih ni rasla žitarica, ki je globoko zarezana v zavest slovenskega naroda, ajda. Zanimivo je, da avtor roman zaključi ravno z nasprotnim stavkom kot v naslovu. Piše namreč: »...*tako pri nas cveti ajda!*« Ajda ima v zgodbi simboličen pomen, predstavlja namreč skromnost, upanje in nadaljevanje življenja na kmetiji s slovenskimi koreninami.

Avtor je delo posvetil vsem izgnancem, njihovim sorodnikom in znancem. Priporočam ga tudi mlajšim generacijam, ki jih zanima zgodovinska tematika in usoda slovenskih izseljencev v času druge svetovne vojne. Bralcev roman vsekakor ne bo pustil ravnodušnih. Je spomin na tragično obdobje slovenskega naroda in opomin na obdobje, ki se v zgodovini človeštva ne bi smelo nikoli več pojaviti. Obstaja upanje. Upanje, da se to nikoli več ne bo ponovilo.

ČLANKI

Digitalizirana knjiga odločitev

1 Uvod

Leta 2010 je neodvisni režiser Jason Scott zaključil snemanje svojega drugega celovečernega dokumentarca *Get Lamp*. Takrat se ni zavedal, da digitalna interaktivna fikcija, torej videoigre, ki mejijo na književnost (razvoj katerih dokumentarec pretežno obravnava), doživljajo svojo renesanso. Zanj sta odgovorna zlasti množičen pojav in popularizacija tabličnih računalnikov, ki so popoln medij za širjenje interaktivnih publikacij vseh vrst in oblik. Tablični računalniki so pričeli korenito spreminjati bralne navade ljudi po svetu, zlasti zahodnih mladostnikov, s čimer so interaktivne knjige in vizualni romani dobili novo ciljno publiko – zahodnega najstnika. Nič več niso avtorji vezani na Vzhod in odtlej je produkcija pospešena.

Tudi v slovenščini dobivamo prve tovrstne izdelke. Naš prvi prepoznaven izdelek te vrste je interaktivna slikanica na operacijskem sistemu IOS – *1001 pravljica* Lile Prap. Vendarle pa razvoj interaktivne knjige (tudi v slovenščini) sega desetletja v preteklost.

Pričujoči članek prinaša teoretični uvod ter sistematični vpogled v osrednji vrsti interaktivne (digitalne) fikcije. Analizira predvsem umetniško vrednost njunih osrednjih pripovednih elementov. Tako nudi uvodni vpogled v razmišljanje in študij digitalnih interaktivnih knjig in opozarja na njihovo veljavo, ki se bo v prihodnosti najverjetneje še okrepila.

2 Interaktivnost v digitalni fikciji

Knjigo sta skozi stoletja omejevala dva elementa: domišljija avtorja in (razen nekaj eksperimentov) format fizičnega lista. V digitalni dobi fizični list ni več ovira, zato je samoumevno pričakovati večjo izkoriščanje novih medijev v sferi književnosti.

Digitalizirane interaktivne knjige so svoj navdih našle v tisti otroški/mladinski literaturi, ki zraven branja enakopravno vključuje gledanje sličic, poslušanje določenih zvočnih učinkov ter odgovarjanje na preprosta vprašanja, seveda ob uporabi različnih dodatnih mehanizmov, ki so lahko vključeni ali pridodani knjigi (recimo zvočnik, ki oddaja pritajene živalske zvoke). Računalniška tehnologija je bila v osemdesetih še nerazvita. Na nivoju programske opreme je šlo za skupek črk in števil brez naprednejših grafičnih vmesnikov, kakršne poznamo dandanes. Posledično so bile tudi videoigre tekstovne, sestavljene izključno iz pisanega teksta, zelo primerne za takrat obstoječe formate programske opreme. Ker pa sta digitalna narava in format igre zapovedovala vsaj manjšo mero interaktivnosti, se je pojavila potreba po vključevanju igralca v potek zgodbe. Ta sistem pa ni bil igram lasten, temveč tedaj že širše prepoznaven iz specifičnih fizičnih knjig, ki smo jih pri nas poimenovali knjiga igra.

Koncept so v angleškem jeziku oklicali *Gamebook* oziroma *Choose Your Own Adventure*, kakor se je imenovala tudi najpopularnejša serija te – načeloma mladinske – literature. Ta trivialna dela so uporabljala drugoosebne pripovedovalca. Bralci so spremljali izsek iz življenja kakšnega brezimnega junaka, ob ključnih trenutkih pa se samostojno odločali o njegovi usodi. Pri nas je bila gotovo najpopularnejša zbirka *Časovni stroj*, ki je spremljala protagonista med skakanjem po različnih zgodovinskih

obdobjih. Spomnimo se denimo na nekaj popularnih novel/romanov izbrane zbirke: *Iskanje dinosavrov* (1991), *Skrivnost vitezov* (1991), *Pot v Avstralijo* (1991) in druge. Igralec je po knjigi napredoval naprej in nazaj, odvisno od njegovih (poprejšnjih) odločitev – zgodba se je tako lahko razvlekla pozitivno, lahko pa je protagonist umrl predčasno, kar je pomenilo izgubljeno igro. To je mehanika, ki se je uveljavila v večini videoiger. Zbirka *Časovni stroj* in tudi ostale popularne predstavnice te oblike mladinske literature so načeloma vključevale tudi več karikiranih ilustracij, ki so poudarjale njihov lahkotni ton.

Svoboda bralca je seveda zgolj navidezna. Zgodba je napisana vnaprej in avtor je tisti, ki predpostavi vse odločitve in možne razplete. Tudi v interaktivni digitalni fikciji je svoboda navidezna – razen v specifičnih primerih, ko igralec prodre tako globoko, da ustvari situacijo, ki je programerji niso predvidevali. To je edini primer, ko je bralec/igralec zares svoboden, vendar to predvideva kršenje pravil, ki jih vzpostavi igra, gre za t. i. protiigranje, ki pa igralca navkljub doseženi svobodi načeloma ne zadovoljuje, zato je povratek v sfero igranja eventualno neizogiben (GALLOWAY 2011).

Digitalna interaktivna fikcija vključuje tudi krajše filmčke in glasbo. Uporabnik tako ni postavljen samo v vlogo gledalca ali igralca, temveč tudi poslušalca.

Mediji so vizualne romane umestili med videoigre. Ob tem velja izpostaviti, da si povprečen vizualni roman deli več s književnostjo (romani in stripi), kakor z igrami. Umeščenost med videoigre je zgolj posledica njihove delne interaktivnosti, ki pa je pogosto praktično neobstoječa.

Uporabnik vizualne romane predvsem bere. Ocenili bi, da pri povprečnem vizualnem romanu subjekt bere vsaj 97 % časa, preostali procenti pa so porazdeljeni na preprosto klikanje/interaktivnost, poslušanje glasbenih odlomkov ter opazovanje sličic (spremljevalni elementi). Tekstovne pustolovščine od bralca zahtevajo nekaj več interaktivnosti, obenem pa nudijo tudi edinstven dialog med bralcem in delom, posledice tega dialoga pa so reševanje t. i. igralnih problemov oziroma ugank.

Na tem mestu velja izpostaviti igro *Gone Home* (2013), saj bomo na njenem primeru lažje ugotovili, kako se razlikuje subjekt v interaktivni fikciji in ostalih videoigrah. V *Gone Home* subjekt prevzame vlogo bralca, poslušalca, gledalca in igralca v približno enaki meri. V njej osrednja protagonistka raziskuje domačo hišo, kamor se je vrnila po enoletni študentski izmenjavi. V njej najde pisma, različne zapise in še kakšne opomine na življenje, ki so ga družinski člani preživljali med njeno izmenjavo. Zapisi pričajo o razkrojenih družinskih odnosih – oče, ki vsled propadle pisateljske kariere pade v globoko depresijo in ignorira ostale družinske člane, mati, ki se (morda) vda skrivnemu razmerju, ter sestre, ki pod pritiskom staršev, neodobravajočih njeno homoseksualno zvezo, pobegne od doma. Vse informacije igralec dobi med postopanjem po hiši in branjem/opazovanjem podrobnosti. V igro je vključena celo kratka zgodba, ki jo je protagonistkina sestra napisala v mladosti, kar je še posebej zanimiv koncept, ki igre in knjige povezuje na nov način. *Gone Home* se dotika intimnih in ganljivih tematik. Je soliden narativni eksperiment, ki briše meje med različnimi mediji bistveno bolj, kakor ga brišejo predstavniki digitalnih interaktivnih romanov.

Jesper Juul v svojem temeljnem delu ugotavlja, da je ravno medijska prehodnost sodobne igre ena izmed njenih temeljnih značilnosti. Videoigre niso vezane na specifični medij, svoje vplive jemljejo iz vseh medijev ter vrst umetnosti, takisto pa so posegle v same temelje naših življenj (JUUL 2011).

Igrifikacija je pojem, ki označuje prenašanje elementov videoiger v dejavnosti, ki poprej niso bile povezane z igrami. Beleženje športnih dosežkov (recimo pretečenih kilometrov) v raznih aplikacijah za telefone, posebna priznanja za količino prebranih knjig na določenih spletnih straneh, različni

programi zvestobe v trgovinah; vse to so igralne mehanike, rabljene v neigralnih kontekstih (ŠTROK 2011). S tem vidimo, da se videoigre nedvomno (in predvsem neomajno) širijo v naša življenja, širijo se v spekter svetovne kulture in umetnosti. To je neustavljivi proces, ki je povezal digitalno in literarno, ohranil pa osrednje značilnosti obojega.

3 Vizualni roman

Vizualni roman – *visual novel* v angloameriški terminologiji – je interaktivna oblika romana, močno razširjena na vzhodu, katere prvotni namen je podajanje pisne vsebine. Interaktivnost ter vizualnost sta postranska elementa, močno omejena in večkrat skorajda zanemarljiva, saj nosita majhen deleč vsebinske in pripovedne vrednosti, kljub temu pa sta ključna pri razločevanju klasičnega in vizualnega romana. Zahodnjaki si marsikdaj težko predstavljamo, kako velik del kulture predstavljajo vizualni romani na Japonskem, kjer jih berejo praktično vse starostne skupine, saj žanrsko zadovoljuje širok spekter občinstva (LEBOWITZ, KLUG 2011).

Dela vključujejo žanre lahkotnejše fikcije (najstniške ljubezenske zgodbe, akcijske drame, grozljivke in srhljivke) ter resnejše, ki je namenjena starejši populaciji in precej pogosto tematizira temne strani spolnosti (posilstva, pedofilijo). Marsikdaj se s pozitivno konotacijo lotevajo tematik, ki so na zahodu marsikdaj še tabu (zlasti incest). Okrog prodaje vizualnih romanov nastajajo samostojne trgovske mreže ter množice organiziranih privržencev, ki to fikcijo pretirano idealizirajo. Avtorji so večinoma nezainteresirani za prevajanje fikcije v druge jezike, tudi pravic za prevode v angleščino načeloma ne prodajajo, kar pomeni, da večina del ostane v japonsščini. Trenutno najbolj podrobno vodena statistika izidov na splet. naslovu vndb.org beleži vnos preko 15.000 vizualnih romanov, njihova tradicija pa sega še pred l. 1990 (CAVALLARO 2010).

Privrženci vizualnih romanov se redkeje najdejo tudi drugod po svetu. Na zahodu se občasno organizirajo skupine ljubiteljev, ki vizualne romane prostovoljno (ali s prostovoljnimi prispevki ostalih bralcev/igralcev) prevajajo, urejajo ter (piratsko) distribuirajo. Tuji kritiki tovrstne fikcije se strinjajo, da je še zmerom močno omejena in nima potenciala in/ali kvalitete, da postane veja književnosti, niti nima potenciala ali zadostnega proračuna, da postane veja mainstream videoiger. Njihova vrednost se trenutno še ni popolnoma izkristalizirala. Pred kritiko pa moramo razložiti dvojce: kaj in kako ubesedujejo vizualni romani.

Zgodba je načeloma podana pisno v ločenih okvirih pod risbo, kar jo stilistično približa stripu, vendar je pomembno izpostaviti, da se risbe menjujejo zelo redko – včasih se izpiše tudi več A4-strani teksta, preden se menja vizualna podoba. Same risbe so načeloma precej preproste, močno karikirane. Pri ženskih protagonistkah so poudarjeni boki ter oprsje, pravil dimenzij resničnega telesa se ne upošteva, kar lahko povežemo s stilistiko vzhodnjaških stripov, katerim vizualni romani sledijo. Grafična podoba je tako močno podrejena pisno-pripovedni plati, razen v erotičnih žanrih, kjer se sličice menjujejo pogosteje, sploh pri prikazu spolnih aktov. Spolnost je pripovedni element, ki ga vključuje večina vizualnih romanov, vendar vzhodnjaki izdelkov vseeno ne obravnavajo kot pornografijo – takšne oznake dobijo, ko jih (sicer redke) izdajo v angleščini, na zahodnem trgu. To lahko povežemo s trditvijo Vesne Krmpotić, da pornografija obstaja samo na Zahodu, kjer je spolnost v marsičem tabu in greh. Japonski trg je do prizorov spolnosti v medijih bolj ravnodušen. Kinematografi prikazujejo mehko pornografijo, trafike prodajajo erotične mange. Še zmerom pa relativno striktno cenzurirajo spolne organe.

Pogosti so pojavi homoerotike in incesta, vendar te spolne prakse redko obsodijo kot negativne. Marsikdaj gre idejno za napredne zgodbe, kakor priča primer vizualnega romana *Disability Girls* (2012, v nadaljevanju DG), ki je nastal kot projekt določenih udeležencev foruma 4chan. DG spremlja povprečnega in neopaznega gimnazijca, ki utrpi srčno kap, kar ga pripelje do bivanja na šoli, ki jo obiskujejo gibalno ovirani študentje. Zgodba spremlja njegovo privajanje na nov svet, izgubo podpore staršev, soočenje z lastnimi fizičnimi pomanjkljivostmi, najbolj pa njegovo klimatizacijo v svet drugačnih, kakor to šolo sprva dojema protagonist. DG spretno družu vizualni in pisni medij ter ju medsebojno dopolnjuje za razvijanje svojega sporočila – sprejemanje drugačnosti. Zgodba se ne trudi uiti klišejem, temveč se zaleti vanje in jih satirično obrača. Dekleta, s katerimi se protagonist poveže, so predstavljena izjemno življenjsko – tudi v pogledu na lastne fizične omejitve, saj ima protagonist večje težave z njimi, kakor te osebe same. One so se namreč svojega stanja privadile, še preden je junak/bralec stopil v njihovo življenje. DG je nedvomno kakovosten izdelek, poln ironičnega in satiričnega pogleda na svet, mladino, odraščanje in fizično prizadetost, namenjen publikli v poznih gimnazijskih ali študentskih letih. Je vzor, na katerem bi vizualni romani morali graditi, če bi želeli razviti svoj potencial.

Ogromno vzhodnjaških vizualnih romanov se osredotoča izključno na ljubezenski odnos med dvema bitjema (bitjema zato, ker nista nujno človeka – največ družbene kritičnosti se pokaže v tistih delih, ki tematizirajo ljubezenski odnos med človeškim bitjem in robotom oz. tehnologijo nasploh). Nekateri tovrstne igre uvrščajo med simulacije zmenkov, torej jih ločujejo od vizualnih romanov.

Prvi razlog najdemo v dejstvu, da imajo preostali vizualni romani, navkljub šibki pripovedni plati, večjo literarno vrednost od simulacij zmenkov, kjer literarne vrednosti praktično ni. Drugi razlog krivi določen del javnosti, ki ostro nastopa proti tovrstnim simulacijam zmenkov in zahteva njihovo cenzuro ali preprosto celovito prepoved prodaje, saj jim pripisujejo velik vpliv pri pomanjkanju potrebe po resničnih zmenkih med vzhodnjaškimi mladostniki. Anketa, ki jo je izvedlo združenje Japan Family Planning Association, je pokazala, da tamkaj kar 36 % moških med 16 in 19 letom nima nobenega zanimanja za nasprotni (ali isti) spol, v smislu romantičnih (ali celo zgolj seksualnih) zvez, pri ženskah pa je ta procent skorajda podvojen (GALBRAITH 2011).

Najmočnejši pripovedni postopek v vizualnih romanih so dialogi, saj so ti izjemno dolgi in razvejani, večkrat pa žal tudi ponavljajoči in slabo tempirani, polni medmetov in vzklikov, ki skušajo omogočiti lažjo predstavo dogajanja, kakor da se avtorji ne bi zavedali, da imajo bralci lažjo predstavo omogočeno že zaradi pripadajočih risb. Velik problem predstavlja tudi glasbena podlaga. Zaradi digitalne naravnosti vizualni romani vključujejo še zvočno plat, ki je v osnovi sicer velikokrat kvalitetna, vendar pretirano ponavljajoča – gre namreč za izdelke, s katerimi se ukvarjamo povprečno 30 ur (po dolžini tako parirajo pravim romanom, oziroma so celo daljši), glasbe pa je posnete petkrat manj, zato je preprosto ponavljana do skrajnosti, kar jo naredi skrajno motečo in ušesom neprijetno. Obstaja pa posebna ločina interaktivne literature, kjer je glasbena podlaga v ospredju (LEBOWITZ, KLUG 2011).

Osrednja značilnost vizualnih romanov bi naj bila interaktivnost, vendar moramo pristopiti kritično. Obstajajo namreč naslovi, kjer ni interaktivno domala nič, razen občasnih izbir pri poteku dialoga (ker so zgodbe načeloma osredotočene na enega protagonista, lahko bralec izbira, kakšna vprašanja bo ta protagonist postavljaj drugim likom). Podobno delujejo moralne izbire (igralcec denimo izbere, ali bo nek protagonist prevaral ženo). »Moralna izbira« je najbolj kompleksna oblika interakcije v

vizualnem romanu, hitro pa postaja tudi paradni konj videoiger, saj s svojo interaktivnostjo omogočajo edinstveno obravnavo moralnih vprašanj. Vizualni roman s kompleksnejšo interaktivno platjo je denimo zelo popularna serija iger Phoenix Wright (izvirnik datira v l. 2001), ki spremlja mladega odvetnika med sodnimi procesi. Igralec ima večkrat delni vpliv na dogajanje s predlaganjem dokazov in (zelo omejenim) raziskovanjem prizorišč. Omeniti pa velja, da je interaktivnost samo navidezna – karkoli storimo, igra se razplete na dva načina: pravilnega, kjer bralec nadaljuje v naslednji primer, ali nepravilnega, kjer je igralec vrnjen na začetek primera, oziroma zadnjo nadzorno točko, obenem pa je pozvan k alternativnim izbaram. Serija je izjemno popularna tudi na Zahodu, vendar je kvaliteta vseeno vprašljiva. Pripovedi v seriji so tekoče in zanimive, tematizirajo raznolik spekter zločinov, protagonisti so površinsko razdelani. Osrednji junak se vseskozi srečuje s svojo zgodovino in doživlja notranji boj. Ostali liki so dolgočasni, premočrtni in slabo spisani. Strukturno (razen interaktivnosti) serija spominja na t. i. trafikarske romane, v najboljšem primeru nivo slabše žanrske literature. Phoenix Wright je tudi primer medijske prehodnosti, saj smo dobili istoimenski celovečerni film.

Osrednje vprašanje, ki se ob analizi postavlja, je: čemu so vizualni romani sploh priljubljeni? Kako se lahko izdelki serije *Phoenix Wright* prodajo v več milijonih kosov (pri čemer ni prišteta vsa piratska distribucija), če upoštevamo precej zasoljeno ceno na Zahodu?

Če skušamo podati možno interpretacijo: ljudje pač radi beremo preprostejšo literaturo. Privlačna nam je zaradi eksplicitnih vsebin. Tukaj se Zahod ne razlikuje bistveno od Vzhoda, tudi pri nas so najbolj popularne preproste zgodbe – *Somrak* ali *50 odtenkov sive* sta krovna primera. Vzhod je zamenjal le medij.

4 Tekstovna pustolovščina

Tekstovne pustolovščine so najstarejše strukturirane oblike videoiger. Načeloma vsebujejo zgolj tekst, brez narisanih delov (grafično podobo vseeno vsebuje npr. igra *Mystery House*, vendar je v tem oziru izjema), kar jih naredi književnosti sorodne že po videzu. V trenutku, ko se je pojavila napredna grafika, so bile tekstovne pustolovščine pozabljene in so postale domena ljubiteljev, posledično dandanes niso popularne. Uvrščajo se med obskurne žanre videoiger. Zgodbe prvih tekstovnih pustolovščin so bile preproste, brez kompleksnih tematik ali motivov. Najpopularnejša je bila serija *Zork*, katere izvirnik sega v leto 1977. Igralec tamkaj vodi protagonista po prastarem mističnem podzemlju. Cilj igre je najti zaklad ter se uspešno vrniti na zemljino površje. Sila enostavna zgodba in končni cilj, vendarle pa gre za eno zahtevnejših oblik digitalne fikcije, saj zahteva pozorno branje teksta ter celo dopisovanje. V tekstovnih pustolovščinah subjekt namreč ni več zgolj bralec in/ali igralec, temveč deloma postane (so)avtor napisanega (REED 2010).

Subjekt z vnosom različnih dejanj (akcij) napreduje skozi zgodbo. Ko se na začetku igre *Zork I: The Great Underground Empire* protagonist znajde pred hišo (napis: *Zahodna stran hiše*), ga pričaka naslednja razlaga trenutka oz. momenta: *Stojiš na polju, sredi katerega je bela hiša z zapečatenimi vhodnimi vrati. Pred vrati je nabiralnik.*

Če subjekt v tistem ne vnese nadaljnjih ukazov, se igra ne nadaljuje. Igralec ima na voljo vse črke angleške abecede, da tvori smiselne ukaze. Napiše denimo: *preišči nabiralnik*. Uporabniški vmesnik ga obvesti, da je nabiralnik zaprt, zato igralec vnese ukaz: *odpri nabiralnik, da se razkrije njegova vsebina* (v tem primeru stara mapa). Da igralec s sabo dejansko vzame staro mapo, napiše ukaz: *prilasti si mapo* in tako počasi napreduje po svetu.

Manj napredni uporabniški vmesniki so razumeli samo preproste enostavčne ukaze (pojdi, vzemi, združi), medtem ko naprednejši vmesniki razumejo tudi zapleteno zložene povedi, kot so: *pojdi do vrat in si prilasti ključ, ki je pod predpražnikom in razmajano desko*. Tekstovne pustolovščine gradi izmenjava informacij med uporabnikom (subjektom – igralcem) ter programsko opremo, posebnost pa je, da informacije obojih občasno spominjajo na leposlovje. Igralec reproducira zgodbo, ko vnaša ukaze, ki so jih programerji predvidevali vnaprej. Lahko pa se zgodi (sploh v zgodnjih tekstovnih pustolovščinah), da igralec vnese ukaz, ki ga program ni predvideval, kar ga prinese v novo polje, ki ga programerji niso predvidevali in poprej fizično dejansko sploh ni obstajalo (programerji so proti takim ukazom seveda načeloma vnesli programsko zaščito, ki pa se občasno ni obnesla). Igralec postane avtor, saj ustvari izvirno interakcijo, ki je avtor ni predvideval. To je dejansko najbolj kompleksna oblika interakcije z vsem digitalnim (REED 2011).

Tekstovne pustolovščine so dandanes domena navdušencev, ki prirejajo tudi različna tekmovanja (XYZZY Award, Spring Thing, Interactive Fiction Competition). Njihova kvaliteta niha – večina starejših del je fantazijskih tematik, novejša predstavnice pa se ukvarjajo s tematikami odraščanja, smrti, minljivosti ter umetnosti. Zaznamo lahko umetniške ambicije in dejali bi, da so sodobne tekstovne pustolovščine trenutno najkvalitetnejša oblika digitalne interaktivne fikcije. Izpostavimo *Violet* (2008), kjer se preselimo v kožo študenta, ki mora v dogajalni noči napisati vsaj 1.000 besed diplomske naloge, sicer ga bo zapustilo dekle, globoko razočarano nad njegovo lenobo in neproduktivnostjo. Subjekt je, po uvodnem dialogu s protagonistovim dekletom, soočen s (vsaj na videz) preprosto nalogo: *please just write*. Aktivnost se izkaže za težko, ko skozi protagonistove misli skačejo privlačne podobe (zgolj v pisanem jeziku, saj grafike ni), ki jih opazuje skozi okno študentskega doma, obenem pa ima dostop do interneta, kjer se hitro zamoti. Med pisanjem se mora protagonist soočiti s svojim življenjem in ljubezensko zvezo. Čeprav sta oba protagonista tipizirana, se vanju zlahka vživimo, saj je njun odnos stvaren in težave realne, igro pa lahko porabimo tudi kot uvod za razmišljanje o motnjah koncentracije, obenem pa jo je moč aktualizirati skozi paradigmo raziskave iz l. 2013, ki je povzeta v članku *Facebook and texting made me do it: Media-induced task-switching while studying*. Koncentracija postaja v današnjih časih izjemno izmuzljiva, *Violet* pa jo obravnava na edinstven način. Tematika ni naključje, saj je njen avtor, dr. Jeremy Freese, priznan akademik.

Pri analizi tekstovnih pustolovščin je potrebno izpostaviti tudi spol protagonista, ki pogosto ni določen vnaprej, temveč ga ustvari igralec sam. V *Violet* je lahko študent moški, lahko pa homoseksualna ženska, kar na abstraktni ravni prinese zanimive situacije. Najpomembnejši lik pa ostaja Violet. To skrivnostno dekle se v zgodbi sploh ne pojavi, čeprav sprva dobimo občutek, da je pravzaprav celo pripovedovalka. Sčasoma se izkristalizira, da fabulo pripoveduje študent/študentka, ki si zgolj umišlja komentarje, ki bi jih na dogajanje imela Violet, njegova/njena partnerica. Pripovedovalec je tako posreden, kar pripelje do zanimivih vprašanj narativnih struktur in lažnega pripovedovalca.

Nekatere medijsko prehodne tekstovne pustolovščine (denimo *Hobit* iz l. 1982, ki je ustvarjen po knjižni predlogi) vsebujejo vnaprej določene in znane protagoniste, druge nepopisan bel list, ki ga zapolni igralec. Protagonist lahko postane kdorkoli, karkoli. Slednje argumentirajmo na primeru igre *Vespers* (2005). Dogajalni kraj je samostan med izbruhom kuge. Igralec je postavljen pred številne moralne odločitve, kjer se lahko sam odloči za razplet, čeprav igra igralca pritajeno sili v izbiro negativnih odločitev (zarotitve proti ostalim menihom) in spodbuja egoizem. Da igralec ostane na dobri strani, mora biti pozoren in potrpežljiv. Recenzentka Lara Crigger je za spletno revijo *Escapist*

zapisala, da je igra ostala z njo kot huda nočna mora, ki se je ne more otresti. Dogajanje se ji je gabilo: fizično, psihično, moralno gabilo. Kljub vsemu igro oceni pozitivno (CRIGGER 2007).

Vespers bi verjetno dobro delovala tudi za različne eksperimente glede moralnega vrednotenja, podobno kakor igra *Papers, please?* (2013). Kvalitetne predstavnike tekstovnih pustolovščin velja torej iskati predvsem med tekmovalci/zmagovalci zgoraj naštetih tekmovanj, ki med poznavalci veljajo za precej relevantna.

5 Sklep

Pred leti smo stopili v dobo človeštva, ki jo zaznamujejo digitalne naprave in internet, zadnja leta pa tudi sunkovita igrifikacija dejavnosti, ki poprej niso imele zveze z elektroniko. Proti temu se ne gre boriti, to je neizpodbitno družbeno dejstvo in stvarnost, ki spreminja človekovo razmišljanje ter delovanje, počasi vpliva na miselne procese celotnih generacij in spreminja načine sprejemanja, dojemanja, ustvarjanja. Predrugáčili smo tudi naše bralne navade, sedaj veliko manj beremo tiskane tekste, temveč tekst večkrat zajemamo z ekranov (pa naj gre za romane, strokovne članke ali samo preprosta novinarska poročila).

Digitalna oblika sporočanja je prinesla tudi specifične oblike fikcije, ki je na meji med leposlovjem, stripom ter videoigro – digitalizirane interaktivne zgodbe, ki ponekod beležijo visoko popularnost (Vzhod), drugod šele dobivamo prve predstavnike v materinščini. Dejstvo je, da je mnogo tovrstne fikcije preprosto slabe in nevedne pozornosti, vendar se najdejo predstavniki, ki posežejo dlje in prinesejo kvalitetne prebliske, smiselno jih vključijo v celoto in dostavijo presenetljivo spodobne izkušnje. Menim, da bo hitro prišel čas, ko bo digitalnih interaktivnih knjig tudi v slovenščini na desetine – 1001 pravljica je zgolj pričetek nečesa večjega. Ker pa gre povečini za mladinsko literaturo, moramo biti pripravljeni na strukturirano ločevanje slabših in kvalitetnejših izdelkov, da bomo mladini omogočili karseda kakovostno branje. To bo zahtevalo združevanje strok in različnih poznavalcev.

6 Viri in literatura

Dani CAVALLARO, 2010: *Anime and the visual novel: narrative structure, design and play at the crossroads of animation and computer games*. ZDA: McFarland & Company.

Alexander R. GALLOWAY, 2011: *Teorija video iger, eseji o algoritemski kulturi*. Ljubljana: Maska.

Patrick W. GALBRAITH, 2011: *Bishōjo Games: 'Techno-Intimacy' and the Virtually Human in Japan*. *Game Studies* 11/2.

Jesper JUUL, 2011: *Half-Real: Video Games between Real Rules and Fictional Worlds*. ZDA: The MIT Press.

Lara CRIGGER, »Textual Pleasure: Parsing the Annual IF Competition, Jason Devlin« [recenzija igre *Vespers*], *The Escapist* (maj 2007), http://www.escapistmagazine.com/articles/view/video-games/issues/issue_95/530-Textual-Pleasure-Parsing-the-Annual-IF-Competition (pridobljeno 8. septembra 2014).

Josiah LEBOWITZ, Chris KLUG, 2011: *Interactive Storytelling for Video Games*. ZDA: Focal Press.

Aaron REED, 2011: *Creating interactive fiction with Inform 7*. ZDA: Course Technology.

Tadej ŠTOK, 2011: *Igrifikacija: Raba igralnih mehanik v neigralnih kontekstih*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Urša Kac

Idilične prvine in prostori v izbrani Tavčarjevi prozi¹

1 Uvod

V slovenskem prostoru o idili ni veliko znanega, srečujemo se s pomanjkanjem strokovne literature o tej literarni vrsti, prav tako je bila idila v vzponu, preden smo Slovenci dobili plodovite pisatelje, ki bi se je lotili. Tako lahko raziskujemo zgolj prvine idile s poudarkom na idiličnih prostorih, ki se pojavljajo v drugih literarnih vrstah. Tavčarjev opus je v naš prostor prinesel obilo fiktivnih dogajalnih prostorov iz narave, ki temeljijo na realnih prostorih, a so kljub temu idealizirani. Pričujoči članek poleg literarnoteoretičnih drobcev o idili prinaša tabelarični prikaz pojavljanja idiličnih elementov v izbrani Tavčarjevi prozi in nekaj konkretnih primerov *locusa amoenusa*.

2 Značilnosti idile

Idila izhaja iz grške besede *eidyllion*, ki pomeni sličico, zamisel ali podobo. Definicijam v evropskem in ameriškem prostoru je skupno, da idili pripisujejo tematizacijo mirnega življenja v naravi, pri čemer nekatere idilo pojmujejo zelo široko,² druge pa jo natančneje določajo s tematskimi in zvrstnimi kriteriji.³ Janko Kos sicer pravi, da je idila literarna vrsta z lirsko-epskimi značilnostmi, ki jo določa tema, tj. ideja miroljubnega, naivno srečnega življenja pastirjev, kmetov, vaščanov idr. na podeželju, občasno tudi »malih ljudi« v večjih mestih, vendar ne predpisuje, da mora biti zapisana v vezani besedi. Ožji literarni pojem idila se pri nas vse od uvedbe širšega lahko rabi samo za idile iz časa helenizma, renesanse, baroka, klasicizma, razsvetljenstva in predromantike, medtem ko širši zajema razne literarne vrste od romana, pesmi do igre, četudi ne spadajo več v »t. i. pastirsko, bukolično ali pastoralno vrsto literature« (KOS 2001a: 163). Günther in Irmgard Schweikle (1990: 217–218) v Metzlerjevem Literarnem leksikonu konceptov in definicij za avtorje pravih idil označita Teokrita, Vergila, Horacija, Ovida ter pogojno še senzualista Salomona Gessnerja, weimarska klasika Goetheja in Schillerja ter Thomasa Manna. V predromantiki, romantiki in realizmu se idila ruši oz. prehaja v protiidilo zaradi nemoralnosti, tragike, družbene kritike in socialnih razlik. Močno je zastopana kmečka idila, v osemdesetih letih 18. stoletja pa se pojavi še idealizacija meščanstva. V 20. stoletju je idilo *Gospod in pes* napisal tudi Thomas Mann, vendar gre za modernejšo samoparodično idilo z refleksijo lastne dvomljivosti.

¹ Članek je nastal kot povzetek raziskovalnega dela v sklopu demonstratorstva v študijskem letu 2013/2014 pri mentorici red. prof. dr. Jožici Čeh Steger.

² Metzlerjev literarni leksikon idilo širše definira kot »vsako literarno delo, ki prikazuje prostorsko statičen opis nedolžne, samozadostne, lagodne varnosti« (SCHWEIKLE 1990: 217). Najširša (neliterarna) raba besede idila je vidna v SSKJ, ki kot zgled našteva posamezne tipe: pastirska, ribiška, vaška, hribovska, družinska, ljubezenska, kmečka, zimska, večerna in gorska idila.

³ Obvezni kriteriji, ki določajo tradicionalno idilo v ožjem smislu, so prikaz pastirskega življenja, *locus amoenus* in »mala epska zvrst v verzih ali ritmizirani prozi« (ČEH STEGER 2014: 78).

Liričnost idile je vzročno-posledično povezana tudi s tematiko, saj je poleg človekove simbioze z naravo pogosta tema tudi ljubezen, ki se še posebej intenzivno kaže ravno znotraj idiličnega prostora. Funkcija pripovedovalca ali lirskega subjekta je prikazati lepe izkušnje (glavnega lika), ki so brez izjeme doživete v naravi, in vzpostaviti potrebo po povezovanju z njo. Čutenje z naravo je vrednejše od globokih misli.

Hammarbergova (1990: 48) trdi, da so časovni parametri idile nasprotje linearnemu, historičnemu času ali absolutni epski preteklosti. Gre za ciklično dojetje časa, ki se meri po letnih časih ali od dneva do noči, kar povzroča občutek nenehno ponavljajoče se sedanosti. Letni časi so edino, kar določa ali omejuje čas v idiličnem prostoru, saj ga pesnikova ali pripovedovalčeva duša širi in abstrahira v neskončnost. Literarni liki, ki se praviloma ne starajo, se posvečajo literarni umetnosti, slikarstvu, glasbi ali rokodelskim umetnostim, pletenju venčkov iz rož, izdelovanju figur iz lesa itd. Zdi se, kot da so vsi ljudje enakovredni, imajo enake pozitivne vrednote, vrline, ki se še okrepijo, če jih delijo med seboj. Če je med vsemi literarnimi liki vendarle negavec, v končni fazi ta nikoli ne doseže svojega, saj se prava idila konča z idilično srečnim koncem. Funkcija zunanjih vdorov je torej zgolj ta, da se, ko se vse razplete, literarni lik počuti še bolje, saj ima negativen dogodek katarzičen učinek. Fabula idile je preprosta, saj prikaže najosnovnejše življenjske dogodke: rojstvo, srečanje z drugim literarnim likom, v katerega se prvi zaljubi, ali druge podobno navdihujoče pomembne dogodke. V primerjavi z usodnimi so podrobno predstavljeni majhni, vsakodnevni dogodki. Pitje (vode iz izvira), prehranjevanje (s sadeži z drevesa ali z doma pridelano in skuhamo tradicionalno hrano), počitek (na idiličnem kraju) in dobra dela so opisani podrobno, z veliko naklonjenostjo, celo s pripovednim postopkom povečave ali pogleda lupe.

Podeželska idila se skozi čas izčrpa in tudi v slovenskem prostoru doživimo prehod v mestno oz. industrializirano idilo. Idila je v času vzpona mest in industrije odgovor na človekovo notranjo potrebo po povezanosti s prvinsko naravo, ki je človek še ni spremenil oz. uničil. Ljudje, ki so bili prvi meščani ter prvi delavci, so bili ločeni od svojega prvotnega okolja (še posebej, če so se v mesto preselili), s katerim povezujejo lepe spomine, zato se kasneje vanj zatekajo. To pogosto velja tako za literarne like kot za avtorja in njegov opus.

2.1 Idilični prostor kot najpomembnejša prvina idile

Dogajalni prostori v idili so omejeni na naravo. Pogosto so to gozdna jasa, zaplata mahu sredi gozda, ne pretemna jama ali votlina, rečni breg, jezero, ribnik, opuščeno naselje, park, cvetoči travnik, travnata površina pod mogočnim drevesom ali dolina sredi gora, gorski vrh itn. Locus amoenus, tj. specifični fiktivni idilični prostor, ki vsebuje travnik, drevo in izvir vode, je praviloma omejen. Nikoli ne gre za fizično mejo, ki bi jo ustvaril človek, pač pa jo je ustvarila narava sama. Meja osmisli in dodatno poudari izolacijo, ki jo nudi locus amoenus. Če se meja prestopi, je konec vsega dobrega, lepega, kar se dogaja samo tam. Meja je po navadi v obliki reke, prepada, gozdnega roba. Locus amoenus lahko prerašča v fantastičnega, sanjskega, lahko gre za prostor, ki liku ostaja v spominih iz (idealiziranega) otroštva, največkrat pa gre za preprosto podeželje, stvarni svet, v katerem se znajde literarni lik, ko beži pred mestom oz. civilizacijo. Vaško okolje s svojo divjo naravo, v katero človek še ni posegel, nudi zatočišče. Tudi če je narava doživela kmetijski ali vrtnarski poseg, a ostaja lepa, ljubka in pristrčna, je lahko kraj, kamor se literarni lik zateka. Funkcija locusa amoenusa je, da literarni lik umiri, mu omogoča počitek in harmonijo z naravo. V naravi literarni lik sam doživlja

ali opazuje koga, ki doživlja preprosto življenje, srečno ljubezen ali povečuje umetnost. V locusu amoenusu se izrazito kažejo pozitivne vrednote ljudi, zlobnih literarnih likov ni, vanj nimajo vstopa ali jih je malo in ne morejo skaziti sreče. Izolirani prostor, kamor ne more vdreti nič negativnega, niti slabe vremenske razmere, je vedno obsijan s soncem, ki oddaja prijetno toploto. Vedno se najde tudi senca in pogosto tudi voda, največkrat izvir, potoček, čisto gorsko jezero, kjer se literarni lik lahko odžaja. Locus amoenus krasijo lepe ovijalke in dehteče rože, obzorje pa se končuje z vrhovi gora, ki so obsijani od sončnega vzhoda ali zahoda. Za boljše ozračje sta velikokrat dodana ptičje petje in lahna sapica. Gozdovi so samotni, prvinski, vrhovi gora so neosvoljivi. V takem raju človek poskrbi za samooskrbo in izpolnitev esencialnih potreb, lahko lovi ribe, je sadeže z dreves, obdeluje zemljo, iz lesa si izdelava posodo, pije neoporečno vodo, spi v jami ali na jasi, obrasli z mehkim mahom. Ker ga fizično delo umsko ne zaposluje, lahko ves čas razmišlja o ljubezni, prijateljstvu in vrednotah (HAMMARBERG 1990: 45–51).

Locus amoenus »lahko razumemo kot podaljšek poetove lepe harmonične duše. Je konkretizacija njegove notranjosti, prikazane umetniško, saj je le ta bližje idiličnemu kot realni svet« (HAMMARBERG 1990: 45). Flora in favna iz časa helenizma se v idilah, ki se dogajajo severneje in stoletja kasneje, ne ohranja, zamenja jo času in kraju primeren nadomestek. To pa ne velja za živa bitja, saj se pastirji in pastirice, nimfe, vile, duhovi narave, mitološki bogovi, satiri ipd. pojavljajo v locusu amoenusu tudi zunaj grškega okolja. Tudi če se literarni liki ne pojavijo neposredno, lahko včasih idilo izpod peresa poeta-pastirja dojemamo kot bralec-pastirica, torej se posredno ohranjajo tudi najstarejši segmenti idile in ne samo idilični prostor ter razkorak med njim in med neidilično okolico.

Prostorski parametri locusa amoenusa ne določajo natančno, tj. z objektivnimi podatki, pač pa gre za merila, kot jih vidi pripovedovalec ali pesnik oz. kot jih literarni lik še lahko doživi in opiše s svojimi čuti. Meja med doživljanjem pripovedovalca in literarnega lika je včasih zabrisana. Idilični svet sega do tja, do koder mu sega oko, do koder vonja in sliši, dlje ne. Predstavitev idiličnega okolja je odvisna tudi od njegove volje, čeprav je ta praviloma nerealno dobra. To se kaže tudi v jeziku, pri čemer so izpostavljene stilne značilnosti posebej prisotne v starih originalnih idilah in v sentimentalizmu. Prostor je prikazan skozi narativna postopka opis in oris, ki sta največkrat stilizirana.⁴ Pogosti so pridevki pozitivnega pomena, npr. prijeten, sladek, osvežujoč, aromatičen, ožarjen od svetlobe, nežen, ki jih pripovedovalec in literarni lik vidita in čutita, ker »gledata skozi rožnata očala«. Ne glede na zasanjanost in osredotočenost na prijeto čutenje se v idilah določenih avtorjev pojavljajo presenetljive podrobnosti, recimo listne žile in insekti, ki pa ne pokvarijo idile. Globina locusa amoenusa je dodana z odmevi pastirskih pesmi, nemalokrat pa pride do nenavadnih astronomskih in meteoroloških pojavov. V locusu amoenusu ni nevihte, dežja in snega, če je veter, je to samo sapica, ki se igra z lasmi literarnega lika in s travnimi bilkami ali povzroča šelestenje drevesa. Skoraj vedno je pomlad ali

⁴Hammarbergova (1990: 45–51) pravi, da je v takem prostoru vse v presežnikih, okrasnih pridevkih, manjšalnicah, posebitvah itd. Včasih se v idilah za poudarjanje posameznih doživljanj narave pojavljajo še razna ponavljanja, npr. paralelizmi, in onomatopoije, npr. šumenje vode, šelestenje listja. V bolj pastoralnih tipih idil so prisotna razna vzvišena govorna dejanja, npr. blagoslov, sicer je govor preprost, pogosto sta pripovedovalčev govor in dialog literarnih likov prepletana, da je idila čim bolj zaprt prostor, ki nam daje občutek, da smo tudi bralci (varni in srečni) v njej. Uporaba glasnega ali izumetničenega govorjenja, nezahelenega ušesa bralca, ni primerna za pogovor med pastirjem in pastirico. Pojavljajo se še razni vzkliki, nagovori in retorična vprašanja, v idilo (pastirska igra, muzikal) pa so vstavljene tudi pesmi, največkrat pastirske.

poletje, zato literarni lik v idiličnem prostoru zaznava prijetne vonje cvetic, gozda ali opazuje barvite cvetne liste. Čas, ko se literarni lik znajde na idilični gozdni jasi, je pogosto prijetni jutranji hlad, ko so na listih še kapljice rose, prvi večerni mrak, ko po zraku letajo kresničke, ali čez dan.

3 Začetki pripovedne idile na Slovenskem

Idila kot literarna vrsta v slovenskem prostoru ni posebej raziskana, čeprav se v pripovedništvu pojavlja od zadnje četrtine devetnajstega stoletja naprej. Za njene začetnike lahko štejemo Josipa Stritarja (*Svetinova Metka*, 1868, *Zorin*, 1870), Antona Kodra (*Marjetica*, 1877) in Pavlino Pajk (*Planinska idila*, 1895). Idile so bile v svojem času dobro sprejete, saj so predstavljale lahkotnejšo literaturo s srečnim koncem, ki je največkrat v ospredje postavljala ljubezenske zgodbe. Med prvimi, ki so pri nas to literarno vrsto postavljali na noge, je Pavlina Pajk, pisateljica, ki so ji očitali, da piše le za ženske.⁵

3.1 Idilične prvine v vaški zgodbi

Ker prave idile pri nas pravzaprav nimamo, se njene najpomembnejše prvine vključujejo v tipično slovensko vaško zgodbo. Vaška zgodba, ki je k nam prišla iz nemškega prostora pod vplivom Stifterja, Auerbacha, Gotthelfa, zvrstno-formalno ni omejena, lahko je črtica, novela ali povest. Začetek slovenske vaške zgodbe sega v obdobje 1857–1862, razvila pa naj bi se iz prvin, značilnih za koledarske zgodbe, nabožno-vzgojne povesti in razsvetljske idile. V literarnih programih Slovenskega glasnika in Novic je kmečko prozo prvi promoviral Anton Janežič. Idilični elementi in idiličen konec povesti *Sosedov sin* (1868) izhajajo iz prvin razsvetljskih idil in kažejo, da tudi Jurčič ni bil imun na vpliv idile. Bolj sentimentalna in dejansko prva, ki jo večina šteje za idilo v širšem smislu, je Stritarjeva *Svetinova Metka* (1868), v kateri je viden pisatelj predromantični sentimentalizem. Sentimentalno-idilični elementi so: nesrečna ljubezen, ki povezuje dekle iz nižjega (kmečkega) in fanta iz višjega (gosposkega) sloja, idilično podeželje in razčustvovanost. Vaška zgodba poleg značilno idilične prvine – razkorak med mestom in vasjo – največkrat vsebuje še tragičen razplet ljubezenske zgodbe. Vas je v nasprotju z mestom idealizirana, je preprosta, tam ni spletkarjenja, vrednote so drugačne kot v mestu. Slovenska vaška zgodba je vse do Tavčarjevega *Cvetja v jeseni* ostala tradicionalna in jo lahko prištevamo bodisi k postromantičnemu pripovedništvu bodisi k začetnemu realizmu, ki se še ni znebil nekaterih prvin romantičnega, predvsem subjektivnosti glavnih likov (KOS 2001b: 152–155).

Iz vaške zgodbe se nato razvijejo trivialne oblike, kot so mohorjanke oz. večerniške vaške zgodbe, polne nabožnih in razsvetljskih motivov, kar niža literarno kvaliteto zgodbam. Idilične prvine, ki so prej prikazovale bogatega, srečnega kmeta brez skrbi, v realizmu in socialnem realizmu nadomestijo realistične, naturalistične in socialnorealistične prvine, ki prikažejo kmeta v njegovem garaškem poklicu, ki ga poleg vsega pušča še lačnega, revnega in zgaranega. Vendar pa kljub dezidealizaciji kmečkega življenja še vedno naletimo na idilične prostore, ki so največkrat povezani z lepimi spomini na otroštvo, ki je bilo kljub revščini bolj brezskrbno od odrasle dobe. Tako se pripovedovalci spominjajo gozdov in travnikov, kjer so se igrali kot fantiči, ko se kot odrasli vrnejo v domačo vas, pa nemalokrat na tem kraju ugledajo starega prijatelja ali odraslo sosedo, prijateljico, v katero se zaljubijo in se z njo srečujejo na tem kraju. To je element, ki izhaja že iz idile.

⁵O tem piše dr. Jožica Čeh Steger v članku *Idilični prostori kot drugi prostori v pripovedni prozi Pavline Pajk*.

4 Idilične prvine v Tavčarjevi prozi

Med prvo peterico slovenskih pisateljev, ki so pisali prozo z idiličnimi prvini, lahko prištevamo tudi Ivana Tavčarja. Njegov opus zajema literarne vrste, ki pripadajo različnim literarnim smerem,⁶ čeprav v svoji sredini ostaja naklonjen realizmu. K pripovednim delom z idiličnimi prvini lahko prištevamo predvsem nekatere njegove zgodnje novele in povesti: *Mrtva srca*, *Otok in Struga*, *V Zali*, cikl *Med gorami* in *Cvetje v jeseni*. Tavčarjeva pripovedna dela, zbrana v osmih knjigah zbranega dela, so umeščena največkrat v naravo. Narava oz. podeželje kot dogajalni prostor je torej ena izmed značilnosti njegovega pripovedništva. Ker večina preostalih prvin idile praviloma ni prisotnih ali pa se rušijo zaradi tragičnega konca, je narava s svojimi idiličnimi prostori edini trdni element, ki Tavčarjevo prozo še dela idilično. Literarna dela, katerih fabula se odvija v vaškem okolju – v hribih, gozdovih ali ob reki, med literarnimi liki pa lahko najdemo mlad ali niti ne več tako mlad kmečki par, imajo skoraj brez izjeme vsaj nekaj značilnosti kmečke idile. Tavčarjeve kmečke zgodbe, povesti, novele in črtice idealizirajo lepoto slovenskega podeželja, delo na kmetih, ljubezen na podeželju ter kmetovo poštenje, moč in dobroto. Najlepšo kmečko hčer pa vendarle dobi meščan, ki pride kot gost v vas in se dela šele priuči. Meščan je izobražen, bogat in prav tako dobrosrčen, zato ga kmet lažje sprejme za zeta, čeprav se ves čas zaveda, da lahko razlike prinesejo konflikte. Tavčar v kmečke/vaške zgodbe vplete motiv ljubezni, ki preraste stanovske ovire, a se kljub temu ne konča idilično, pač pa tragično.

Pri Tavčarju lahko poleg kmečkemu življenju naklonjene idealizacije najdemo še nekoliko bolj urbano meščansko-plemiško idealizacijo, ki se sicer dogaja na podeželju, vendar ne na kmetih, temveč na gradu, v dvorcu, v vili ali v kateri drugi gosposki hiši. Tukaj zaljubljeni par po navadi sestavlja mlad študent, umetnik ali izobražen moški ter gospodična ali gospa iz visoke družbe, največkrat kontesa. Tudi drugi Tavčarjev tip idile prinaša kot eno temeljnih značilnosti nasprotje med zaljubljenima. Čeprav si sprva nista naklonjena in se prvo srečanje skoraj vedno zaostri v spor, je ljubezen neizogibna. Idealizirani ljubezni vedno sledi destrukcija idile s tragičnim koncem, ki je praviloma povezana s smrtnim slučajem ali z ugotovitvijo, da sta zaljubljenca v ožjem sorodstvu.

4.1 Tavčarjeva kmečka idila in idilični prostori v njegovi meščansko-plemiški prozi

Vaški dogajalni prostor ponuja dve možnosti. Idilični prostor je lahko kmetijsko obdelan ali pa ostaja v svoji prvinski obliki. Po navadi gre za divjo, še nespremenjeno naravo, na katero človek nima posebnega vpliva. Največkrat je to gozd, lahko pa tudi hrib, ki je porasel z visoko travo, čista reka in njeno obrežje ali kaj podobnega. Idilični prostor je zelo redko kmetijska obdelovalna površina, kot je npr. njiva. Njiva idilo ruši z vpletanjem človeka v delo narave, povezana je z garaškim delom, človek se lahko na njej/z njo umaže, trpi zaradi vročine. Če vzamemo za primerjavo zaplato mahu pod drevesom, je razlika očitna. Drevo nudi senco, mah je mehek, zato lahko literarni lik na njem sedi ali leži. Tako pogosto prebira knjigo ali pismo, si prepeva, čaka ljubljeno osebo ali pa celo mirno zaspi. Mah ni nikoli umazan, enako velja za drevesni štor ali deblo, vendar je taka različica idiličnega prostora že manj idilična, saj bi pomenila človekov poseg v naravo. Tudi če bi drevo podrl vihar ali bi se podrl zaradi starosti, bi s tem prikazali umiranje živega dela narave, kar pa ni več idilično. V več Tavčarjevih literarnih delih, tudi v tistih z meščansko-plemiško idiliko, se večkrat pojavlja eden

⁶Janko Kos Tavčarjeva pripovedna dela oz. vsaj določene segmente del razvršča v smeri: ostanki razsvetljenstva skozi mladostvenstvo, romantika/postromantika, realizem, poetični realizem (KOS 2001b : 152–155).

izmed idiličnih prostorov – kostanjev gozd. Vsi literarni liki, ki hrepenijo po kostanjevem gozdu, ki jim zaradi zdomstva ni več dosegljiv, kostanjev gozd povezujejo z otroštvom. V meščansko-plemiški idili zgodnjih novel se kot izjemno pogost idilični prostor pojavlja vrt pred graščino ali gosposko hišo, v katerem se srečuje mlad par. Idilični prostor se praviloma pojavi večkrat in pogosto sta prvo in zadnje srečanje v njem usodna. Širše gledano so bile za Tavčarja idilične planine, najbrž je šlo za njegovo osebno idealizacijo iz otroštva, ki jo je prenašal na svoje literarne like. Ker je sam živel v Ljubljani, ki je bila za tiste čase veliko mesto, je gotovo pogrešal svoje domače kraje, ki pa jih zaradi takrat težjega premagovanja razdalj ni mogel pogosto obiskati.

Kos o Tavčarjevi začetni, s sentimentalizmom obarvani prozi, ki je v širšem smislu idilična, piše, da so Tavčarjeve zgodbe »novelsko strnjene, razdeljene na nekaj večjih, scensko obdelanih dogodkov, v tonu in slogu mehke, v nizanju različnih življenjskih položajev čustveno pestre, včasih celo baladne« (KOS 2001b: 151–152).

4.1.1 Idilični vrt na plemiškem posestvu v zgodnjih novelah in črticah

Tavčarjeve zgodnje novele in črtice so nastale in bile objavljene med letoma 1871 in 1880 v *Slovenskem narodu*, *Zori* in *Zimskih večerih*. Izmed petnajstih kratkoproznih del, ki jih Tavčar v največ primerih podnaslovlj z noveleta, čeprav gre po večini za črtice in slike, skoraj vse prikazujejo sprva idilično ljubezensko zgodbo med bogato meščanko ali plemkinjo in študentom ali že starejšim izobraženim moškim, ki se konča nesrečno. Značajske lastnosti gospode so tisto, kar praviloma povzroči razpad zveze, v kateri nikoli ni bilo enakopravnosti. Vsem zgodbam, ki prikazujejo stanovske razlike, je skupno, da se ljubezenska srečanja dogajajo v idiličnem prostoru, ki je skoraj brez izjeme cvetoč vrt/park. Pomembna razlika v primerjavi s kmečkimi idilami so predvsem meščansko-plemiški literarni liki, idilični prostori pa niso zgolj lepi v svoji divji svobodi, ampak so urejeni, ljubki, polni raznovrstnih, tudi eksotičnih rož. Sprehajalne poti so posute s čistim belim peskom, v vrtu je po navadi vodnjak ali majhen ribnik. Prvine idile so torej v splošnem idilični prostori v naravi in srečevanja oz. usodni dogodki stanovsko različnih literarnih oseb na teh krajih. V mnoge novele, ki so razdeljene na krajša poglavja, so vključene kitice slovenskih ljudskih pesmi, Jenkovih pesmi ali katerih drugih pesmi, tudi nemških. Najizrazitejši idilični prostor je vrt, ki se pojavi štirikrat (Mlada leta, Margareta, In vendar!, Antonio Gledevič) in v Mladih letih izpolnjuje prav vse kriterije locusa amoenusa, kar kaže na Tavčarjevo poznavanje teorije idile in namerno vključitev idiličnih motivov. Vrt v Mladih letih je poln dišečega cvetja, dreves, ki nudijo senco, prisoten je vir neoporečne vode in celo prostor za počitek, tj. votlina, kjer so tla postлана z mehkim mahom, ne manjka pa niti ptičje petje.

Prijatelj, tu je tisočero cvetja, z velikimi in majhnimi glavicami; tukaj duhte sladke vonjave in šopirijo se pisane boje v najbolj živi razliki. Tu so gozdlič, gričevje, sploh: tu je majhen, a krasen raj! Na vrtni sredini izvira potok in teče precej mogočen izmed skalovja. Krog in krog ga senčijo široka drevesa in ob njegovem bregu cveto divne plavice. [...] V trdno skalovje velel je vsekati prostorno otlino. Kako prijeten hlad veje tu notri, zunaj pak pripeka gorko sonce ter z malokaterim žarkom v ta mrak posije. Tu je klop iz mahovja, mehka in vabljava. In ako si se ulegel nanjo, ko peče polja vročina in ko le po malem šepetajo listi pred jamo in se bobnenje potoka kakor iz daljave mirno in pohlevno čuje – zapreš tudi ti oči in spanec te obide. Prebudi te stoprav hladno jutro ali pak mila pesem žuborečega slavca, ki si je izvolil mirno šumo ob potoku za svoje gnezdišče. Če stopiš tedaj iz otlina, vzhaja ti sonce izmed bližnjih vrhov ter ti pozlačuje zemljo, da si vesel življenja (TAVČAR 1966: 83–84).

Idilični prostori v zgodnjih kratkoprozernih tekstih so še studenec, vrelec, reka, morje, gozd, gozdna jasa, domača hribovska vas, vendar le-ti ne dosegajo vizualne idiličnosti vrta ali se tam zgodijo tragični dogodki, kar razbije idilični prostor.

4.1.1.1 Idilične prvine v zgodnjih novelah

Naslov	Idilični prostor in/ali občudovanja nje narave	Dogodek na idiličnem prostoru	Idilična ljubezen in kaj jo prepreči	Stanovske razlike	Srečen konec	Idila v najširšem smislu
Donna Klara	da, morje	tragičen	umor	ne	ne	ne
Povest v kleti	da, studenec, hribovska vas	več pozitivnih, tragičen	umor	da	ne	da
Bolna ljubezen	da, hribovska vas	ne	razlike, smrt	da	ne	ne
Gospa Amalija	da, vrelec, reka	več pozitivnih, tragičen	smrt	da	ne	da
Mlada leta	da, vrt	pozitivni	krvoskrunstvo	da	ne	da
Margareta	da, vrt	več pozitivnih, tragičen	smrt	da	ne	da
Valovi življenja	da, gozd	usodni, a pozitivni	stanovske razlike, nečimrnost	da	ne	da
In vendar!	da, vrt	več pozitivnih	da	ne	da	da
Antonio Gledević	da, vrt, morje	več pozitivnih	prevara, umor	da	ne	da
Čez osem let	da, gozdna jasa	več pozitivnih	da, začasno smrt otroka	ne	da	da

4.1.2 Razpad idile v noveli *Otok in Struga*

Daljša novela *Otok in Struga* (1881) pripoveduje o dveh sovražnih rodbinah, katerih člana se zaljubita v potomca svojega najhujšega sovražnika. Gre za motiv, ki je zaslovel z Romeom in Julijo in ki je pri Tavčarju v plemiško-meščanskih idilah pogost (tudi Mrtva srca, nekatere druge novele). Prostor ni v vseh segmentih idiličen, saj skozenj teče nevarna temna reka, v kateri se utopi nekaj literarnih likov (Milan, Zora), ter tako uniči idealizacijo potencialnega idiličnega prostora. Omenjena literarna lika v lepem smrekovem gozdu na jasi spočneta otroka, a jasa ni opisana, otrok pa kmalu umre. Dezidealiziran je tudi grajski vrt, saj zanj nihče ne skrbi in ruševine gradov obdaja trnje. Čeprav so prisotne za idilični prostor nujne prvine, ne učinkujejo idilično, reka je lena

in temna, vrt je poln trnja, povrh pa se v njiju zgodi preveč tragičnih dogodkov. Stanovske razlike niso prisotne, saj so vsi literarni liki višjega stanu. Čeprav se druga ljubezen konča idilično, besedila v celoti ne moremo označiti za idilo, saj temeljni element idile, idilični prostor, postane strašljiv.

4.1.2.1 Idilične prvine v noveli *Otok in Struga*

Naslov	Idilični prostor in/ali občudovanje narave	Dogodek na idiličnem prostoru	Idilična ljubezen in kaj jo prepreči	Stanovske razlike	Srečen konec	Idila v najširšem smislu
Milanova zgodba	ne, smrekov gozd, reka	tragični	sovraštvo med rodbinama	ne	ne	ne
Konstantinova zgodba	ne, vrt, reka	da	da	ne	da	ne

4.1.3 Kostanjev gozd – spomin na idilično otroštvo v povesti *Mrtva srca*

Povest *Mrtva srca* je izšla leta 1884 in je ena izmed boljših Tavčarjevih pripovedi o plemiškem rodu. Glavni lik, mlad izobražen moški gosposkih korenin, se v očetovo domovino odpravi na njegovo zadnjo željo, s seboj ima pismo, ki ga mora prebrati na posebnem mestu, v kostanjevem gozdu. Kostanjev gozd je idilični prostor, ki nudi zavetje, senco in zaplato mahu za počitek, vendar ni pravi locus amoenus, saj manjka vir vode.

Ravno tik pota razprostira široke svoje veje star kostanj, pod katerim je rastlo mehko mahovje, mehko in k počitku vabeče. Tu sem sede, podpre glavo in zre v zeleni gozd. Jesenska bučelica brenči okrog njega in sedaj pa sedaj pade nanj rumen list. Na tem mestu v pismu piše: Sin moj, ko to bereš, vrše nad teboj stari kostanji, katerih se je veselil tvoj oče v mladosti, ko so tudi vršali nad njim, od sape premikovani. In letal sem med njimi, pulil stari mah od debel ter sesal se v divno življenje, katero klije v teh večnih gozdih. In kako sem živel! Kaj sem se menil sveta tam zunaj! Na mehkih tratinah sem polegal in gledal skozi vejevje do jasnega neba. Ali pa sem hitel po stezah, štel znance svoje, stare kostanje, in bil radosten, da sem živel v sredi njihovi (TAVČAR 1952: 148–149).

Kostanjev gozd je idilični prostor, a poleg idealizacije otroštva, ko se očetovi občutki prenašajo na sina, prinaša nekaj usodnih dogodkov očetove tragične ljubezni. Za nesrečno ljubezen so krive stanovske razlike med kontesami, plemiči, meščani in nezakonskimi sinovi. Ker se skozi celoten dogajalni čas zgodi toliko tragičnih razpletov vseh zgodb, Mrtvih src ne moremo označiti za idilo. Prostor je idiličen, vendar tudi usoden. V Mrtvih srcih se ponavljajo izseki raznih ljudskih ali umetnih pesmi, ki napovedujejo vsebino, prav tako se ves čas pojavlja metafora mrtva srca, ki napoveduje tragičen razplet. Kostanjev gozd se kot motiv pojavi še v nekaterih drugih Tavčarjevih novelah in ima avtobiografsko ozadje, vendar se samo v izpisanem citatu razvije v pravi idilični prostor, čeprav že prej daje slutiti, da bo predmet idealizacije. Gozd je prikazan v poletju in pomladi, ko se v njem zgodi večina srečanj. Enkrat samkrat se pojavi motiv trohnečega debela in nato motiv zimskega gozda. Oba napovedujeta veliko razočaranje, bolezen ali smrt.

4.1.3.1 Idilične prvine v *Mrtvih srcih*

Naslov	Idilični prostor in/ali občudovanje narave	Dogodek na idiličnem prostoru	Idilična ljubezen in kaj jo prepreči	Stanovske razlike	Srečen konec	Idila v najširšem smislu
očetova zgodba	da, kostanjev gozd	pozitiven in tragičen	prevara	da	ne	ne
zgodba Filipa Tekstorja	da, gozd, tolmun	tragičen – dvoboj	krvoskrunstvo	da	ne	ne
sinova zgodba	da, kostanjev gozd	tragičen	predsodki, sovraštvo, stanovske razlike	da	ne	ne

4.1.4 Revščina kot destruktivni element idile v ciklu črtic *Med gorami*

Med gorami, zbirka slik z Loškega pogorja, vaško življenje prikaže kot mučeniško ganjanje, ki pa ljudi osrečuje, če le imajo kaj jesti. Kmečke zgodbe se umikajo od iluzij o romantičnem podeželju in prehajajo v realistično in celo naturalistično kritiko socialnih razmer na kmetih. Literarni liki so praviloma revni, poštene vaščani, če pa pride v vas meščan, se kaže tipično nasprotje. Mestni fant zlahka in brez slabe vesti zapelje naivno in dvorjenja nevajeno vaščanko, potem pa jo zapusti in se vrne v mesto. Nekatere razlike so opisane stvarno, po načelu ideologije meščanskega liberalizma, nekatere naivno, tudi idilično, zato se prve ljubezni praviloma končajo z nezvestobo, ki sproži duševno bolezen, samomor ipd. Revščina posredno sproža tudi poroke iz koristoljubja, družinske spore in zlorabe, celo hujše fizične zlorabe otrok ali izkoriščanje otrok in odraslih za delo na polju in v hlevu. Vse naštetu do temeljev razruši idilo, čeprav so prostori, kamor se zatekajo žrtve, zanje varni, mirni in celo idilični. Idealizirani so oddaljeni, samotni deli domače vasi, kjer se vaščani skrivajo pred vsemi drugimi, počivajo, se srečujejo z ljubljeno osebo ali občudujejo naravo. Idilični prostor se nekajkrat spremeni v usodni prostor, kjer se dogajajo vsi pomembni in ključni trenutki življenja neke osebe. Tam se hote ali nehote oz. naključno srečujeta zaljubljenca, tam literarni lik izve usodno novico ali se tam pokonča. Idilični prostori so studenec, reka, tolmun, gozd (in posamezna drevesa), vrt in domača vas. Zanimiva, a ne presenetljiva je idealizacija kmečke hrane, ki je krepčilo in zdravilo za vse. Idealizacija gotovo skuša ravno s poveljevanjem kmečkega obroka pokazati, kako so takratni kmetje ljubili svoj kruh in se zanj borili do zadnje kaplje krvi. Idealizirane so tudi preproste kmečke vrednote, saj slovenski kmet razen nekaj zemlje in hrane ne zahteva ničesar.

4.1.4.1 Idilične prvine v ciklu *Med gorami*

Naslov	Idilični prostor in/ali občudovanje narave	Dogodek na idiličnem prostoru	Idilična ljubezen in kaj jo prepreči	Stanovske razlike	Srečen konec	Idila v najširšem smislu
Holekova Nežika	da, studenec	tragičen	prevara	da	da	da
Miha Kovarjev	da, vrt	tragičen	prevara	da	ne	ne
Kobiljekar	da, kostanj	tragičen	ne	da	ne	ne
Kalan	ne, kmečka hrana	tragičen	ne	ne	ne	ne
Grogov Matijče	da, vrt, hribovska vas	eden pozitiven, eden tragičen	ne	ne	ne	ne
Kočarjev gospod	da, reka	tragičen	prevara	da	ne	ne
Posavčeva češnja	da, češnja	tragičen	prevara	ne	ne	ne
Gričarjev Blaže	da, gozd	tragičen	zakonska zveza	ne	ne	ne

4.1.5 Idiličnost zalih gozdov *Zale*

Cikel štirih zgodb *V Zali* je tematsko vaškozgodbarski, saj se celoten dogajalni čas odvija v naravi, na Zali, ter govori o posameznikih ter posredno o vseh vaščanih. Vsem štirim je skupna »tragična usodnost ljubezni med naturnimi ljudmi« (KOS 2001b: 152). Moto cikla je znamenita poved (»Ljubezen nam je vsem v pogubo, tako živali kakor človeku«) in povezuje okvirno zgodbo o lovu na divjega petelina, ki se pusti ujeti le, ko se ženi, in štiri vložne zgodbe o nesrečnih ljubeznih (TAVČAR 1966: 379). V manjši meri in nekoliko prikrito se v okvirni zgodbi kaže še ena Tavčarjeva ljubezen, ki jo v svojih novelah, črticah in povestih redko izpusti, to je lov. Ta sicer ni idealiziran, vendar je opisan skrajno pozitivno.

Najbolj idilični opis narave je pripovedni okvir, ki opisuje pripovedovalčevo idilično in sentimentalno videnje prvih znakov pomladi. Opis prebujajočih se pomladnih jutur v gozdovih je stiliziran s personifikacijami, okrasnimi pridevki, primerami, metaforami, paralelizmi in hiperbolami.

Brstje se ji (Zali) odpira po bukovih šumah, tako da so vsako jutro nje vrhovi bolj in bolj zaviti v svetlo, prvopomladno zelenje. In vsako jutro se prebudi v tem zelenju brezštevila tolpa krilatih pevcev [...]. Izmed vseh prva se zbudi drobna taščica, in kakor srebrn zvonček gostoli nje močna pesem visoko z vitke jelke v pozdrav mlademu jutru, ki že kaže zorni svoj obraz izza mračnega hribovja. Takoj se oživi ves roj, oživi se veja za vejo, povsod vse prepeva, vse žvrgoli in kliče zlato sonce z nebeške postelje (TAVČAR 1966: 247).

Pripovedovalci štirih zgodb so kmečko-vaški ljudje, eden izmed njih je duhovnik, zaradi česar se opazijo stanovske razlike med njimi. Vsak, razen duhovnika in okvirnega pripovedovalca, pove svojo tragično ljubezensko zgodbo, ki se dogaja v naravnem okolju, vendar se pri pripovedovanju mnogo bolj osredotoča na ljubezen kot na doživljanje narave. Ko si povedo vse tragične zgodbe in ujamejo skupno štiri peteline ter lisico, se njihova skupna dogodivščina v idilični Zali srečno zaključi.

4.1.5.1 Idilične prvine v ciklu štirih zgodb V Zali

Naslov	Idilični prostor in/ali občudovanje narave	Dogodek na idiličnem prostoru	Idilična ljubezen in kaj jo prepreči	Stanovske razlike	Srečen konec	Idila v najširšem smislu
okvirna zgodba	da, gozd	pripovedovanje zgodb	ne	delno	da	da
papistova zgodba	delno, zvezdno nebo	idiličen	veroizpoved	da	ne	ne
Jernačeva zgodba	da, češnja	idiličen	potovanje oz. pobeg	da	ne	ne
Tinčeva zgodba	ne, oreh	pozitiven	nezvestoba, pobeg	ne	ne	ne
Mihova zgodba	ne, drevje	negativen	stanovske razlike, potovanje	ne	ne	ne

4.1.6 Cvetje v jeseni kot planinsko-kmečka idila

Ena Tavčarjevih najboljših in najbolj priljubljenih povesti je nastala pod vplivom mladonemške ideologije, iz katere se je razvil spoj »plebejskega vitalizma« in tragike meščanstva (KOS 2001b: 152). Cvetje v jeseni je povest z mnogimi idiličnimi prvini, ki je prav tako vložena v pripovedni okvir. Najizrazitejši je kontrast med mestom, ki odvetnika Janeza ne osrečuje, in podeželjem, ki v njem znova obudi življenjsko moč. Prisotna je ljubezen med meščanom in kmečkim dekletom, ki pa izhaja iz dobro situirane družine. Razlikujeta se tudi v starosti (38 : 17) in izobrazbi. Zaljubljenca se pogosto srečujeta na idiličnih krajih v naravi. Največji preobrat in najbolj tragičen dogodek je smrt mlade Mete, ko ji ob snubitvi zastane srce. Ljubezenska zgodba se konča tragično, vendar lahko to povest kljub temu štejemo za eno redkih slovenskih idiličnih povesti, saj so navdihujoči opisi narave in vznika ljubezni na idiličnih prostorih številni, poleg tega njihov vtis v besedilu tudi vsebinsko prevlada. V idili se sicer kažejo liberalno-demokratski nazori, a je tudi tukaj, kot v vseh Tavčarjevih pripovednih delih, ženska izrazito podrejena moškemu, čeprav je v nekaj primerih od njega pamejše, spretnejša ipd. Hladnik (2008: 71) pravi, da se je povesti »prilepil pridevnik idilični zaradi poudarjene folklorne motivike« in zaradi »turističnega« odnosa pripovedovalca, ki kmečki svet kljub navezanosti nanj opazuje z »meščansko distanco«.

Idilični prostori so gore, travniki, gozdovi in rečna obrežja na Jelovem Brdu pod Blegošem. Idealizacijo potencirajo spomini iz otroštva in romantična ljubezenska zgodba. Idealizirana je zdrava, vendar močna kmečka hrana pri Presečnikovih, skozi vso povest se slika izrazita idealizacija slovenskega kmeta in kmetice, v luči naklonjenosti so predstavljeni tradicionalni kmečki običaji, npr. ples

na skednju, podoknica, podarjanje lectovih src ... Prvina idile je tudi ciklično merjenje časa po letnih časih in kmečkih opravilih: »Otava je bila pod streho. Začela se je mlatva« (TAVČAR 1956: 49).

Ko se Meta prvič vzpne na Blegoš, so prisotne prvine planinske idile, opisano je planinsko cvetje (hudičele, murke, zvezdice/planike, gozdne jagode), razgled z vrha, planinska malica v idilični dolini. Planine so idilični prostor, so omejene, težko dostopne, samotne, polne avtohtonih rastlin in živali, nudijo hrano, pijačo, v senci grma tudi zavetje in lep razgled. Pod Blegošem izvira tudi idilično čista planinska reka, ki na svoji poti ustvarja zalive, tolmune ipd. V reki plavajo ribe, ki jih Meta in Janez ne dojemata kot hrano, ampak bolj kot čuteče bitje, eno od rib celo poimenujeta in jo hranita. Žuželke, ki se na tem idiličnem kraju pojavijo, nikakor niso nadležne, prikazujejo le neokrnjenost planin. Opisi idiličnih prostorov pod Blegošem:

Takoj pod Jelovim Brdom izvira Karlovščica v precej mogočnem tolmunu. V nji se zrcalijo jeseni in nekaj drobnih macesnov, ker je čista kakor kristal. Nato pa šumi po bregu, napravlja majhne, šumeče slapove, ki se zopet nabero v tolmune, dokler ni med šumom in penami dosežen globoki dol. Po vseh tolmunih pa živi množica črnozelenih postrvi, da voda kar zatemni, kadar pred tabo švignejo pod skalnati rob. [...] Prišla sva do največjega tolmuna, ki je tičal nekako sredi bregovja. Obdajalo ga je gosto jelšje in to grmovje je ustvarjalo nekako lopo. V to lopo sva se podala in sedla na mehko travo. Sedela sva v senci, a tolmun sam so obsevali sončni žarki. Na suhi veji nad vodo je čepel debeloglavec, sivi kačji pastir. Gorkota je prebudila iz spanja belega večernega metuljčka [...], ki je tičal pod zelenim listom (TAVČAR 1956: 33-34).

Idila se sicer na koncu sesuje s smrtjo, kakor se usuje jesensko cvetje pred zimo, vendar lahko kljub tragičnemu koncu Cvetje v jeseni označimo za idilično povest, za idilo z napako.

4.1.6.1 Idilične prvine v *Cvetju v jeseni*

Idilični prostor in/ali občudovanje narave	Dogodek na idiličnem prostoru	Idilična ljubezen in kaj jo prepreči	Stanovske razlike	Srečen konec	Idila v najširšem smislu
da, gozd, jasa, planine, potok	idiličen	da, smrt	da	ne	da

5 Sklep

Pregled Tavčarjevih literarnih del, ki pripovedujejo o ljubezni na podeželju, je pokazal, da v njegovem opusu ni dela, ki bi bilo lahko označeno za idilo v ožjem pomenu besede. Nobena pripoved ne vsebuje vseh elementov, to so: idilični prostor, idilični dogodek v tem prostoru, idilična ljubezenska zgodba, idiličen oz. srečen konec. K tem tradicionalnim prvinam moramo dodati še tisto, ki se kaže v domala vseh Tavčarjevih pripovednih delih, še posebej pri zgodnjih, tj. stanovska razlika, ki pripomore k tragičnemu koncu. Večina pripovedi, ki bi lahko bila idila v najširšem pomenu besede, se konča tragično. Usodni dogodek se velikokrat zgodi ravno v idiličnem kraju v naravi, čeprav so se poprej tam dogajale izrazito in izključno pozitivne stvari (srečanje zaljubljenecv). Poskus tabelaričnega prikaza idiličnih prvin v Tavčarjevih pripovednih delih prinaša pregled idiličnih prvin in na

podlagi le-teh sklepno odločitev za vsako posamezno delo. Pri presoji, ali je pripoved v najširšem smislu idila, ni bilo bistveno zgolj število pozitivnih odgovorov, temveč tudi subjektivna presoja, pri čemer sta glavno vlogo igrala predvsem kriterija idilična ljubezen in idilični prostor, nezanemarljiv pa je bil tudi srečen konec. Kot tipičen idilični prostor izstopa gosposki vrt na podeželju, največkrat v okolici gradu, graščine, gosposke hiše. Prav tako ne moremo spregledati kostanjevih gozdov, ki se nenehno pojavljajo kot idilični prostor iz otroških dni. Tavčar je poznal zakonitosti idile, kar je vidno v pripovedovalčevih avtorskih komentarjih in v strukturi pripovednih del ter zapoljenosti idiličnega prostora z vsemi nujnimi elementi. Če na Tavčarjeve pripovedi pogledamo s kronološke perspektive, je vidno, da je pisatelj v svojih zgodnjih novelah kakor tudi v pripovednih delih Otok in Struga ter Mrtva srca pisal sentimentalistično, po vzoru Stritarja, kasneje pa se je vedno bolj od meščanstva obračal k slovenskemu kmetu, pri katerem je našel več idiličnih prvin, a ni spregledal njegovega težkega položaja. Spoj obojega je viden v njegovi najboljši idilični povesti, ki prikazuje tako eno kot drugo plat življenja, v Cvetju v jeseni. Čeprav Cvetje v jeseni ubeseduje soobstoj meščanstva in slovenskega kmeta, je preprosto življenje kmeta tisto, ki je postavljeno na piedestal in za zgled.

6 Viri in literatura

Gitta HAMMARBERG, 1991: *From the idyll to the novel: Karamzin's Sentimentalist prose*. Cambridge: Cambridge University Press.

Günther SCHWEIKLE in Irmgard SCHWEIKLE, 1990: *Metzler Literatur Lexikon: Begriffe und Definitionen*. Stuttgart: Metzler. 217–218.

Janko KOS, 2001a: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.

–, 2001b: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Jožica ČEH STEGER, 2014: Idilični prostori kot drugi prostori v pripovedni prozi Pavline Pajk. *Slavia Centralis* 7/1. 73–85.

Miran HLADNIK, 2008: Cvetje v jeseni. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 44. 69–77.

SAZU in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Slovar slovenskega knjižnega jezika, 24. maja 2000, http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=idila&hs=1, (ogledano 1. januarja 2014).

Ivan TAVČAR, 1966: Dona Klara. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 9–18.

–, 1966: Povest v kleti. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 19–28.

–, 1966: Bolna ljubezen. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 29–53.

–, 1966: Nasproti stari palači. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 54–57.

–, 1966: Gospa Amalija. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 58–69.

–, 1966: Mlada leta. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 70–87.

–, 1966: Margareta. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 88–95.

–, 1966: Valovi življenja. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 96–115.

–, 1966: In vendar –!. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 116–151.

–, 1966: Sorrow Pia. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 152–166.

–, 1966: Tat. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 167–185.

–, 1966: Antonio Gledevič. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 186–217.

–, 1966: Gospod Ciril. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 218–242.

- -, 1966: Čez osem let. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 243–271.
- -, 1966: V Karlovcu. *Zbrano delo*, 1. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 272–307.
- -, 1952: Otok in Struga. *Zbrano delo*, 2. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 5–62.
- -, 1952: Mrtva srca. *Zbrano delo*, 2. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 143–326.
- -, 1966: Holekova Nežika. *Zbrano delo*, 3. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 7–22.
- -, 1966: Moj sin. *Zbrano delo*, 3. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 23–29.
- -, 1966: Miha Kovarjev. *Zbrano delo*, 3. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 30–42.
- -, 1966: Kobiljekar. *Zbrano delo*, 3. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 43–51.
- -, 1966: Kalan. *Zbrano delo*, 3. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 52–57.
- -, 1966: Grogov Matijče. *Zbrano delo*, 3. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 58–65.
- -, 1966: Tržačan. *Zbrano delo*, 3. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 66–72.
- -, 1966: Kako se mi ženimo!. *Zbrano delo*, 3. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 73–80.
- -, 1966: Kočarjev gospod. *Zbrano delo*, 3. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 81–91.
- -, 1966: Posavčeva češnja. *Zbrano delo*, 3. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 92–97.
- -, 1966: Šarevčeva sliva. *Zbrano delo*, 3. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 98–104.
- -, 1966: Gričarjev Blaže. *Zbrano delo*, 3. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 105–118.
- -, 1966: V Zali. *Zbrano delo*, 3. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 245–379.
- -, 1956: Cvetje v jeseni. *Zbrano delo*, 6. Ur. Marja Boršnik. Ljubljana: DZS. 5–96.

Nina Ditmajer

Pregled slovenskega pridigarstva v katoliški dobi (1600–1764)

1 Uvod

Najobsežnejšo zgodovino slovenskega cerkvenega govorništva je do sedaj napisal Anton Medved in jo med letoma 1906–1908 objavljaval v *Voditelju v bogoslovnih vedah*. Zgodovino slovenskega cerkvenega govorništva deli na štiri obdobja: 1. Staroslovenska doba; 2. Reformacijska doba; 3. Protireformacijska doba; 4. Nova doba. Slednjo deli še na štiri podobdobja glede na revije, ki so v času od srede 19. stoletja objavljale pridigarska besedila: A. Prehod v novo dobo; B. Slomšek in njegovi sovrstniki; C. Slovenski prijatelj; D. Duhovni pastir. Jože Koruza je leta 1984 zbral in objavil izbrane slovenske pridige med letoma 1550 in 1830 za seminarsko rabo. Slovenske pridige je razdelil v 3 obdobja: Reformacija (Primož Trubar, Jakob Andreae – Matija Trost), Barok (Janez Svetokriški, Anton Mažič, Rogerij Ljubljanski, Jernej Basar), Razsvetljenstvo (Ožbalt Gutsman, Jurij Japelj, Paškal Škerbinc, Felicijan Rant, Matija Vertovec, Urban Jarnik). Na kratko se je zgodovini slovenskega pridigarstva posvetil tudi Alojzij Snój v svoji monografiji *Homiletika* (1997).

1.1 Slovensko pridigarstvo v srednjeveškem rokopisnem obdobju in obdobju protestantizma

Že v antiki so na naših tleh delovali oznanjevalci, vendar iz tega časa ni ohranjen noben zapis slovenske pridige: Viktorin Ptujski, Maksim Emonski, Maksimilijan Celjski ter sveti Mohor in Fortunat (SNOJ 1997: 126). V 7. stoletju je bila ustanovljena salzburška škofija. V letu 760 je salzburški škof Virgil poslal na Koroško škofa Modesta, ki je dobil sedež pri Gospe Sveti. Iz te župnije so pošiljali duhovnike tudi v Celovec in že v 9. stoletju so bile tam pridige v slovenskem in nemškem jeziku (ANGERER 2007: 104). Od ohranjenih srednjeveških slovenskih spomenikov imamo le malo besedil s pridižno vsebino: 2. Brižinski spomenik vsebuje pridižno poučevalno besedilo (GRDINA 1999: 35–36), s konca 15. stoletja ali začetka 16. stoletja pa najdemo slovenski načrt za pridigo, ki so ga odkrili v župnijskem arhivu v Kranju (MIKHAILOV 2001: 72). Večina slovenskih besedil je bila torej namenjena vernikom, ki niso razumeli latinsko. Gre predvsem za pomožne zapise, s pomočjo katerih je duhovnik zapisal besedilo, ki ga je moral naučiti ali ga povedati vernikom v obliki pridige. Tovrstna besedila so bila namenjena izključno poslušanju (AHAČIČ 2007: 24).

V obdobju protestantizma je bila raba slovenskega jezika omejena na rabo v cerkvi. Slovenski knjižni jezik je ponujal možnost za širjenje nove protestantske vere, saj je večina prebivalcev bila kmečkemu stanu (AHAČIČ 2007: 27). V Ljubljani so po Trubarjevem odhodu opravljali to službo slovenski predikanti: Janž Tulščak, Jurij Juričič, Janž Znojilšek, Janž Zgonik, Sebastijan Krelj, Krištof Spindler, Janž Schweiger, Gašper Kumberger, Jurij Dalmatin in Adam Bohorič (SVETINA 1952: 164–170). Leta 1563 protestanti prevzamejo cerkev Svetega Duha tudi v Celovcu in jo spremenijo v pridigarsko cerkev. Tam so prav gotovo imeli tudi slovenske pridige, saj je bilo v mestu veliko Slovencev. Okoli leta 1580 so protestanti v Celovcu postavili današnjo stolnico – cerkev Svete Trojice (ANGERER 2007: 104). Pridigarji za svoje delo niso imeli nobenih priročnikov v slovenščini. Najpomembnejši takratni priročnik pridiganja je delo Erazma Rotterdamskega *Ecclesiastes sive de ratione concionan-*

di (1535), pomembna sta tudi naslednja avtorja: Johannes Reuchlin: *De arte praedicanti* (1570) ter Filip Melanchthon: *Ratio brevis Sacrarum contionum tractandarum* (1570) (AHAČIČ 2007: 285–286). Protestantska pridiga je bila oblikovana kot homilija, med ljudmi pa je ozaveščala tudi nov odnos do verovanja; pridigala je zoper verovanje v čudeže, praznoverje, svetniške kulte in romanja. Vključevala je tudi druge aktualne teme: lakoto, kugo, turško nevarnost (SCHERBER 1989: 153–154). Protestantsko pridigo uvrščamo med didaskalične govore, saj želi predvsem poučevati o krščanskih resnicah (SAJOVIC 1986: 510).

2 Slovensko pridigarstvo v katoliški dobi

Katoliška doba (v jezikovnem pogledu) obsega obdobje od začetka delovanja škofa Hrena ter do izida Parhamerjevega katekizma (AHAČIČ 2012: 16). Obdobje se v tem primeru zdi smiselno podaljšati vsaj do druge izdaje Paglovčevega lekcionarja (1764) in ga razdeliti v tri podobdobja glede na vsebinsko-literarne ter jezikovne značilnosti pridig. Breda Pogorelec (1989: 352) opozarja na dve vrsti baroka v slovenski pridigi: cvetoči baročni slog Janeza Svetokriškega (t. i. zahodnoslovenska varianta baroka) in t. i. klasicistični ali ljubljanski barok avtorjev iz osrednje Slovenije (mednje se uvršča npr. pater Angelik Kranjski). Tako prvo podobdobje, protireformacija, obsega čas delovanja škofa Hrena, ko je prevladovala apologetska pridiga, usmerjena proti krivoverstvom (protestantizem in sekte), ki je imela strogo sholastično zgradbo.¹ Po Hrenovi smrti, leta 1630, se prične (literarnozgodovinsko) obdobje baroka na Slovenskem, kjer ponovno prevladujejo zahodnoslovenski in dolenski pisci, ki vzdržujejo protestantsko (dolenjsko) knjižno-jezikovno tradicijo vse do Hipolita (1711–19). Nato vidneje nastopijo gorenjski pisci, ki začnejo vnašati v tedanji kranjski knjižni jezik gorenjske razlikovalne prvine; za tretje obdobje, umirjeni barok, je torej značilno bolj umirjeno izražanje v pridigah ter postopna preobrazba osredneslovenskega knjižnega jezika, ki se je zaključila z Japljevim delom v obdobju razsvetljenstva. Slovenski pridigarji so v tej dobi lahko posegali po lekcionarih (Evangeliji in listi). Znani so naslednji: Slovenski evangelistarij (1591–1612), Hren-Čandkov lekcionar (1613), Schönlebnova izdaja lekcionarja (1672), pred tem so poznani še evangeliji, prirejeni po Stapletonu (sredina 17. stoletja), ter Hipolitova (1715, 1718) in Paglovčeva izdaja (1741, 1764). Že Breznik (1917: 282) je opozarjal, da pridige Basarja in Svetokriškega vsebujejo vse polno citatov iz Dalmatina, Hrena in Schönlebna, le da jih je Basar jezikovno prilagajal.

Slovenska katoliška pridiga se je, v nasprotju s protestantsko in po načelih Tridentinskega koncila, navezala na srednjeveško poznosholastično pridigo 15. stoletja, za katero je bila značilna trdna dispozicijska shema in dialektična argumentacija po načelih sholastične disputacije (GIESEMANN 1991: 77): »Znak sholastične metode je stroga logika v pojmih in mislih. Naravna posledica tega vpliva je bila, da so v cerkvene govore uvajali bolj in bolj jasno dispozicijo in ločili: *exordium, propositio, divisio, prosecutio partium divisionis, epilogus*« (UŠENIČNIK 1919). Za slovensko baročno pridigo je značilno, da je iz protireformacijske polemike prešla k obravnavanju človeka v njegovem tragičnem soočanju z zlom v svetu. S pomočjo predvsem srednjeveške literature, ki je nadaljevala patristično mistično izročilo, ji je uspelo najti človeka, ki kljub grehu in strahu pred pogubljenjem doživlja katarzo v očiščujočem srečanju s Kristusom kot Božjim sinom. Pri tem pa je imelo pomembno mesto znova oživljeno čaščenje sve-

¹ Sholastiki ne oznanjujejo več zgolj vselega oznanila evangelijev in apostolov, tudi ne več samo verske vsebine Svetega pisma, temveč si prizadevajo sistematizirati dogme rimskokatoliške Cerkve in jih umsko opredeliti (VÖRLANDER 1968: 217).

tnikov (RAJHMAN 1989: 132). V nasprotju s protestantsko pridigo je želela predvsem prepričati poslušalce, da bi se ravnali po krščanskih resnicah, zato jo uvrščamo med parenetične govore (SAJOVIC 1986: 510). Zato je v baročni pridigi prevladala oblika nad vsebino, v središče sta postavljena elocutio in ornatu: tema je podrejena izvedbi, individualna ideja pa strategiji učinka moralnega prepričevanja (GIESEMANN 1991: 79).

2.1 Protireformacija

Po tridentinskem cerkvenem zboru katoliška pridiga zelo napreduje, začnejo se ponatiskovati stare zbirke, s katerimi so si duhovniki lahko pomagali pri pridiganju: *Aurei sermones* (Zlati govori), *Sermones dormi secure* (Govori »spi brez skrbi«), *Parati sermones* (Pripravljeni govori). Pridige so bile strogo sholastično zgrajene in večinoma tematske. Kasneje pa so začeli vnašati v pridige vse več posvetnega znanja, filozofskih citatov, alegorij, zgledov in anekdot. Kot odpor proti protestantskemu racionalizmu je katoliška obnova razvila kult svetnikov in svetih podob, smisel za čudeže in legende, pospeševala je romanje in procesije (LEGIŠA 1956: 287–290). Na začetku 17. stoletja zaradi raznih krivoverstev nastane apologetska pridiga. Govorila je predvsem o veri in etičnem nauku. Prizadevanja za pridiganje v slovenščini se kažejo v glosah v misalih. Rokopisni slovenski evangelistarij (1591–1612) vsebuje 80 evangelijev in 52 latinskih pridigarjskih zasnov. Najstarejša homiletična katoliška knjiga je *Vocabolario Italiano e Schiavo* avtorja Alassia Sommaripe (1607) (SNOJ 1997: 129). **Tomaz Hren (1560–1630)** je goreče pridigal v ljubljanski stolnici z željo po oživitvi cerkvenih navad med ljudstvom. Leta 1606 je v poročilu papežu Pavlu V. zapisal, da se v ljubljanski stolnici že mnogo let pridiga v slovenskem jeziku (ŠKRABL 1998: 184–185). Tudi Hren je pridigal slovensko, kar je vidno iz glos ob njegovih pridigarjskih osnutkih, ohranjenih v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani (SNOJ 1997: 129). V poročilu papežu (1608) prav tako poroča, da je drugim duhovnikom prirejal razna slovenska besedila, da bi jim omogočil pridiganje v slovenskem jeziku. Rokopis njegovih latinskih pridig je sestavljen iz 58 osnutkov in zapiskov pridig na 154 straneh. Pridiga se prične s svetopisemskim navedkom, sledita exordium (uvod) in propositio (napoved teme), glavni del pridige so premišljevanja in moralni nauki (puncta in doctrinae), na koncu sledi sklep. Po obliki so sholastične, z njimi predvsem brani katoliški nauk. Po vsebini so pridige nedeljske, praznične, svetniške in priložnostne (ŠKRABL 1998: 185–189).

2.2 Cvetoči barok

Literarna veda pridigo proučuje kot retorsko zvrst proze. Ta se je še posebej razvila v redovnih skupnostih – pri frančiškanih, jezuitih in kapucinih. V času katoliške prenovne so škofje povabili jezuite na slovensko ozemlje predvsem zaradi njihove izobraževalne, kapucine pa zaradi označevalne dejavnosti. Kapucini so pridigali ne samo v svojih cerkvah, temveč tudi v mestih in na podeželju. V vsakem samostanu sta bila vsaj po dva pridigarja, ki sta delovala v mestnih župnijskih cerkvah v Kranju, Celovcu, Škofji Loki, Mariboru, Radgoni, Ptujju in Beljaku. V Ljubljani in Trstu so bili posamezni kapucini tudi redni stolniški pridigarji (BENEDIK 1991: 143–145). **Jezuitski tip pridige**, značilen za Jerneja Basarja, je z alegoriziranjem prikazoval verske vsebine, prevladujeta zlasti polemika in dogmatika (POGAČNIK 1989). Nazadoval je zaradi prepoudarjene sholastične sheme in pojmovanja, da je Božja beseda sama po sebi »utile et dulce« (CESAR 1989). Ljubljanski jezuiti so kljub nasprotovanju škofa leta 1615 zamenjali nemško pridigo s slovensko, da bi povečali

obiskanost. Od leta 1657 so pridigali v slovenščini tudi v stolni cerkvi (DOLINAR 1998: 11). **Kapucinski tip pridige**,² značilen za Svetokriškega in Rogerija, je didaktične in persuazivne narave; poslušalec ali bralec mora biti voden na pot dobrega življenja, za to pa je treba poiskati takšna izrazna sredstva, ki bodo nanj najbolj efektno delovala. Aktualnost postaja kriterij za relevantnost pripovedovanega, kar utemeljuje središčni položaj, ki ga ima v tej prozi vsebina (POGAČNIK 1989). V ozadje postavlja bistveno nalogo pridige – nauk, osrednje mesto pa dobiva formalna plat, način izrekanja, posebej izrabljene so naracij-ske strani slovenskega jezika in tako se z barokom približuje cerkveno govorništvo področju književnega ustvarjanja. V baročnih pridigah je tako v središču pozornosti človek, poslušalstvo. Pridigar ima svobodo pri ustvarjanju: bogastvo slik, razmah domišljije. Pomembna lastnost te pridige je pridigarjeva zavest, da govori navadnemu ljudstvu, ki mu je treba abstraktne teološke pojme razložiti slikovito (CESAR 1989: 186). **Francišksanske pridige** niso bile nikjer natisnjene, zato so se večinoma porazgubile. Ohranjene so pridige francišksanskih retorjev, ki so delovali v samostanu v Brežicah: Anton Brešan, Evgen Lauer in Advakt Nikel (OGRIN 2011).³

Leta 1649 pridejo v Celovec kapucini, ki so prevzeli redne slovenske pridige v cerkvi Svetega Duha, medtem ko je bila cerkev Svete Trojice še v rokah jezuitov (ANGERER 2007: 104), ki so že leta 1620 vpeljali slovenske pridige pri Svetem Duhu v Celovcu. Kot pridigarja se omenjata Janez Čandek in Jakob Knap. Slovenske pridige so bile ob nedeljah in praznikih, poleg treh nemških pa so vzdrževali tudi enega slovenskega pridigarja (PRUNČ 1973: 119). Na slovenskem Štajerskem so v tem času pridigali v cerkvah nemško in tudi slovensko. Leta 1719 je bil slovenski pridigar v radgonski cerkvi Marije Pomočnice kapucin p. Lobach, leta 1760 pa p. Ignacij iz Jarenine. Štefan Markovič iz Zagreba je izdal v letih 1718–1734 pet zvezkov pridig *Pabulum spirituale*, da bi priročnik pomagal ljudem »hrvatskoga, slovenskoga i dalmatinskoga naroda.« Ta in ostale kajkavske knjige so bile gotovo znane v ptujsko-ormoškem delu sekovske škofije (ŠKAFAR 1998: 277–279). Ob meji z Italijo imamo prav tako izpričane slovenske pridige v različnih krajih (poleg Svetokriškega še kapucina patra Ferdinanda) (AHAČIČ 2012: 54). Če je bil slovenski knjižni jezik še v 16. stoletju vezan na dejansko stanje v sočasnih govorih, pa je že v 17. in prvi polovici 18. stoletja razlika med govorenim in pisnim jezikom postajala vedno večja (AHAČIČ 2012: 19). Medved (1906) navaja iz te dobe še nekatera imena pridigarjev, katerih pridige pa niso ohranjene: Nikolaj Koprivec (jezuit v ljubljanski stolni cerkvi), Urban Jamuker (mestni vikarij v Mariboru), Jurij Raglovič (beneficijant v takratni slovenski cerkvi Vseh svetnikov v Mariboru).

Janez Svetokriški (1647–1714)⁴ ali Tobija Lionelli je bil kapucinski pridigar iz Vipavskega Križa. Služboval je v raznih samostanih po Sloveniji, umrl pa je v Gorici. Svoje znamenite pridige je izdal pod naslovom *Sacrum promptuarium* (Sveti priročnik) v petih zvezkih (1691–1707). Gre za nedeljske, praznične in priložnostne pridige (SNOJ 1997: 130). Ponovno jih je izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti leta 1998. Zunanja zgradba njegovih pridig je sholastična. Navedek iz Svetega pisma, ki je hkra-

² Za ta tip pridige se je v preteklosti uporabljalo napačno poimenovanje francišksanska pridiga (prim. Pogačnik 1989; Cesar 1989). Na to napačno razumevanje je opozoril literarni zgodovinar Matija Ogrin (2011), ki je začel natančneje raziskovati slovensko francišksansko pridigo v 18. stoletju.

³ Dr. Ogrin na Znanstvenem simpoziju ob 500-letnici Slovenske francišksanske province sv. križa, dne 12. 8. 2014, predstavi še tri do sedaj neznane francišksanske pridigarje: Agnel Geiselman (1734–1794), Konrad Branka (1737–1789) in Inocent Miller (1790–1847).

⁴ Digitalizirana izdaja: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-CIV93RT4/?query=%27keywords%3dsvetokri%C5%A1ki+sacrum%27&pageSize=25>

ti tudi tema pridige, je podan v latinskem in slovenskem jeziku. Exordium navadno vsebuje kaj izrednega ali zanimivega iz zgodovine, poganke mitologije ali astrologije. V priložnostnih pridigah govori tudi o lakoti, kugi, vojski. Propositio podaja namen pridige. V jedru najdemo številne citate iz Svetega pisma in cerkvenih očetov, ki potrjujejo poglobljenost misel, sledijo razni zgledi in zgodbe. Jedro je večinoma zelo obsežno, zato lahko nekateri govori obsegajo tudi 20 ali več strani. Kratek zaključek vsebuje povzetek pridige. Vsebina pridig je različna: obravnava čednost in greh, zveličanje in pogubljenje, prisotno je moraliziranje. Simboliko jemlje tako iz Svetega pisma, kot tudi iz vsakdanjega življenja. Pridige vsebujejo tudi razlago basni ter humor (LEGIŠA 1956: 288). Čeprav je zavestno sledil knjižni tradiciji 16. stoletja, se v njegovem jeziku kažejo značilnosti njegovega rodnega govornega okolja, zahodnoslovenskega narečnega prostora. **Richard Brumat (1658–1719)** je novembra 1693 vstopil v jezuitski red. Bil je profesor gramatike in klasičnih jezikov na gimnaziji v Trstu (1696–1706) ter profesor retorike na gimnaziji na Reki (1706–1712). Ves ta čas je bil tudi nedeljski pridigar, zelo cenjen po globoko vsebinskih, razumljivih in prikupnih pridigah v slovenskem, hrvaškem, italijanskem in nemškem jeziku. V rokopisu je zapustil več zvezkov pridig in zgodovino goriške pokrajine *Istoria delle Contee di Gorizia e Gradisca*.⁵ **Anton Brešan (1638–1708)** je kot frančiškan deloval v Nazarjah in Novem mestu. Njegove pridige so do danes izgubljene, so se pa v frančiškanskem samostanu v Novem mestu ohranile vsaj tri njegove pridige s konca 17. stoletja: In festo Epiphaniae Domini [praznik Gospodovega razglasenja]; In festo S. Nicolai Episcopi; In festo S. Ruperti Episcopi (OGRIN 2011: 229–233). Prva pridiga nima označenih delov, vendar je vidna klasična tridelna besedilna zgradba. V tej pridigi uporabi naracijo in vloženo pripoved, zapis pa krasijo mnoga podredja, vrinjeni stavki, iteracije, paralelizmi ter retorična vprašanja. Njegov slog zaznamuje pogosta raba dvojne formule. V besedilo vpleta le redke narečne prvine, sicer pa je njegov jezik zapisan v tedanji ustaljeni osrednjeslovenski knjižni normi (OGRIN 2009). **Rogerij Ljubljanski (1667–1728)**⁶ ali Mihael Kramer je bil tako kot Svetokriški kapucinski pridigar. Ob posvečenju ljubljanske stolnice leta 1705 je imel dva govora (MEDVED 1906: 279). Njegova zbirka pridig je naslovljena z *Palmarium empyreum* (Zmagoslavna nebesa) (SNOJ 1997: 130). Prvi zvezek je izšel v Celovcu (1731) in obsega 57 pridig, drugi, ki so ga pripravili njegovi sobratje, pa dvanajst let kasneje, v Ljubljani (1743), ter obsega 69 pridig. Vse pridige so posvečene svetniškim praznikom od začetka do konca koledarskega leta. Med viri za sestavljanje pridig so bili različni priročniki in retorji. Pridiga je razdeljena na naslednje dele: *propositio* ali *exordium*; *inductio* (znotraj njega pridejo v poštev tudi *objectio*, ki mu sledita ali *refutatio* ali *responsio*, enkrat pa *solutio*); *epilogus* (namesto tega redkeje avtor sklene besedilo tudi s *conclusio*, *allocutio* in *prosecutio*) (GLONAR 1916: 329). Po sistemskih jezikovnih prvinah je soroden Svetokriškemu. Zaradi knjižno-normativne neustaljenosti kaže veliko dvojnic na vseh jezikovnih ravneh (OREL 2001: 30). Ohranjena je še ena pridiga **Antona Mažica**: *De gratia et meritis* (Rokopis 1706, objavljeno v Dom in svet VII, 1894, str. 694, priobčil J. Mantuani). Pridiga se prične z latinskim naslovom, navedbo časa in kraja govora ter latinskim citatom. Prevod, ki je v Domu in svetu objavljen v opombah, se glasi: O

⁵ Primorski slovenski biografski leksikon. Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1974–1994.

⁶ Digitalizirana izdaja: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-ELFKR9C8/?query=%27keywords%3drogerij+ljubljanski%27&pageSize=25>

milosti in zaslužnih (dobrih delih). Pri sv. Kancijanu⁷ blizu Turjaka, 1706. Ob zlati maši gosp. Baltazarja Wurzerja, župnika ravno tam. »Glej, veliki duhovnik, ki je bil v svojih dneh Bogu všeč in bil najden pravičen.« *Eccl. 44.* Pridiga je torej nastala v dolenskem prostoru. V nadaljevanju navajam nekatere jezikovne značilnosti. V pravopisu je enoten pri zapisovanju sičnikov in šumnikov: s = šs (*uešselu*), s (*srezhim*); š = jh (*vošhim*); z = s (*nisku*); ž = sh (*taushent*); c = z (*arznio*); č = zh (*ozha*). Glas v zapisuje z grafomom u; pri pisavi samoglasniškega r pa ni dosleden, saj ga zapisuje z *ar* in *er*: *ardezhe, sarza, smert*. Tako pisavo najdemo tudi pri Svetokriškem. Glasi slovna in oblikoslovna ravnina jezika izpričujeta naslednje značilnosti: izglasni nenaglašeni -o izkazuje dolenski prehod v -u (*Enu uešselu dobru jutru*); samostalnik Bog v imenovalniku ednine izkazuje dolenski prehod stalno dolgega o v u, vendar tudi prehod glasu g v nezveneči zapornik h (*Buh⁸*), nenaglašeni o se pri sklanjanju ohranja (*Boga*); stalno dolgi jat je zapisan z dvoglasnikom e: *i* (*leit, leip*); nenaglašeni jat se lahko zoži v i (*suita*), medtem ko je stalno dolgi jat v besedi greh zapisan kot enoglasnik e (*grehe*); kratki naglašeni a izkazuje prehod v o, kar je značilnost rovtarskih narečij (koker); stalno dolgi polglasnik je zapisan z a (*dan*), prav tako novoakutirani polglasnik (*mašhi*). Mehki n' je na koncu besed zapisan kot in (*tulikain*), na začetku pa z drsnikom i (*niega*); mehki l' je zapisan kot il (*kraili*); v besedi drusiga je izpričana drugotna palatalizacija; sklop -šč- ni ohranjen (*vošhim, odpušhenu*); deležniški -l se ni vokaliziral (*snešhil inu dozhakal*). Oblikoslovna ravnina izkazuje naslednje značilnosti: feminizacija nevter (*velike zhudejsa*); predpreteklik (ie bil supet mlad ratal); pridevniška končnica -iga, -imu (*slabiga, mozhniga; takimu pregnadliuimu*); v dajalniku množine moškega spola izpričana končnica -om (*Jogrom, sryšhtom inu krailom*); pridevnik se v primerniku stopnjuje z obrazilom -ši (*zhudnišhi*), v presežniku pa s predpono nar- (*narpopreid*); najdemo deležniške oblike na -oč (*uedeoza, rekozh*). Prisotne so dvojne formule (*gvišhnu inu resnizhnu*) ter veliko neprevedenih latinskih citatov. Najdemo tudi določni člen (*tešslabe, te štare*).

2.3 Umirjeni barok

Jernej Basar (1683–1738)⁹ je bil jezuitski pridigar. Pridigal je v Ljubljani in na Koroškem. Leta 1734 so izšle njegove pridige: *Pridige is bukviz imenvanih Exercitia s. ozheta Ignazia: sloshene na usako nedelo zhes lejtu* (SNOJ 1997: 130). S svojo zbirko je želel prirediti pridigarski priročnik za duhovne vaje članov Bratovščine sv. Ignacija v Dobri vesi na Koroškem. V nasprotju s Svetokriškim in Rogerijem njegove pridige ne vsebujejo baročne bujnosti, temveč so bolj razumske. Njegov jezik se zavestno oddaljuje od slovenske protestantske tradicije in se približuje tedanji gorenjščini (POGAČNIK 1968: 225; LEGIŠA 1956: 292–293). Rokopisne nedeljske pridige p. **Ferdinanda Ljubljanskega (1684–1744)**² so zbrane v rokopisnem zvezku z letnico 1746, ki obsega 58 pridig (35 nedeljskih pridig, 16 postnih pridig in 7 prazničnih). Napisane in povedane so bile v letih od 1716 (Sveti Križ na Vipavskem) do ok. 1742 še v več krajih osrednje Slovenije: v Škofji Loki, Kranju, Cerkljah, Ljubljani, Brezovici pri Ljubljani in Trstu. **Evgen Lauer (1722–1771)** je bil frančiškanski pridigar, ki je deloval v Brežicah, nato kot pridigar konventa v Kamniku, kjer je postal celo gvardijan tega samostana. Oh-

⁷ Župnija Škocjan pri Turjaku.

⁸ Zapis Buh izkazujejo tudi kasnejše pridige Frančiška Ksaverija Goriupa, čeprav je sodil med štajerske pridigarje oglejskega patriarhata oz. goriške nadškofije, kar še posebej priča o takratni močni knjižni tradiciji.

⁹ Digitalizirana izdaja: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-CIV93RT4/?query=%27keywords%3dsvetok-ri%C5%A1ki+sacrum%27&page&size=25>

ranila se je njegova pridiga na Nedolžne otročiče – *Concio pro Festo Sanctorum Inocentium* (1751 v Brežicah). Pridigo sestavljata uvodna *thema* in *argumentum* ter XI oštevilčenih odstavkov: I. uvod; II. bridkost staršev nevhvaležnih otrok; njih večna kazen; III. svetna kazen za nepokorne otroke v Stari zavezi; IV. dolžnost otrok do staršev; V. povračilo; VI. vrh pridige: dve vloženi zgodbi, eksempla o neizogibni Božji kazni za otroke, ki dvigajo roko nad starše; VII. ugovori otrok, da je starše težko prenašati; VIII. dolg otrok do staršev; IX. vložena pripoved o japonski vdovi in treh sinovih; X. primeri hudih dejanj otrok do staršev; XI. sklep. Opazna je zelo pogosta raba dvojne formule in kopicenja (OGRIN 2011: 235–238). **Karl Mihael Attems (1711–1774)** je bil prvi goriški nadškof. Ohranjeni so rokopisi njegovih pridig v petih jezikih: latinščini, slovenščini, italijanščini, nemščini in furlanščini. Od tega je slovenskih rokopisov 61, ki obsegajo tudi vsebinske različice, dvojnike in prepise, izvornih pa je 28 pridig: pet pridig je posvečenih pastirskim obiskom, štiri pridige govorijo o življenju in smrti, o zveličanju in pogubljenju, pet pridig je o Jezusovem imenu, šest je homilij z marijansko tematiko, šest pridig obravnava cerkev kot bogoslužni prostor, cerkveno hierarhijo in poslanstvo duhovnika, zadnji dve pridigi sta krajša nagovora (BRATUŽ 1993: 15–19). Sedem rokopisnih enot je datiranih z naslednjimi letnicami: 1760, 1762, 1766, 1770, 1771, 1773. Pri pisanju svojih pridig je dajal prednost miselni podlagi in jasnosti sporočila, bil je zadržan in umirjen pisec. Njegove pridige so odraz kulture tovrstnega slovstva in baročne pridige, ki se je v tem času že umikala novim tokovom. V njih so zaznavne prvine kapucinske pridige in sledovi jezuitske tradicije. Dobesedne citate iz Svetega pisma zapisuje v latinščini in jih sproti prevaja. Navaja tudi izreke svetnikov in besedila iz obrednikov. Nauki so pogosto ponazorjeni s svetopisemskimi prilikami. V zasnovi je njegova pridiga še vedno baročna, v izpeljavi pa že bolj klasično umirjena: pridige ne vsebujejo humorja in vloženi zgodb. V pravopisu je bil zelo nedosleden (npr. č = *chi, ch, zh, z*); palatalni nj zapisuje z italijanskim dvočrkjem *gn* (*gniega*); besedila vsebujejo germanizme in še posebej romanizme (imenovalnik ob zanikanem povedku, vezanje povratne naslonke z velelnikom, raba vprašalnega zaimka namesto oziralnega, veznik *ko za kdaj*, izražanje svojilnosti s predložno zvezo) (BRATUŽ 1989: 303–311; BRATUŽ 1993: 20–23). **Peter P. Glavar (1721–1784)** je Božjo besedo znal približati izobražencem, ki jim je večkrat govoril v jezuitski cerkvi sv. Jakoba v Ljubljani. Ohranjene pridige so zapisane v slovenščini, le ena je v latinščini, in obsegajo čas njegovega službovanja v Komendi (od konca leta 1744 do srede 1767). Pridige je leta 1991 izdala Mohorjeva družba s spremno besedo Viktorijana Demšarja ter pod uredništvo Marijana Smolika (ŠKAFAR 1999: 104). Rokopisne pridige hrani Arhiv Glavarjevega Beneficija v Komendi. Slovenskih pridig je 17, od tega je 15 celostnih, pri dveh pa manjka začetek. Nekaj pridig si je leta 1947 izposodil jezuit Jože Sečnik, vendar se je ob zaplembi jezuitskega imetja za njimi izgubila vsaka sled. Zgradba pridig se ozira na tedanjo retorično prakso. Citate iz Svetega pisma in cerkvenih očetov je navajal najprej v latinščini, nato jih je prevedel v slovenščino. Glavar ob robu pridig navaja tudi posamezne vire, med drugim tudi pridigarje Schusmanna, Segnerija, Lohnerja, Luciana, Petingerja, Negmarja, Merza odr. Njegove pridige niso apologetske narave. Glede na vsebino jih lahko razdelimo v tri sklope: nedeljske, praznične in priložnostne pridige, pridige o desetih grehah (ŠKRABL 1999: 127–142). V njegovih pridigah se še vedno prepoznajo baročne značilnosti, npr. v pridigi ob novem letu najdemo duhovitost, ponavljanje istih besed ali besednih zvez, retorična vprašanja in odgovore, vzklike, nasprotja, asindetonično naštevanje, uporablja prostaške in nizke besede (PIBERNIK 2002: 40–47; HUMAR 1976: 312–314). Na glasoslovni ravni jezika je opazna sistemska neenotnost, variantnost arhaičnoknjižnih in govornih narečnih prvin, kar njegov

jezik ločuje od jezika Škofjeloškega pasijona in Paglovčevih del (OROŽEN 2010: 157). Angelik iz Kranja (Janez Vizintin) (1735–1790) je leta 1754 vstopil v kapucinski red in bil 1759 posvečen v duhovnika. Služboval je v Škofji Loki, Krškem in Vipavskem Križu. Bil je vnet pridigar. Njegovih 6 zvezkov rokopisnih pridig, javnosti znanih od 1987, hrani kapucinski samostan v Škofji Loki. Gre za 309 rokopisnih pridig iz let 1766–1771 (SENICA 1992: 124–155). Glasoslovna ravnina jezika kaže tedanje gorenjske značilnosti (PRAPROTNIK 1993: 30–67).

3 Viri in literatura

Kozma AHACIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

--, 2012: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Alois ANGERER, 2007: *Slovenski pridigarji v Celovcu. Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu*. 103–105.

Metod BENEDIK, 1991: *Protireformacija in katoliška prenova. Zgodovina Cerkve na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba. 113–152.

Lojzka BRATUŽ, 1989: *Slovenska besedila prvega goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa (1711–1774). Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. Aleksander Skaza in Ada Vidovič-Muha. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 303–313.

--, 1993: *Slovenske pridige*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.

--, Anton BREZNIK, 1917: Literarna tradicija v »Evangelijih in listih«. *Dom in svet* 30. 170–174, 225–230, 279–284, 333–347.

--, Ivan CESAR, 1989: Funkcija opisa v slovenskih baročnih pridigah (na primeru pridig Janeza Svetokriškega Sacrum promptuarium). *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. Aleksander Skaza in Ada Vidovič-Muha. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 185–190.

--, France DOLINAR, 1998: *Vloga in pomen jezuitskega kolegija v slovenskem prostoru. Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1773)*. Ur. Vincenc Rajšp. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU: Provinciatat slovenske province Družbe Jezusove: Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete. 9–13.

--, Gerhard GIESEMANN, 1991: *Novejši pogledi na slovensko književnost*. Ljubljana: Slovenska matica.

--, Joža GLONAR, 1916: *Med reformacijo in romantiko*. Ljubljanski zvon, letnik 36, številka 4. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-HZRXJ9MO> (ogled 1. 8. 2014).

--, Igor GRDINA, 1999: *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Obzorja.

--, Marjeta HUMAR, 1976: *Peter P. Glavar, jezikovni mojster svojega časa. Glavarjev simpozij v Rimu*. Ur. Edo Škulj. Celje: Mohorjeva družba. 309–324.

--, Lino LEGIŠA, 1956: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Slovenska matica.

--, Anton MEDVED, 1906–1908: *Zgodovina slovenskega cerkvenega govorništva. Voditelj v bogoslovnih vedah*.

--, Nikolai MIKHAILOV, 2001: *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine: rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*. Trst: Mladika.

--, Matija OGRIN, 2009: *Baročni frančiškanski pisatelj Anton Brešan (1638–1708) in njegov slo-*

vstveni opus. *Slavistična revija* 57/4. 555–562.

--, 2011: Slovenska frančiškanska pridiga baročne dobe. Pisatelji Anton Brešan, Evgen Lauer in Adavkt Nikel ter njihove rokopisne pridige. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU. 227–248. <http://sd18.zrc-sazu.si/LinkClick.aspx?fileticket=ZiJcOtwAweI%3d&tabid=58> (ogled 1. 8. 2014).

--, Irena OREL, 2001: *Jezik pridig O. Rogerija Ljubljanskega. Palmarium empyreum [...]*. Ljubljana: Fundacija dr. Bruno Breschi. 29–76.

--, Martina OROŽEN, 2010: *Paglovec kot soustvarjalec kranjskega knjižnega jezika v prvi polovici 18. stoletja. Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika*. (Zora 74). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 153–165.

--, Jože PIBERNIK, 2002: *Pridige Petra Pavla Glavarja kot del naše baročne retorske proze*. Diplomska naloga. Teološka fakulteta, Univerza v Ljubljani.

--, Jože POGAČNIK, 1989: *Slovenska književnost in barok. Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. Aleksander Skaza in Ada Vidovič-Muha. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 17–24.

--, Breda POGORELEC, 1989: *Pogled na slogovno podobo baročnega besedila: razmerje med zunanjim vtisom in notranjo zgradbo. Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. Aleksander Skaza in Ada Vidovič-Muha. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 349–365.

--, Alenka PRAPROTNIK, 1993: *Jezik in slog slovenskih pridig kapucina patra Angelika Kranjskega iz let 1766–1771*. Diplomska naloga. Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

--, Erik PRUNČ, 1973: *Nekateri problemi koroškega slovenskega slovstva do 1848. Zbornik predavanj: I. koroški kulturni dnevi*. Ur. Erik Prunč in Gustav Malle. Maribor: Obzorja. 100–127.

--, Jože RAJHMAN, 1989: *Vpliv zahodnoevropske mistike na slovensko literaturo 17. in 18. stoletja. Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. Aleksander Skaza in Ada Vidovič-Muha. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 129–135.

--, Tomaž SAJOVIC, 1986: *Retoričnost in besedilnost Trubarjeve pridige. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6). Ur. Breda Pogorelec in Jože Koruza. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 499–513.

--, Peter SCHERBER, 1989: *Tradition und Innovation in der slovenischen Barockpredigt –gezeigt am Werk Janez Svetokriški. Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. Aleksander Skaza in Ada Vidovič-Muha. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 153–162.

--, Marko SENICA, 1992: *Slovenske pridige kapucina p. Angelika iz Kranja iz let 1766–1771. Acta ecclesiastica Sloveniae* 14. 120–180.

--, Alojzij Slavko SNOJ, 1997: *Homiletika: Božje sporočilo v človeški govorici. Teološke in homiletične osnove oznanjevanja*. Ljubljana: Družina.

--, Anton SVETINA, 1952: *Protestantizem pri Slovencih: kulturnozgodovinske slike*. Ljubljana: Slovenska matica.

Vinko ŠKAFAR, 1998: *Nabožno slovstvo Petra Dajnika. Dajnkov zbornik: referati s simpozija v Črešnjevcih*. Ur. Marko Jesenšek in Bernard Rajh. Maribor: Slavistično društvo. 275–295.

--, 1999: *Glavarjeva pastoralna dejavnost. Glavarjev simpozij v Rimu*. Ur. Edo Škulj. Celje: Mohorjeva družba. 93–108.

--, France ŠKRABL, 1998: *Hrenova oznanjevalna dejavnost. Hrenov simpozij v Rimu*. Ur. Edo

Škulj. Celje: Mohorjeva družba. 181–198.

--, 1999: Glavarjeve pridige. *Glavarjev simpozij v Rimu*. Ur. Edo Škulj. Celje: Mohorjeva družba. 127–144.

Franc UŠENIČNIK, 1919: *Pastoralno bogoslovje*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.

Karl VÖRLANDER, 1968: *Zgodovina filozofije*. Ljubljana: Slovenska matica.

Lea Vöröš

Pomen Števana Küharja kot zapisovalca folklornega slovstva in zbrane zgodbe o Bratoncih

1 Uvod

V prispevku bo predstavljen Števan Kühar in pomen njegovega zbirateljskega dela. Pri tem bo poudarjena njegova zbirateljska funkcija folklornega slovstva v njegovi domači vasi Bratonci, na kratko bodo predstavljene folklorne zgodbe o tem kraju, ki se jih da zaslediti v literaturi. Števan Kühar je deloval kot zapisovalec folklornega slovstva. Rojen je bil v Bratoncih, zato je zapisal tudi šest zgodb o tej vasi. Poleg njega so se z zapisovanjem folklornih zgodb ukvarjali tudi drugi posamezniki, nekatere zgodbe oziroma njihove različice pa se še danes širijo zgolj ustno.¹ Večina zgodb je bila prvotno zapisanih v prekmurskem narečju, gre pa za zgodbe, ki bi se pod vplivom zgodovinskih dejstev lahko zgodile v realnem življenju ali pa so vražljive in govorijo o raznih nadnaravnih pripetljajih oziroma nadnaravnih zmožnostih ljudi, ki nastopajo v njih.

2 Na kratko o Bratoncih

Vas Bratonci je bila prvič omenjena leta 1322 kot Brathoninc (ŠRAJ 1997: 6). Pisnih virov, kdaj je bilo zgrajeno prvo naselje, ni (JANEŽ 1970: 14). Bratonski rojak Števan Kühar je pisal: »Včasih je slišati, na kakšen način so vesnicam imena dana.«² Za Bratonce se tako govori, da so tu sprva živeli trije zelo veliki moški, ki so si bili bratje (KÜHAR 1910: 109; JANEŽ 1970: 14; ŠTEFANEC 2013: 6).

Po oblikovanju skozi zgodovino imajo Bratonci danes upravni status vasi, ki leži na nadmorski višini 180,4 m, odmaknjena od regionalne ceste Murska Sobota–Beltinci. Po površini vas meri 3,2 km² (BENKOVIČ, KERMAN, OBRAN (ur.) 2002: 4).

Drugo ime za Bratončane je »Žličarji«. Ime izhaja iz besede žlica, to ime pa so dobili zato, ker so ženske iz Bratoncev nekoč hodile prat perilo k potoku Črncu, kjer so z lesenimi žlicami, imenovanimi prtjače, tolkle po perilu, da se je na ta način prej posušilo (Ustni vir: ŠRAJ 2013).

3 Števan Kühar

Števan Kühar se je rodil v Bratoncih, 30. 7. 1882, kot četrti otrok premožnih kmečkih staršev. Ljudsko farno šolo je končal v Beltincih. Pri mojstru Novaku iz Beltincev se je izučil za krojača, vendar se je leta 1898 vpisal v madžarsko meščansko šolo, ki jo je obiskoval v Lendavi. Vse štiri razrede je končal v dveh letih in se nato vpisal na višjo gimnazijo v Veliko Kanižo, kjer je leta 1904 maturiral. Dan po maturi se je moral javiti pri vojaški naborni komisiji. Zaradi stavke železničarjev je iz Velike Kaniže v Lendavo šel peš. Med potjo ga je zajela nevihta, zaradi česar se je hudo prehladil in zbolel

¹ Skupno je danes v pisni obliki ohranjenih devet zgodb, ki se navezujejo na Bratonce in so skupaj z obširnim opisom vasi in Števana Küharja zbrane v delu diplomskega seminarja Leje Vöröš pod mentorstvom red. prof. dr. Dragice Haramija z istoimenskim naslovom kot ta članek.

² Vesnica je narečni izraz za vas.

za jetiko. Po besedah nekaterih naj bi nalašč šel na pot v dežju, saj se je želel izogniti vojaščini. Po tem dogodku je začel obiskovati bogoslovno semenišče v Sombotelu, ki ga je zaradi poslabšanja zdravstvenega stanja moral zapustiti. Zdravil se je v zdraviliščih Gleichenberg, Horgas, Grad na Goričkem in v Grazu, kjer je spoznal bolniško sestro Čačovič. V njenem razmerju se jima je rodila hčerka Marija, ki pa je umrla brez potomcev. Kūharjevo bolehanje je trajalo skoraj 11 let, ves ta čas pa je bil aktiven zapisovalec folklornega slovstva (NOVAK 1988: 524; KÖLEŠ 2002: 3; ZADRAVEC 2006: 10).

Objavljal je v časopisih *Kalendar srca Jezusovoga*, *Novine* in *Časopis za zgodovino in narodopisje*, in sicer pod psevdonimi Š. K., P., Dolenski Marko in Dolinec (NOVAK 1988: 524). V *Marijinem listu* je objavljial različne zgodbe, saj se je zavedal, da se razne zgodbe in pesmi širijo iz roda v rod zgolj ustno in da nihče več ne pozna njihovega prvotnega izvora. S tem razlogom je začel zapisovati pesmi, ki jih je pošiljal dr. Karlu Štreklju v Gradec, ta pa je v svojem delu *Slovenske narodne pesmi* objavil tudi nekaj Kūharjevih zapisov. Uredništvo *Marijinega lista* je leta 1913 izdalo prvi snopčič *Narodne pesmi vogrskih Slovencev*, ki sta jih na območju Bratoncev in sosednjega Dokležovja zbrala Števan Kūhar in Ivan Jerič. Štrekelj je Kūhara nagovarjal, naj zbira tudi pripovedke, pregovore, redke besede, uganke ipd. Kūhar se je tega lotil in zbral veliko gradiva, vendar le-to ni bilo v celoti natisnjeno. Kūharjeve zapise narodnega blaga je Štrekelj objavil v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* v Mariboru pod naslovom *Narodno blago vogrskij Slovencev* in je izšlo v letih 1910, 1911, 1913 in 1914. To blago je bilo izrednega pomena za raziskovanje in spoznavanje prekmurskega narečja (NOVAK 1932: 510). Leta 1913 je Kūhar skrajšal Sketovo priredbo A. Janežičeve Slovenske slovnice. Napisal jo je v knjižni prekmurščini z opaznimi elementi bratonskega govora. Naslovil jo je *Slòvnica vogrsko-slovènskoga narèčja*, gre pa za prvo in edino v prekmurščini napisano slovnico (NARAT 2007: 365–366). Želel je napisati še *Slovnico dolinskega narečja*, vendar ga je prehitela smrt (NOVAK 1988: 22).

Kūhar je zgodbe zapisoval še tik pred smrtjo. Zapisal je vse, kar so ljudje okrog njega pripovedovali (Ustni vir: FORJAN 2014). To kaže, da je bil Kūhar goreč nabiralec folklornega slovstva ter ljubitelj slovenskega jezika in slovenskega naroda. Po mnenju slovstvenega zgodovinarja Ivana Grafenauerja je bil Števan Kūhar poleg Ivanocyja in Klekla st. najuspešnejši narodni buditelj ogrskih Slovencev (NOVAK 1988: 23).

Števan Kūhar je umrl 24. 9. 1915 v Bratonicih. Dva dni pozneje, 26. 9. 1915, so ga ob navzočnosti številnih izobražencev pokopali na bratonskem pokopališču (GABOR, FORJAN, OBRAN (UR.) 2002: 4; ZADRAVEC 2006: 10).

Kmalu po Kūharjevi smrti je slavist Avgust Pavel v madžarski razpravi *Zbirka prekmurskih besedil in zgodovina dosedanjega zbiranja* znanstveno obravnaval značaj in pomen njegovega dela. Kasneje je celotno delo Števana Kūharja zbral in uredil Vilko Novak v knjigi *Ljudsko izročilo Prekmurja* (GABOR, FORJAN, OBRAN (ur.) 2002: 17). Do današnjega dne so se zvrstile tudi številne spominske slovesnosti, namenjene Števanu Kūharju. Ob 50-letnici Kūharjevega rojstva, leta 1932, je bil postavljen nagrobnik po načrtu znanega slovenskega arhitekta Jožeta Plečnika (NOVAK 1932: 13; ŠRAJ 1997: 91; BENKOVIČ, KERMAN, OBRAN (ur.) 2002: 37–38; ŠTEFANEC 2013: 7). Vilko Novak (1932: 13) je ob tej priložnosti zapisal, naj postavljeni spomenik Slovence opominja, da moramo biti hvaležni Števanu Kūharju za vse, kar je naredil za nas: branil svojo slovensko zemljo, slovenski jezik in slovenski narod. Ob 120-letnici Kūharjevega rojstva, leta 2002, je bila ob koncu projekta

o Števanu Kūharju na Osnovni šoli Beltinci proslava. Po mnenju izvajalcev projekta je Števan Kūhar predolgo bil del nepoznavanja in je sedaj čas, da ga ljudje bolje spoznajo (GRAJ 2002: 11). Ob enaki priložnosti je občina Beltinci Števanu Kūharju podelila posthumno priznanje (KÖLEŠ 2002: 3).

4 Zgodbe o Bratoncih

Šest zgodb o Bratoncih je zbral in zapisal rojak Števan Kūhar. Zgodbe nosijo naslove *Bratonska kapelica*, *Brä'zglavec (Brezglavec)*, *Jôkanje na brätonskij Trätaj (Jokanje na bratonskih Tratah)*, *Kmet, ki je zemlô podárao (Kmet, ki je zemljo podoral)*, *Legenda o bratonskem pilu*, *Markova A'nika (Markova Anika)*, *Pricúmprani ksilálák (Pričarana skuta)*, *Skôpec pa vrag (Skopuh in vrag)* in *Zgodba o nastanku Bratoncev*.

Izmed devetih zgodb je za objavo izbranih šest, ki najbolj značilno opisujejo vas Bratonce ter karakterno posebne ljudi, o katerih so si vaščani nekoč pripovedovali zgodbe. Prva zgodba je zapisana po pripovedovanju ene izmed vaščank, drugih pet pa je prepisanih po Kūharjevem prekmurskem narečnem zapisu iz leta 1913, zato sem jih sama prestavila še v slovenski knjižni jezik.

Zgodba o nastanku Bratoncev

»Tistega davnega časa je okrog vasice, kjer danes stojijo Bratonci, pustošila vojska. Njihovi konji niso imeli sedla, vojaki pa so bili oblečeni še v kože. Orožje so imeli iz lesa, razne kije in palice. To so bili neke vrste divjaki. Imeli so takšen način vojskovanja, da so jahali skozi vasi. Kamorkoli so prišli, so tam pobili vse živo, ostali pa so tako dolgo, dokler so imeli še kaj za pod zob. Ljudi so pobijali tako, da so jih zmüjzgali,³ hiše v vaseh pa so na koncu še požgali.

Na območje današnjih Bratoncev so prišli s strani današnjih Odrancev. Ko so se bližali tej vasici, so vaščani že slutili njihovo bližino. V vasici so med drugim živeli tudi trije bratje in ko so slišali, da prihaja vojska, so se skrili v krošnjo največjega hrasta. Okrog te vasice so bili namreč veliki gozdovi z velikimi starimi hrasti.⁴

Vojska je prihrumela in začela pobijati ljudi, bratje pa so vse to opazovali s hrasta. Pobili so moške, ženske, otroke, poklali svinje, kokoši, požgali hiše. Tu so taborili tri dni in tri noči, dokler niso pojedli vse hrane, kakor jim je bilo to v navadi. Ti trije bratje so prav tako bili prisiljeni ostati v krošnji tri dni in tri noči, ves ta čas pa so eden drugega bodrili, da ne bi kateri padel s hrastove krošnje.

Po teh grozovitih treh dneh in treh nočeh se je vojska končno odpravila naprej. Bratje so prišli s krošnje in se jokaje objeli. Ugotovili so, da so v vasi ostali čisto sami, brez vsega. Nato so se zaprsegli, da si bodo poiskali ženske iz drugih vasi, če so še kje ostale žive, se poročili in na novo ustvarili vas, svoj rod.

Svojo zaobljubo so bratje uresničili. Ustvarili so vas, ki so jo poimenovali po sebi – Bratonci, ker so po tej hudi preizkušnji preživeli le oni, trije bratje« (Ustni vir: HORVAT 2014).

Bratonska kapelica

»V Brätonci jé prilíčna kapêlica. V njénom oltári je podôba Marije pomočnice, kí má prav žalosten obráz. Právijo, da je tá Marija bôle prijaznoga i bôle milostivnoga obráza bila, gda so jo na oltár djáli.

³ Zmüjzgati je narečni izraz za zmlati, zdrobiti. Območje od Bratoncev proti Rakičanu se še dandanes imenuje Müzge, to ime pa naj bi nosilo zato, ker je tudi tam nekoč stala vasica, ki jo je prav tako razdejala ista vojska in pobila vse ljudi.

⁴ Še danes v Bratoncih obstaja manjši gozd, ki se zaradi rasti hrastov imenuje Hrastje.

A veščani so se spoj svajūvali zavolo kapelice i tō je Marijo preveč razžalilo i zatō je pōstao njēni obraz tak žalosten, da či jo človek zdaj glēda, se njemi mīli, i ga ščējo skuzē pobiti« (KŪHAR 1910: 110; KŪHAR 1988: 118).

Bratonska kapelica

V Bratoncih je precej lepa kapelica. Na njenem oltarju je podoba Marije pomočnice, ki ima prav žalosten obraz. Pravijo, da je bila ta Marija bolj prijaznega in milostljivega obraza, ko so jo položili na oltar. A vaščani so se ves čas preekali zaradi kapelice in to je Marijo preveč razžalostilo, zato je njen obraz tako žalosten, da če jo človek pogleda, se mu smili in ga hočejo solze obliti (V slovenski knjižni jezik prestavila Lea Vöröš).

Brä'zglavec

»Väčēr, dà sä zmräci, pa zājtra, plré kak sä zazorí, já väčkräd viditi svēto lüč, podobno goréčoj svēči, štāra z-välkof itrostjof läti né visiko obār zāmlé. Tō já bräzglaväc. Prävijo, ka so bräzglavci düšä tēstä präminôčä dicé, štāra bräzi krsta märjéjo. – Ajnók sä já nikši Brätönčar, Vučák, zājtra rāno pälao po spovidnika. Kak já vō z-vési prišeo, njāmi já fčāsik pūno bräzglafcof sílilo k-kōlon. Brätönčar sä já zbōjao pa já zácao Bogá moliti, da já pa nikaj né āsnilo; kēn bōlä sä já krížao, tēn väč bräzglafcof já prišlo. Nazāgnjä sä já raščāméro pa já zácao psüvāti. Tē so fčāsik präminoli« (KŪHAR, 1911: 57).

Brezglavec

Zvečer, ko se zmräci in zjutraj, preden se zdani, je večkrat videti svetlo luč, podobno goreči sveči, ki z veliko hitrostjo leti ne visoko nad Zemljo. To je brezglavec. Pravijo, da so brezglavci duše tistih preminulih otrok, ki so umrli brez krsta. – Nekoč se je neki Bratončan, Vučak, zgodaj zjutraj peljal po spovednika. Ko je prišel iz vasi, mu je takoj začelo vse polno brezglavcev siliti h kolesu. Bratončan se je zbal pa je začel moliti Boga, a kaj ko to ni nič pomagalo; čim bolj se je križal, tem več brezglavcev je prišlo. Nazadnje pa se je razjezil pa je začel psovati. Nato so takoj izginili (V slovenski knjižni jezik prestavila Lea Vöröš).

Jōkanje na brätönski Trätaj

»Vèčkrät što pripovedävle, da so njeme èšče vlasjē vse vujška šli, tak mīlo jōkanje je čüo na brätönski Trätaj, kda je kēsno v nōči tam hòdo. Tōmi jōči se pripišüje sledéča zgodovīna. V stārij časaj so grofēvje nikšega smilēnja né mèli do siromākov kmètov. Kmètje so malo zemlé mèli, pa èšče po toj je grof svōje črēde páseo, i či se je lēpše silje prikázalo, bōle je je zaprávo. Záto so si lēta 1847. dogúčali brätönski kmètovje, da do šli pa z svōjij njív dōli zgōnijo gospōcke ovcé. Gospōd bëltinske grofčīne, po imēni Dika, je zatōga vōlo vëlke srdé dōbo i je kmète potvārjao i tōžo pri sodnīji, da so njemi tēj ovcāra štēli vmoriti, či rávno tō nobēden niti na mīsli né meo. Sodnīja je kmète obsōdila i na pō lēta v jēčo vrgla. Zvün tōga je èšče vnožīno vojākov prišlo vu vés na žakúciyo i tō rávno tē, gda so kmètovje v Egersēgi v vōzi bíli. Tak se je maščüvao Dika nad bëltinskimi kmetami, kí so pa nikaj né drūgo včīnili, kak lástno imānje so brānili. Za tōga krivīcnoga maščüvanja vōlo je pa Dikaja tüdi dosēgnola bōža rōka. Včāsi po smrti je prišeo jōkat na brätönske Träte, gdē so njēgove črēde silje zaprávlale sirmākom i šče zdaj vèčkrät jōče tam vu tēmnij nočēj tak mīlo, da po človēki vse škráb ide, či ga čüje« (KŪHAR 1910: 114; KŪHAR 1988: 122).

Jokanje na bratonskih Tratah

Večkrat kdo pripoveduje, da so mu še lasje stali pokonci, takšno milo jokanje je slišal na bratonskih Tratah, ko se je pozno ponoči tam mimo vračal domov. Temu jokanju se pripisuje naslednja zgodovina. V starih časih grofje niso imeli nobenega usmiljenja do siromašnih kmetov. Kmetje so imeli malo zemlje in še na tej je grof pasel svoje črede. Lepša trava se je prikazala, bolj jo je uničeval. Zato so se 1847. leta bratonski kmetje dogovorili, da iz svojih njiv preženejo gosposke ovce. Gospod beltinske grofije, po imenu Dika, je zaradi tega postal zelo jezen in je kmete začel tožiti na sodišču. Rekel je, da so mu kmetje hoteli umoriti pastirja, čeprav nobeden izmed njih ni imel takšnega namena. Sodišče je kmete obsodilo na pol leta ječe. Poleg tega pa je še prišel grof z vojaki v vas odvzemat premoženje in to v času, ko so kmetje bili na poti v Egerszeg. Tako je se maščeval Dika nad beltinskimi kmeti, ki pa niso storili nič drugega, kot da so branili svoje premoženje. Zaradi tega krivičnega maščevanja pa je tudi Diko dosegla božja roka. Takoj po smrti je prišel jokat na bratonske Trate, kjer so njegove ovce zapravljale travo siromašnim kmetom, in še zdaj večkrat joče tam v temnih nočeh, tako milo, da človeku vstanejo dlake pokonci, če ga sliši (V slovenski knjižni jezik prestavila Lea Vöröš).

Markova A'nika

»V prvěšnjem vrěmeni je prej ědnoga hĳpa radovědnost vsěj Bratõnčarov k ědnoj mǎloj hižički bĳla obrnjena. Vu toj hižici je prebĳvala lěpa deklĳna, štěroj je imě bilõ A'nika. Tõ A'niko je vsǎkšo nõč ob 11. võri obĳskao ěden preminõči mladěnc, ki si je za võlo njěne nezvěstosti v smrti iskao tolǎžbe. – A'nika i ěden mladěnc sta se nǎimre jǎko lĳbĳla. E'dnok sta v Rakičan na veselico šla i sta tam ostǎla kěsno v nõč. Gda je bilõ 11 võr, sta se põdala na põt prõti dõmi. Gda sta prišla do rakičanske kapěle, tē sta si pred tõv kapělov s prisěgov oblĳbĳla, da ěden drĳgomi zvěstiva ostǎneta. Nē dĳgo põtom je A'nika prelõmila zvěstost i vsłđ tõga se je mladěnc vmõro od vělke žalosti. Kõmaj so ga srǎnĳli vu to hlǎdno zemłõ, žē je prvo nõč ob 11. võri prišeo tam odnet i je obĳskao svõjo nezvěsto A'niko. Obĳskao jo je potõm vsǎko nõč v čarnoj oblěki, štěro je meo, gda njemi je A'nika zvěstost oblĳbĳla. A'nika bi se rǎda rešĳla tõga neprijětnoga obĳskovǎnja i je prõsĳla děčke, naj pridejo strǎžit, i gda preminõči pǎlik pride, naj ga naženějo tamõdnet. A bilõ je zamǎn! Děčki so prišli z orõžjom, nēgo preminõčega so nē vidli. Vidla ga je sǎmo A'nika. Po hiži so škropĳli z blagosłõvlenov võdov, molĳli so Bogǎ, A'nika se je vēc dnĳj põtĳla i vse tõ je nikaj nē pomǎgalo. Preminõči je prišeo vsǎkšo nõč k svõjoj nezvěstoj A'niki, ki je od dněva do dněva bõle vějnola. Nazǎdnje se je A'nika podǎla nēkam dǎleč na božopõt i se je s tē põtĳi nigdǎr vēc nē povrnõla domõ. Lĳdje so si gĳčali, da je v samostǎn stõpĳla i pokõro dělala vse žĳve dni, drĳgi so pa prǎvĳli, da jo je mladěnc s sebov õdneso. Prǎvoga pa nišče nē znao od njě prǎvĳiti, ǎr njoj je vēc nigdǎr nē glǎsa bilõ« (KŪHAR 1910: 117).

Markova Anika

Pred davnimi časi naj bi radovednost vseh Bratončanov bila usmerjena k eni mali hiši. V tej hišici je prebivalo lepo dekle, ki ji je bilo ime Anika. To Aniko je vsako noč ob 11. uri obiskal en preminuli mladenič, ki si je zaradi njene nezvestobe vzel življenje. – Anika in mladenič sta se namreč močno ljubila. Nekoč sta šla v Rakičan na zabavo in sta tam ostala dolgo v noč. Ko je bila ura 11 ponoči, sta se podala na pot proti domu. Ko sta prišla do rakičanske kapele, sta si pred to kapelo prisegla, da eden drugemu ostaneta zvesta. Ne dolgo po tem je Anika prelomila zvestost in zaradi tega si je mladenič zaradi velike žalosti vzel življenje. Komaj so ga položili v to hladno zemljo, že je prvo noč ob 11. uri

prišel od tam in je obiskal svojo nezvesto Aniko. Nato jo je obiskoval vsako noč. Oblečeno je imel isto črno obleko kot takrat, ko mu je Anika obljubila zvestobo. Anika se je želela rešiti tega neprijetnega obiskovanja, zato je prosila fante, naj pridejo stražit in ko preminuli ponovno pride, ga naj odženejo od tam. A bilo je zaman! Fantje so prišli z orožjem, ampak preminulega niso videli. Videla ga je samo Anika. Po hiši so škropili z blagoslovljeno vodo, molili so Boga, Anika se je več dni postila, a vse to ni nič pomagalo. Preminuli je prišel vsako noč k svoji nezvesti Aniki, ki je iz dneva v dan bolj hirala. Nazadnje se je Anika podala nekam daleč na božjo pot in se s poti ni nikoli več vrnila domov. Ljudje so si pripovedovali, da je stopila v samostan in delala pokoro vse žive dni, drugi pa so govorili, da jo je mladenič odnesel s sabo. Pravega odgovora ni poznal nihče, a o njej glasa ni bilo več nikoli (V slovenski knjižni jezik prestavila Lea Vöröš).

Skòpec pa vrag

»V Bràtoncaj je žívjo êden kmèt, štêri je bio jáko skòupi. Vsákši péjnez, štêroga je dóubo za odáno živínjo ali póuv, je správo v svínski mehér, tóga je pa porínó glóboko v slámarico v pósteli, ka ga le níšče ne bi nájšeo pa vkràò.

Tòu ka je te kmet vélki skòpec, je zvêdo túdi vrag, pa právo san sêbi: »Jês ga že vrét zêmén!«

Lipóu se je oblêjkeo v gospóuda pa êdnoga dnéva poklúnkao pri kmêti. Právo je, ka je na póuti míjmo pa ka je láčen pa žéden. Če dobí kaj za jésti pa píti, de rad pláčao.

Da se je túhijnc nájó pa nápio, je právo kmêti: »Ti me ne póznaš pa ne vejš, kak znán péjneze délati.«

Kmêta so tej rečtj omámile, pa je včási póuzval túhínca v drújgo ížo, ka bi si v méjri zgúčala. Tàn njêmi je túhijnc vse razlòžo, te ga je pa próso, ka njêmi naj dá za vzórec êden péjnez, kákšega ščé, ka njêmi ga naprávi. Kmet potégne mehér vò s póstele, tàk pun péjnez, ka so se vragéj oči zasvéjtile.

Skòpec zême nájvekši kovánc pa njêmi právi: »Tákši mi naprávi kákši stóu falátòf!«

Pa déne mehér nazáj pod póstelo.

Zdaj právi túhijnc kmêti, ka naj vse dvéra doj spozapré v íži, domáčin pa naj zapovéj, ka naj ne ropóčejo prêveč, ka de léjko v méri délaò. V ton čási, da je kmet tou domáčin naróučao, je vrag zgràbo kovánc, potégno mehér vò s póstele pa s préjnezami skóčo skous na ókno pa pobégno. Da je pa kmet príšeo glédat, kak of péjneze déla, je nájšeò prázno ížo.

Léjtao je na vse kráje, ískao túhijnca, pa ga nej nájšeò. Kak da bi se v zemlòu pogrézno. Kmêta je pa tou náfcílo. Nej je več správlaò péjnez na kúp, pa túdi špàraò je več nej« (KŪHAR 1913: 23-24; REŠEK 1995: 122).

Skopuh in vrag

V Bratoncih je živel kmet, ki je bil zelo skop. Ves denar, ki ga je dobil za prodano živino ali pridelek, je spravil v svinjski mehur, le-tega pa porinil globoko v slamarico v postelji, da ga le ne bi nihče našel in ukradel.

To, da je omenjeni kmet velik skopuh, je izvedel tudi vrag in si dejal: »Ga bom jaz že ukrotill!«

Lepo se je oblekel v gospoda in nekega dne potrkal pri kmetu. Rekel mu je, da gre mimo in je lačen in žejen. Če dobi kaj za jesti in piti, bo rad plačal.

Ko se je tujec najedel in napil, je rekel kmetu: »Ti me ne poznaš, zato ne veš tega, da znam delati denar.«

Kmeta so te besede premamile, zato je tujca takoj povabil v drugo sobo, kjer se bosta v miru pogovorila. Tu mu je tujec vse razložil, nato pa ga prosil, naj mu da primer denarja, kakršnega želi, da mu ga bo izdelal. Kmet je izpod postelje potegnil mehur, poln denarja, da so se vragu oči kar zasvetile.

Skopuh je vzel največji kovanec in mu dejal: »Takšnih mi naredi kakšnih sto komadov.«

Nato je potisnil mehur nazaj pod posteljo.

Tujec je nato prosil kmeta, naj pozapre vsa vrata v hiši in domačim naroči, naj ne ropotajo preveč, da bo lahko v miru delal. Medtem ko je kmet naročal domačim, naj bodo pri miru, je vrag pograbil kovanec, potegnil izpod postelje mehur poln denarja, skočil z njim skozi okno in pobegnil. Ko pa je kmet prišel gledat, kako oni izdeluje denar, je našel prazno sobo.

Tekel je na vse strani, iskal tujca, a ga ni našel. Kot da bi se vdrl v zemljo, ni ga bilo. Kmeta pa je to izučilo. Od tedaj ni več spravljaval denarja na kup pa tudi varčeval več ni (V slovenski knjižni jezik prestavila Lea Vöröš).

5 Sklep

Bratonci niso zgolj majhna vasica v Prekmurju, saj imajo bogato kulturno zgodovino, ki je v glavnem zelo dobro ohranjena zahvaljujoč zbiratelju folklornega slovstva Števanu Kūharju, ki ima svoje korenine ravno v tej vasi. Kūhar je omogočil, da je bilo zapisanega veliko ustnega izročila, ki bi lahko v nasprotnem primeru potonilo v pozabo. Kūhar se je namreč zavedal, da se z ustim prenašanjem zgodb iz roda v rod spreminjajo marsikatero informacije, v pozabo pa potonejo tudi prvotne različice avtorjih posameznih zgodb. Čeprav je bila njegova življenjska pot kratka, mu je bilo v svojem času dano spoznati prave ljudi in biti deležen močnih spodbud, s pomočjo česar je svoje narodno zavedno delo lahko opravil, kot se spodobi. Slovenci se moramo zavedati svoje kulturne dediščine, Bratončani pa smo lahko ponosni, da je ravno naš rojak bil eden izmed tistih zavednih Slovencev, ki so pripomogli k ohranitvi bogate kulturne dediščine – in naj zaključim s Kūharjevo mislijo:

*»Kak lüšno je zdaj na ton sveti,
či človik pošteno žive.
Si füčka no poje veselo.*

6 Literatura

Jože GRAJ, 2002: Ljubil je slovenski rod. Pisal, zbiral ljudsko blago, si dopisoval z izobraženci, delil slovenske knjige ... Vestnik 54/8). 11.

J. JANEŽ, 1970: Šepet minulosti v Bratoncih. Vestnik 22/44. 14.

Kapela srce Bratonec: Bilten ob posvetitvi nove kapele Marije Pomočnice v Bratoncih. 2002. Ur. Alojz Benkovič, Milan Kerman in Darinka Obran. Murska Sobota: Tiskarna Klar.

Tomo KÖLEŠ, 2002: Slavnostna seja občine Beltinci: Posthumno priznanje Števanu Kūharju. Vestnik 54/34. 3.

Števan KŪHAR, 1910: Národno blágo vogrskij Slověncov. Časopis za zgodovino in narodopisje 7. 107128.

Števan KŪHAR, 1911: Národno blágo vogrskij Slovāncof. Časopis za zgodovino in narodopisje, 8, 4776.

Števan KŪHAR, 1913: Národno blágo vogrskij Slovāncof. Časopis za zgodovino in narodopisje 10. 137.

Števan KÜHAR 1988: Ljudsko izročilo Prekmurja. Ur. Vilko Novak. Murska Sobota: Pomurska založba.

Jožica NARAT, 2007: Küharjeva prekmurska priredba Janežič-Sketove slovnice. Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Ur. Irena Orel. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Vilko NOVAK, 1932: Števan Kühar. Črenšovci: Vredništvo Marijinoga lista.

Dušan REŠEK, 1995: Brezglavjeki. Ljubljana: Kmečki glas.

Peter ŠRAJ, 1997: Beltinci z okolico. Beltinci: V samozaložbi.

Franček ŠTEFANEC, 2013. Panonska praslovanska dediščina. Pén: Vestnikov mesečnik 19/ *Števan Kühar: Zaključek projekta ob 120-letnici rojstva*. 2002. Ur. Gabor, Matija; Pripravili Forjan, Nada, Obran, Darinka. Beltinci: Osnovna šola Beltinci.

Bojan ZADRAVEC, 2006: Števan Kühar: skupaj s Kleklom, Štraklom in Jeričem budil narodno zavest. Vestnik 58/35. 10.

216. 67.

7 Ustni viri

Milena FORJAN, povedano aprila 2014.

Irena HORVAT, povedano maja 2014.

Peter ŠRAJ, povedano novembra 2013.

Viktorija Aleksovska

Koroška narečna skupina

1 Uvod

Analizirala sem besedilo iz knjige kratkih pripovedi v koroškem narečju z naslovom *Bajže s Koroške* avtorice Marte Repanšek. Izbrala sem besedilo iz območja Črna – center, katerega govor spada v mežiško narečje.

2 Koroška narečna skupina

Koroška narečja se govorijo v teh državah: v Avstriji v Ziljski dolini od Šmohorja do okolice Beljaka ter med Karavankami in Savinjskimi Alpami in severno slovensko narodnostno mejo, ki poteka približno po črti Kostanje–Djekše–Dravograd; v Italiji v Kanalski dolini v okolici Trbiža do Lipalje vasi; v Sloveniji v Zgornji Savski dolini do pritoka Belice, v Dravski dolini skoraj do Ruš in na obeh straneh Drave po severnih pobočjih Pohorja in južnih pobočjih Kozjaka (Kobansko) ter v Mežiški in spodnji Mislinjski dolini (LOGAR, 1993: 132).

Koroška narečna skupina je razdeljena na šest narečij, in sicer ziljsko, rožansko, obirsko, podjunsko, mežiško in remšniško narečje.

Skupne značilnosti koroške narečne skupine so: diftongizacija, zaokroženost samoglasnika a, tonemsko (v Italiji in Avstriji) in jakostno (v Sloveniji) naglaševanje, švapanje, štekanje v kazalnih zaimkih, prislovi z -bart, močan vpliv nemščine, sekundarna palatalizacija velarov, kratki samoglasniki so podvrženi delni moderni vokalni redukciji, e-jevsko akanje.

2.1 Govor Črne na Koroškem

Zgodovinski, zemljepisni in socialni vzroki so vplivali na poseben glasoslovni razvoj tega govora, saj ne pozna diftongov, tipična koroška diftonga iə in úə sta se namreč zaradi štajerskih diftongov ej in ou poenoglasila v ozka ɛ: in ɔ:. Ostaja pa koroški naglasni sistem z vsemi drugotnimi in terciarnimi umiki in koroškim premikom v tipu bábrica > babíca ter koroška padajoča besedna melodija. V Črni je še ohranjen prehod -la v -wa, torej švapanje. Značilen je tudi umik dolgega cirkumfleksa, zlasti z zadnjega besednega zloga na zlog proti začetku besede (zlató > zlátó).

Dolgi naglašeni samoglasnik so: í, ú, ɛ:, ɔ:, é, ó, á, ɚ.

V soglasniškem sestavu se pojavljajo naslednje premene:

- rinezem: mɛ:snc, pájenk;
- švapanje se pojavlja redkeje, večkrat imajo besede dvojnico: šla/ šwa, deláli/dɛwali;
- slišati je tudi izgovor trdega l kot vpliv štajerskega narečja, zlasti pri starejših govoricah: blo/bwo, krivo/kriwo;
- sklop -šč- se olajša v -š-: ogniše, íšem.

Naglaševanje je jakostno in tonemsko.

3 Narečno gradivo

Ni meva mira

Neka vam bom povedva od svojih mvadih let. Sn hodva na visoko šovo, najvišjo u Sloveniji (1160 m). Šovo smo meli u gostilni pər kmeto Mežnarjo, kər črez cesto je bil farovž, pa mežnarija, zravno cirkov, okolo ne pa britaf. Taj nas je bvo sednšezdeset učencov, učil je vse štir razrede župnik.

Pər nəmo je bva dolge lete ana kuharca, lepa, mvada, izobražena ženska. Smo jo spoštovali, kək dons nobənga ne. Znava je vse. Naučiva nas je šivat, štrikat, vse druge ročne dele, pa pəčt, kuhat ... Jaz ne vidn dons ane ženske na svətu, ko bi vse što znava.

Ona se je grozno zalubva u Mežnarjovga sina Kristija. On tud v no. Nəgovi starši so pa blə tejkto nasprotni, da se nista smeva shajat. Ona je meva okno na təsto stran prot nəgovmo, tam sta gledava drug drugja.

Kristi je pa zbolev za jetiko in je dovgo bovn biv, da na kmetiji ni nəč devat mov. Kar pomnem, je biv jagər, gvir je nosu, pa eniga čedniga, črniga pəsa je mev, ko je hodu zravno nəga.

Ko je zmir bolj bovn biv, pa še bolj zalublen, se je na okno naslonu, pa tota prot ne gledav. Pa je zavpiva: »Bejži bək, bejži bək, da ne vidim, kək trpiš!«

Tək davč je švo, da je on uməru, pa so ga pokopali tam na britafu. Ona ni mogva vse što prenəst, pa je bejžava domu v Avstrijo, dočėš da se je što pomirvo.

Pa je spet prəšva nazaj.

Pol pa ni bvo, pa ni bvo nobənga mira pred nəmo. Zgleda, da sta si oblubva štako zvestobo, da je on mərov nazaj hodit.

Mev je pa župnik ano kravo – štava je bva mavo bək od hiše. Je pa hotva kuharca jət mlest, ko je glih večno luč zvonivo. In ona je trdiva – res je što bvo – da je təsto pajsjo uto od hleva tota pred hišo prnəsvo s pəsom vred.

Taj je pa zavpiva, da je župnik hitro prəšu:

»Kaj pa je, kaj pa je?«

»Poglejte što pajsjo uto!«

»Kaj to, kaj to? Nazaj jo postavi!«

Je rekva:

»Jəs je že ne bom. Kər vi jo dajte!«

So jo pobasali, pa nəsli nazaj. Təsti cajt, ko je što uto prnəsvo, je na hlevo čudno gvasno dile metavo, da ji je tud tam cahn davo, ko sta tək čudno mislva na an drugja.

Pa še ni bvo mira; on je biv vsak vəčer za ne. Nəgov pəs je šov vsak vəčer na grob in tək dəru se je, da ni za povedat. Ona si je ušete dov država, da ne bi čuva.

3.1 Analiza narečnega gradiva

- neka: nekaj; izpuščanje končnega j
- bva: bila; švapanje (velarni l pred samoglasniki izgubi zaporo in preide v pripornik w)
- sn: sem; končni m prehaja v n, moderna vokalna redukcija e-ja
- okolo: okoli; nenaglašeni končni i prehaja v o
- ne: nje; mehki nj otrdi, prehaja v n
- zalublen: zaljubljen; mehki lj otrdi, prehaja v l

- kār: kar; a se zreducira do stopnje polglasnika
- sednšezdeset: sedeminšestdeset; končni m prehaja v n (sedn), redukcija oz. izpust i-ja (in), asimilacija, nezveneči s postane zveneči z
- an: eden, en; asimilacija dn > n
- zravno: zraven; redukcija nenaglašenege e
- Mežnarjovga: Mežnarjevega; neupoštevanje preglasa o > e pred c, č, š, ž, j, samoglasnik e se zreducira do ničte stopnje
- tota: tja; soglasnik j prehaja v -ot-, morda gre za redukcijo in asimilacijo zveze dol tja > dolta > dota > tota
- davč: daleč; vokalizacija zlogotvornega ĺ, ki je prešel v dvoustnični ū: daleč > dauč
- tæsto: tisto; samoglasnik i se zreducira do polglasnika
- drujga: drugega; vrivanje parazitskega j pred g
- nosu: nosil; deležniški -l se vokalizira v -u
- mov: mogel; -ge- se reducira, vokalizacija v dvoustnični ū
- mærov: moral; o se zreducira do stopnje polglasnika, a prehaja v o, vokalizacija v dvoustnični ū
- pæsa: psa; e se zreducira do stopnje polglasnika
- bejžava: bežala; vrinjeni j, švapanje
- črez: čez; ohranjenost prvotnega sklopa čre-
- štir: štiri; moderna vokalna redukcija končnega i-ja

Glasoslovna raven

Kratki naglašeni in nenaglašeni samoglasniki se reducirajo do stopnje polglasnika (kæk, tæsti). Samoglasnik e pred r se zapisuje po izgovoru kot i (asimilacija kt > k (kateri, keri), nato e > i). Pojavi se švapanje: trdi l se pred zadnjimi vokali izgovarja kot w (šla > šwa). V besedi eden je ohranjen sklop -dn- (stcslovan. jedinъ, *(j)edъnъ iz. pslovan. (j)edinъ). Lahko gre za akanje, ko vzglasni e prehaja v a, vendar gre verjetno samo za znižanje vokala po kvaliteti. Kazalni zaimki in prislovi se okrepijo s poudarjevalno členico š(e): šæti, štak. Končnica -i preide v polglasnik (so živelæ).

Oblikoslovna raven

Od knjižne norme najbolj odstopajo glagoli v pretekliku, kjer se deležniški -l vokalizira v -u (je živu).

Pogoste besedne vrste so prislovi (pær nas, gær v ani sobi), veznika da in pa, pogosto je tudi ponavljanje (Pol pa ni bvo, pa ni bvo nobænga mira).

Pojavlja se tudi feminizacija samostalnikov in pridevnikov srednjega spola (dolge lete, ročne dele, ušete) in podaljševanje osnove s -t (ušete).

Veznik prilastkovega odvisnika ki je zamenjan z veznikom časovnega odvisnika ko (ženske na svøtu, ko bi vse što znava; črniga pæsa je mev, ko je hodu zravno næga), predlog v preide v u (u Sloveniji, u gostilni).

Skladenjska raven

Besedni vrstni red je obrnjen (sn hodva, učiv je vse, smo jo spoštovali).

Glagol lahko stoji na koncu, kar je vpliv nemškega jezika (in je *bovn biv*, *ni nač devat mov*, se je na okno naslonu).

Jedrna beseda *povedi* stoji na prvem mestu (*Mev je pa župnik ano kravo*, *Pər nəmo je bva dolge lete ana kuharca*, *So jo pobasali*).

Besedišče

farovž 'župnišče'

britaf 'pokopališče'

štrikat 'plesti'

grozno 'zelo'

tejko 'tako, toliko'

shajat 'videvati, dobivati se'

bovn 'bolan'

jagər 'lovec'

gvir 'puška'

čedniga 'lepega'

tota 'tja'

bək 'stran'

dočeš 'dokler'

glih 'ravno, ravnokar'

cajt 'čas'

dile 'deske'

cahn 'znak'

čuva 'slišala'

raz 'od, iz'

gərta 'gor' (tja gor)

taj 'takrat'

4 Zaključek

Z analizo izbranega besedila sem želela pokazati, da je za govor Črne na Koroškem (in nasploh za koroška narečja) najbolj značilno švapanje in štekanje. Zanimivo je tudi, da je ponekod jedrna beseda stavka postavljena na začetek, kar je popolnoma smiselno, saj skuša govorec že na začetku poudariti bistvo stavka.

Kot večina tudi ta narečna skupina od knjižnega jezika najbolj odstopa na glasoslovni ravni, razlike pa so očitne tudi na skladenjski in oblikoslovni ravni, kar je tudi posledica vpliva nemškega jezika.

5 Vir in literatura

Marta REPANŠEK, 1995: *Bajže s Koroške*. Ljubljana: Kmečki glas. 118–119.

Tine LOGAR, 1993: *Slovenska narečja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Koropedija. www.koropedija.si. Ogled 6. avgusta 2014.

PREVODI

Prevodi pesmi Roberta Louisa Stevensona

Julija Neudauer

Bed in Summer

In winter I get up at night
And dress by yellow candle-light.
In summer, quite the other way,
I have to go to bed by day.

I have to go to bed and see
The birds still hopping on the tree,
Or hear the grown-up people's feet
Still going past me in the street.

And does it not seem hard to you,
When all the sky is clear and blue,
And I should like so much to play,
To have to go to bed by day?

Spat poleti

Pozimi vstanem v temi,
oblečem v soju se luči.
Poleti pa mi je hudo,
saj k spanju ležem pred temo.

K spanju ležem in uzrem
drevo in ptičice na njem.
Korake slišim od ljudi,
ko hodijo po ulici.

In ali se ne zdi hudo,
ko je prelepo še nebo,
igral bi se tako zelo
pa »pojdi spat« mi rečejo.

Tadeja Tement

Auntie's Skirts

Whenever Auntie moves around,
Her dresses make a curious sound,
They trail behind her up the floor,
And trundle after through the door.

Tetkina obleka

Ko tetka stopa naokrog,
obleka dela čuden zvok,
navzgor ji vsepovsod sledi
in se skoz' vrata kotali.

Eva Rosič

Windy Nights

Whenever the moon and stars are set,
Whenever the wind is high,
All night long in the dark and wet,
A man goes riding by.
Late in the night when the fires are out,
Why does he gallop and gallop about?

Vetrovne noči

Ko luna in zvezde olepšajo noč,
ko veter visoko pihlja,
vso deževno in črno noč,
nek moški pridivja.
Pozno ponoči, ko v kaminih več ni ivja,
kam in zakaj tako hitro dirja?

Peter Koša

Géza Csáth

Fekete csönd

Leírom ide, doktor úr, hogy miről van szó. Az öcsémről, a szőke, piros képű kisfiúról, akinek sötét szemei mindig a messzeségbe néztek. És még egy dologról. A fekete csöndről.

Egyszerre nőtt meg.

Tegnap este még egészen kicsiny, kedves, pötyögő gyermekecske volt. És reggelre nagy kamasz lett. Iszonyú izomzattal, vastag sörtehajjal és gonosz, égő, félelmes szemekkel. Ó, hogy fáj a szívem ezen a reggelen. Tudtam, éreztem... hogy jó a fekete csönd. Óriási denevérszárnyakon.

Tele lett a rózsabokros, tiszta kis udvarunk utálatos, bűzös dudvákkal. A ház tetejéről lehullott a cserép, s a falakról lepatogott a vakolat.

S jöttek borzasztó éjjelek. Kishúgaim álmukból hangosan fölsírtak. Apám meg édesanyám meggyújtották a gyertyát, és álomtalan, üres arccal néztek egymásra. Senki se tudta, mi történik, és mi fog történni. Csak én. Csak én. Én éreztem, hogy jó a fekete csönd.

Richard, az állati, undok kamasz, pénteken kitépte az udvaron a fiatal fákat, és lassú tűzön megpirította a fehér cicát, az Anikóét. A kis állat irtózatosan vonaglott, amíg gyenge, rózsaszínű bőre barnára pörkölődött.

Hogy sírtunk mindannyian. Richard pedig röhögve otthagyt bennünket.

Éjjel betört a zsidó boltjába, és kiszedte a pénzt a fiókból. Elszaladt vele, és elszórta az utcán. Reggel az ágyában aludt, amikor láttuk, hogy át van löve a tenyere. A csendőr lőtte át. Édesanyánk letérdelt az ágy mellé, és gyengéden lemosta a vért. Richard nyugodtan aludt.

Ó, milyen utálatos volt.

Körülállottuk és sirattuk Richardot, a szőke, piros képű fiúcskát. És szorongva vártuk mindannyian a fekete csöndet.

Az édesapám egyszer kétségbeesve rákiáltott:

- Richard! Te gaz, gonosz állat, menj közülünk, ne lássunk többé!

Richard nem szólt semmit, de megette a húst mind, ami a tálban volt. A húgaim sóvárogva nézték, amint felfalta az ételt egymaga. Az apám az édesanyámra tekintett. Könnyes volt a szemük. Láttam, hogy apám halászápadt, reszket. Félt Richardtól.

Fölugrottam és arcul ütöttem Richardot. Ő a falhoz vágott engem, és kirohant a szobából.

Lázasan feküdtem az ágyamban. Még vérzett is a fejemen a bőr, ahogy Richard megcsúfolt. Akkor jött meg. Éjjel. Betörte az ablakot, s a szobában termett. A szemeim közé vigyorgott, és rikácsolva beszélt:

- Fölgyújtottam az ispán házát, mert a lánya benn alszik a szobában, hófehér ágyban. A melle lassan emelkedik fel-le. Azután belekap az ágyába a tűz. Az én tüzem. Tüzes ágyban ébred föl. És a fehér lábát sötétbarnára csókolja a piros tűz. És kopasz lesz a feje is, mert a haja elég. Kopasz! Hallod, kopasz. Az ispán gyönyörű szőke lánya kopasz lesz.

Elvittük Richardot az orvoshoz. Azt mondta, hogy Richard bolond.

Miért lenne bolond? Miért éppen bolond?

Nem, ó, nem. Mindez a fekete csönd miatt volt. Jól tudom én azt.

Elvittük a bolondokházába. Amikor észrevette, hogy az ápolók megfogják, nekik esett. Véresre verte va-

lamennyit. Azok aztán megkötözték, és vaspálcákkal ütötték dühös káromkodások közben. Richard véres tajtékot köpött a szájából, és bömbölt. Ó, de hogyan, milyen iszonyatosan süvöltő hangon. Megtöltötte a hangja a levegőt, mérföldekre.

Mikor apával hazautaztunk a tébolydából, észrevettem, hogy a vasúti kocsik sarkai is tele vannak azzal az iszonyatos hanggal. Ha odaértél az ujjaddal valahová, menten kitört az elrejtőzött szörnű bömbölés.

Richard még az éjjel hazaszökött. Széttörte az ablak vaspántjait. Leugrott az útra. A homloka bezúzódot. De azért hazajött. Szaladva.

...És nyomában a fekete csönd.

Hajnal volt, három óra. Ébren voltam, amikor Richard hazatért. Jól hallottam mindent. A kapun mászott be.

A fekete csönd pedig beborította a kis házunkat nedves, undok szárnyaival.

A virágok elhervadtak a kertben. Az alvókat nehéz, kínos álom lepte meg. Csikorogtak az ágyak, nyögő, fájdalmas sóhajtások hallatszottak.

Csak én voltam ébren, és füleltem.

Richard halkán átsietett az udvaron. Bejött a szobánkba, ahol azelőtt együtt aludtunk. Én nem merem mozdulni. De Richard nem is törődött velem. Zihálva ledőlt az ágyra és aludt.

Ezután úgy történt minden, ahogy a fekete csönd akarta. Ránehezedett a mellemre, és belebújt a vérem csöppjeibe. Irtózatoss volt. Menekülni akartam tőle, de odaköltözött az ágyamhoz, és károgova a fülembé sügött iszonyú rémségeket.

Fölkeltem. Előkerestem a kötelet. Egy erős hurkot kötöttem rá, és odalopóztam Richard ágyához.

Úgy éreztem, mintha az agyvelőmet és a vállaimat mázsás kövek nyomnák. A térdeim roskadoztak.

Nagy, véres feje alatt átdugtam a kötelet, és belefűztem a végét a hurokba.

Egy kicsit vártam.

Richard mélyen hörgő lélegzettel aludt. Jól tudtam, hogy ha fölébred, megöl mindannyiunkat, hogy rá fog ütni öklével édesapánk szomorú arcára, hogy a hajuknál fogva végigvonszolja kis húgaimat az udvaron. Nem is haboztam hát egy pillanatig se. Teljes erővel nekifeküdtem a huroknak. Richard levegő után kapkodott, de nem ébredt föl; azután egy iszonyút nyögött, és kirúgta az ágy fenekét. Állati nagy teste vonaglott a kezeim között, de nem sokáig.

Egyszer csak hallottam, amint a fekete csönd elkezd kacagni. Őrületesen, hangtalanul. Elöntött a hideg rettegés.

Richard kihűlt teste összezsugorodott a kezeim közt.

Gyertyát gyújtottam.

Az ágyban egy kis gyöngye gyermek feküdt. Szederjes kék arccal.

Az én kis bolondom volt, a szőke, piros képű, petyegő Richard öcsém. És sötét szemei a végtelenbe néztek.

A fekete csönd pedig - tisztán hallottam - kacagott.

Azt szeretném, hogy ne halljam többé ezt a kacajt, mert akkor fáj nekem a hátamban és a fejemben, és nem akarom látni a kis Richard sötét szemeit, amelyek a végtelenbe merednek; mert ez összeszorítja a torkomat, és sohase tudok aludni. Egyáltalán, doktor úr, nem tudok rendesen aludni.

Vir

Géza CSÁTH, 1905: *Fekete csönd: Novela. Magyar Elektronikus Könyvtár*. Ogléd 13. januárja 2014.

Črna tišina

Napišem vam, gospod doktor, o čem se gre. O mojem mlajšem bratcu, o plavolasem fantku z rdečimi lici, katerega temne oči so vedno zrle v daljavo. In še o eni stvari. O črni tišini.

Naenkrat je odrasel.

Včeraj zvečer je bil še čisto mali otročiček, ki je komaj spregovoril. Do jutra je postal velik pubertetnik. Z groznim mišičevjem, debelimi, ščetinastimi lasmi in zlim, gorečim ter strašnim pogledom. Oh, kako me je srce bolelo to jutro. Vedel sem, čutil, da prihaja črna tema. Na gromozanskih perutih netopirja.

Našo lepo, z vrtnicami posajeno, čisto dvorišče je začel poraščati sovražen, smrdeč plevel. S strehe so odpadali strešniki, na steni je popokal omet.

In prišle so grozne noči. Sestrice so se ponoči jokaje zbudale. Oče in mati sta prižgala svečo in eden v drugega sta strmela z neprespanima, praznima pogledoma. Nihče ni vedel, kaj se dogaja in kaj se bo zgodilo. Samo jaz. Samo jaz. Jaz sem čutil, da prihaja črna tišina.

Richard, živalski, zloben najstnik, je v petek v vrtu izpulil mlada drevesca in na počasnem ognju spekel belo muco, tisto od Anikó. Mala žival se je dolgo mučila, preden se je njena roza koža spekla in postala hrustljivo rjava.

Kako smo vsi jokali. Richard pa nas je reže zapustil.

Ponoči je vdrl v Židovo trgovino in odnesel denar iz predala. Zbežal je in ga raztresel po ulici. Zjutraj, ko je spal v svoji postelji, smo šele videli, da ima prestreljeno dlan. Policist ga je prestrelil. Mati je počepnila k njegovi postelji in nežno oprala kri. Richard je mirno spal.

Oh, kako gnusno je bilo.

Postavili smo se v krog okoli njega in jokali za plavolasim, rdečeličnim fantičem. In vsi smo čakali črno tišino.

Oče ga je enkrat v paniki nadrl:

Richard, ti zli hudobnež, pojdi od hiše, nočemo te več videti.

Richard ni odgovoril, a je pojedel vso meso, ki je bilo v skledi. Sestrice so lačno gledale, kako je požrl vso jed. Oče je pogledal mater. Imela sta solzne oči. Videl sem, da je oče mrtvo bled in se tresel. Bal se je Richarda.

Skočil sem in primazal zaušnico Richardu. On me je potisnil v steno in stekel stran.

Z vročino sem ležal v postelji. Koža na glavi mi je še krvavela od Richardovega nasilja. Takrat je prišel domov. Ponoči. Polomil je šipo in prišel v mojo sobo. Režal se mi je v obraz in kriče rekel:

Zanetil sem išpanovo¹ hišo, ker njegova hči spi v sobi v snežno beli postelji. Prsi se ji počasi dvigujejo in spuščajo. Nato ogenj zajame njeno posteljo. Moj ogenj. Zbudi se v ognjeni postelji. Njene bele noge ob poljubu rdečih plamenov postanejo temno rjave. In plešasta bo, ker lasje zgorijo. Plešasta! Čuješ, plešasta. Išpanova prelepa plavolasa hčerka bo plešasta.

Odpeljali smo Richarda k zdravniku. Rekel je, da je Richard nor.

Zakaj bi bil nor? Zakaj ravno nor?

Ne ne, o ne. Vse to je bilo zaradi črne tišine. Jaz to dobro vem.

Odpeljali smo ga v norišnico. Ko je opazil, da ga bodo varnostniki prijeli, jih je napadel. Vse je

¹ Ispán: Uradniški naziv na Madžarskem v času fevdalizma. Kraljev zastopnik, vodja najpomembnejših uradov.

pretepel do krvavega. Ti so ga na koncu privezali in ga pretepli s kovinskimi palicami. Medtem so jezno preklinjali. Richard je pljunil krvavo peno in tulil. O, še kako je tulil s cvilečim glasom. Njegov glas je napolnil zrak več milj naokoli.

Ko sva se z očetom vračala iz norišnice, sem opazil, da so tudi koti železniških vagonov polni tega neznosnega zvoka. Če si se s prstom česa dotaknil, je v hipu izbruhnil ta strašni krik.

Richard je še to noč pobegnul domov. Polomil je železno sponko na oknu. Skočil je na cesto. Čelo je imel obtolčeno. A je vseeno prišel domov. Bežal je.

... In črna tišina mu je sledila.

Bilo je ob treh zjutraj. Bil sem še buden, ko je Richard prišel domov. Vse sem dobro slišal. Čez vrtna vrata je splezal.

Našo hišo pa je z zlimi, vlažnimi perutmi objela črna tišina.

Rože so ovenele na vrtu. Speče je presenetil nemiren sen. Postelje so škripale, slišati je bilo boleče zdihljaje.

Samo jaz sem bil buden, poslušal sem.

Richard je hitro smuknil čez dvorišče. Prišel je v najino sobo, kjer sva prej skupaj spala. Nisem upal niti trzniti. A Richard se ni zmenil zame. Sopel je od utrujenosti. Ulegel se je in zaspal.

Potem se je vse zgodilo tako, kot je želela črna tišina. Ulegla se je na moja pleča, vtihotapila se je v kaplje moje krvi. Bilo je grozno. Poskušal sem ji uiti, a me je zavezala na posteljo in mi s hrulečim glasom šepetala grozne stvari.

Vstal sem. Poiskal vrv. Zavezal sem močno zanko in stopil k Richardovi postelji.

Počutil sem se, kot bi na možganih in ramenih imel nekaj stotov uteži. Kolena so mi klecala.

Vrv sem potegnil pod njegovo veliko, krvavo glavo, konec sem vtaknil čez zanko.

Za trenutek sem obstal.

Richard je med spanjem hropeče dihal. Vedel sem, da bo, če se zbudi, ubil vse nas, da bo s pestjo udaril žalosten obraz našega očeta in da bo za lase vlekel mlajše sestrice po dvorišču. Niti za trenutek se nisem obotavljal. S težo celega telesa sem se naslonil na zanko. Richard je težko zajemal zrak, a se ni zbudil, nato je strašansko zacvilil in tako močno brcnil v posteljo, da je zadnja stranica odpadla. Njegovo živalsko telo se je zvijalo pod mojimi rokami, a ne dolgo.

Naenkrat sem zaslišal, da se je črna tema začela hihitati. Blazno, brez glasu. Hladna groza me je obšla.

Richardovo hladno telo se je skrčilo pod mojimi rokami.

Prižgal sem svečo.

V postelji je ležal šibak fantič. S sinjemodrim obrazom.

Bil je moj mali norček, plavolas, z rdečimi ličnicami, ki je komaj spregovoril. Njegove temne oči so zrle v neskončnost.

Črna tišina pa se je – to sem natanko slišal – hihitala.

Želel bi, da ne slišim več tega hihitanja, ker me potem boli v hrbtu in v glavi in nočem več videti temnih oči majhnega Richarda, ker me stisne v grlu in nikoli ne morem spati. Sploh, gospod doktor, sploh ne morem normalno spati.

A béka

A békát utálok. Szeretek minden állatot, tudom, hogy egyformán fölséges alkotásai a természetnek, de a békától iszonyatosan undorodom.

Elmondom önöknek, hogy miért, bár ha csak ráemlékszem is a dologra, reszkető félelem fog el, a gyomrom rémületes undorban vonaglik, a szemeim előtt és a torkomon hideg, nedves varangyok mászkálnak, a füleimben egy békanyálzagú hang vartyog, és gerincoszlopomban görcsös, jéghideg iszonyat szaladgál. És én ma éjjel nem fogok aludni. Mégis elmondom, hogy miért iszonyodom a kicsiny békától: miért merednek meg az izmaid halálos izgalomban, amikor két békaszem pislogó, rohadt fényét látom a múltból az agyvelőmbe világozni.

A béka az az állat, mely az életemnek legnagyobb, legjelentősebb perceit okozta. Csakhogy ezek a percek számomra nem az öröm, hanem a borzalom percei voltak. Tudom, azt gondolják majd, hogy mindazt, amit elmondok, egy szegény, szerencsétlen ember mondja el önöknek, akinek a szeme káprázott; tudom, hogy legföljebb érdekesnek találják az esetemet. De kérem, gondolják el, hogy ezt tenniük embertelenség volna. Mert végigszenvedtem akkor ezer ember helyett azt az őrjítót, kárhuzatos félelmet, melyet ezer és ezer között nem ismer meg egész életében senki. Önök nem fogják megismerni. Gondolják el, és ne bámuljanak rám, hanem érezzenek együtt velem.

Egy áprilisi esős éjszakán fölriadok az álmomból. A másik oldalra fordulok, és próbálom folytatni az olvasást. Hánykolódom, igazgatom a párnát, de nem sikerül az alvás. Ideges, lázas reszketés búvik lassan minden porcikámba, és valami ismeretlen félelem kezd reám szállni a csöndes sötétségben, mialatt künn az áprilisi eső esik, s mellettem a feleségem lélegzetét hallom.

Érzem, hogy ismeretlen félelem kerít mindjobban a hatalmába, és hogy nincs ellene védekezés sehol sem.

Először szabadulni próbálok tőle, olvasok magamban. Számokat adok és szorzok össze, a régi tanulótársaim nevét sorolom föl; hiába - nem sikerül. A félelem egyre erősebb lesz, és minden csepp vérembe beveszi magát, a szívem erősen dobog, a fejemben nyomást érzek, s mindenem hideg. Az izzadság kiüt a homlokomra.

S e pillanatban hang üti meg a fületem. Egy hang, amely gyereksíráshoz és elkínzott állat nyögéséhez hasonló. Egy hang, amelyre meghül a velő a koponyámban, és a gerincemen rettenetes görcsös borzongás fut végig. Hallgatózom.

A hang ismétlődik. Erősebben és erősebben. Hallatára idegeim minden szálát elállja a rettenet és a kín. Valami üvöltő, panaszos, hívó és fenyegető hang, amelyet majd végtelen messzeségben, majd közvetlen közelemben hallok, mintha az ágyam fájából és a szobabútorokból áramlana felém.

Mintha egy halálra kínzott kicsi gyerek nyöszörögne. Mintha valami kitépott szárnyú vén bagoly üvöltene az éjszakába az elmúlásról.

És a hang nem szűnik. Rövid szüneteket tart. Majd folyton erősödik, rémületesebbé és fájdalmasabbá válik.

Az egész testem csupa hideg veríték. Fölugrom az ágyból, gyertyát gyújtok, azután rohanok vele szobárol szobára. Megállok. Hallgatózom. A hang egyszer távolabbról, másszor közelebről hangzik. Reszketve és füelve sietek újra és újra keresztül a szobákon. Mintha a hang a konyhából jönne. Valóban, amikor kiléptem, betöltötte az egész konyhát ez a nyögő, pokolian nyávogó, vartyogó hang.

Sietve keresni kezdtem, honnan jó. Egy sarokból hangzott, ahol a mosóteknő állott. Elveszem a teknőt. Egy állatot látok ott, akkorát, mint egy kis macska. Gömböcbe gabalyodva ült, és lomha mozdulattal felém fordult.

Béka volt. De milyen béka. Soha ezelőtt nem láttam olyant. Szőrök voltak a testén. A szemeiből zöldes

lidérfény világolt. A teste halotti bűzt terjesztett. Undok nagy szájából csak úgy ömlött a rémületes hangok áradata. Mintha valami felsőbb hatalom parancsára végezte volna pokoli énekét.

Abban a pillanatban, ahogy megláttam, eszembe jutott valami, amitől a szívem verése megállt egy pillanatra.

A vidékünkön az a hit van elterjesztve, hogy amely házban ilyen szőrös béka éjjel megjelenik, ott hamarosan meghal valaki. Abban az időben több ilyen esetet hallottam. Egy szomszédunk - jómódú gazdaember - mondta nekem, hogy saját szemével látta az átkozott szőrös békát, és leánya, a szép, tizennyolc éves Ágnes, rövid időre azután meghalt.

Akkor egy pillanatig se hittem a dolgot, végre is az ember nem hisz el meséket, ezenkívül a természetrajz se ismeri azt a békát, miért higgyem el tehát én.

De amikor ezzel a békával ott szemben álltam, minden csepp véremmel hittem rémséges jelentőségében. Villámgyorsan rávettem magam, és rátérdeztem a hideg, undok testére.

Hatalmas bömbölésbe kezdett, mely oly mély és erős volt, hogy lónyerítéshez hasonlíthatnám. Megrémültem, hogy a feleségem fölébred rá. Fölkaptam hát az állatot, és teljes erővel odacsaptam a konyha köves padlójához. Úgy koppant, mint egy vasgolyó, és hirtelen talpra állva, méternyi ugrással a sarokba igyekezett. Tehetetlenségemben ide-oda rugdosni kezdtem, s nem engedtem, hogy talpra álljon. Zöld varangyfedvet lövellt ki a teste, és ez a nyúlós, bűzös folyadék jelölte az útját. Míg így időt nyertem a gondolkodásra, megpillantottam a favágó baltát, s elhatároztam, hogy azzal pusztítom el a szörnyet. Odatereltem tehát a sarokba, ahol a balta állott, azután fölkaptam a szerszámot, hogy gyorsan végezzek vele. Időt vesztettem-e, vagy hogy volt, nem tudom, de a varangy talpra állt, és villámgyorsan nekem ugrott, éppen a nyakamra, és megharapott.

Fogai voltak.

Leráztam magamról, és lefogtam. Reá térdeltem újra: megint azt az erős, nyerítő hangot hallatta. - Azután rávágtam a fejére a balta fokával. Zöld vér freccsent az arcomra, és éreztem, hogy a tehetetlen állat micsoda óriási erőfeszítést tesz, hogy elmeneküljön. Újra ütöttem, vágtam. Földaraboltam. Levágtam a lábát, a fejét, úgy, hogy a végén csak egy alaktalan, nyálás, bűzös, zöld tömeg feküdt előttem.

Mikor elvégeztem rémes munkámat - föllélegeztem, úgy éreztem, mintha talán sikerült volna megvédeni enyéimet a fenyegető halálveszedelemtől. Reszketve, fázva, de megkönnyebbülve mentem vissza a hálószobába. A feleségem csendesen, nyugodt lélegzettel aludt. Halovány arcán enyhe mosolygás lebegett. Odamentem és megcsókoltam, mire gyengén sóhajtott. Egy ideig szorongva néztem az arcát, azután fáradt és mély álomba merültem.

Másnap korán reggel, amikor felébredek - mert korán kelő ember vagyok - rémülve jut eszembe, hogy a béka tetemét, a véres baltát és az éjjeli küzdelem nyomait elfeledtem eltakarítani. Kiugrom az ágyból, és a konyhába sietek, hogy - ha lehet - még elejét vegyem annak, hogy a cselédek vagy a gyerekek meglássanak vagy megtudjanak valamit.

Csodálkozásomra nem volt semminek semmi nyoma. A balta a helyén állott. A konyha kövei tiszták, a szolgáló még nem jött be a cselédszobából.

Őnök most azt mondják, kérem, hogy álmodtam. Tudják meg tehát, hogy a feleségem e nap után két hétre kiterítve feküdt.

Vir

Géza CSÁTH, 1905: *A béka: Novela. Magyar Elektronikus Könyvtár*. Ogled 15. januarja 2014.

Žaba

Ne maram žab. Rad imam vse živali in vem, da so enako veličastna dela narave, toda žab me je groza in jih neznansko sovražim.

Povem Vam, zakaj, čeprav se že ob spominu na to naježim od strahu, želodec se mi obrne od blaznega gnusa, pred očmi in po grlu mi plazijo hladne, vlažne krastače, v ušesih slišim kvakanje, ki smrdi po žabah, in po hrbtenici čutim ledeno mrzlico. To noč zagotovo ne bom spal. Vseeno povem, zakaj me ob mali žabi spreleti srh: zakaj moje mišice otpnejo v smrtni vznemirjenosti, ko vidim svetlobo dveh prekletih žabjih oči, ki iz preteklosti sveti v moje možgane.

Žaba je tista žival, ki je zaznamovala največje, najpomembnejše minute mojega življenja. Toda te minute niso bile minute sreče, ampak minute groze. Vem, mislili boste, da vam zgodbo pripoveduje ubogi, nesrečen človek, ki je imel privide; vem, da boste moj primer v najboljšem primeru opredelili kot zanimiv. Toda prosim, premislite, da bi to bilo nečloveško z vaše strani. Ker sem takrat pretrpel neznosen, onstranski strah tisočih ljudi, tisočih ljudi, ki v življenju ne spoznajo takega strahu. Vi ga ne boste spoznali. Pomislite in ne buljite vame, temveč sočustvujte z mano.

Neke aprilske, deževne noči se prebudim iz sna. Obrnem se in poskušam spati dalje. Premetavam se, popravljam blazino, a mi ne uspeva zaspati. Celo moje telo zajame živčno, vročinsko tresenje, v temi me zajema nek neznan strah, medtem ko zunaj kaplja aprilski dež in ob sebi slišim ženino dihanje.

Čutim, da me vse bolj prevzema neznan strah, ki se ga nikakor ne morem rešiti.

Najprej se ga poskušam otresti, v mislih štejem. Seštevam, množim, poskušam naštetih stare sošolce; zaman – ne uspe mi. Strah postaja vse močnejši, zažre se v vsako kapljo moje krvi, srce mi bije hitreje, čutim pritisk v glavi, vse je mrzlo. Na čelu se mi pojavi pot.

V tem trenutku zaslišim glas. Glas, ki je podoben otročjemu joku ali mučnemu kriku živali. Glas, ob katerem možgani otpnejo in po hrbtenici čutim krče vznemirjenja.

Prisluškujem.

Glas se ponavlja. Vse močnejše in močnejše. Ko ga slišim, vsak moj živec otpne v strahu in muki. Nek krik, ki je žalosten, vabljev in grozeč, ki ga slišim zdaj v neizmerni daljavi, zdaj v neposredni bližini, kot da prihaja iz posteljne deske, iz omar.

Kot bi se oglašal do smrti mučen otrok. Kot bi o minevanju kričala v noč stara sova z izpuljenim krilom.

In glas ne neha. Oglašča se v kratkih premorih. Nato neprestano raste, postaja vse bolj srhljiv in boleč.

Celo telo mi oblije hladen pot. Skočim iz postelje, prižgem svečo, nato tekam od sobe do sobe. Ustavim se. Prisluškujem. Zvok slišim zdaj blizu, zdaj daleč. Tresoč se hitim po sobah, medtem pa poslušam. Kot da bi zvok prihajal iz kuhinje. In res, ko sem vstopil, je celo kuhinjo napolnil ta stoka-joč, peklensko mijavkajoč, hreščeč zvok.

Hitro sem začel iskati, od kod prihaja. Prihajal je iz kota, kjer je bil škafor za umivanje. Odstranim škafor. Tam zagledam žival veliko kot mačka. Zvita v klobčič je sedela in z leno potezo se je obrnila proti meni.

Žaba je bila. Ampak kakšna žaba! Dlake je imela po telesu. Iz oči ji je sijal zelen plamen. Njeno telo je smrdelo po mrličih. Iz gnusnih velikih ust se je razlival slap sovražnih glasov. Kot bi vršil to

peklensko petje na ukaz višjih sil.

V tistem trenutku, ko sem jo zagledal, sem se spomnil nečesa takega, da mi je srce za hip zastalo.

V naših krajih je bilo razširjeno verovanje, da bo v hiši, v kateri se ponoči pojavi taka kosmata žaba, kmalu nekdo umrl. V tistih časih sem slišal za več takih zgodb. Naš sosed – premožen kmetovalec – mi je pripovedoval, da je na lastne oči videl to prekleto kosmato žabo in njegova hči, lepa osemnajstletna Ágnes, je nedolgo za tem umrla.

Takrat niti za trenutek nisem verjel, saj ljudje ne verjamejo v pravljice, poleg tega pa niti naravoslovje ne pozna te žabe. Zakaj bi torej jaz verjel?

A ko sem stal naproti tej žabi, sem z vsako kapjo krvi verjel v njen zli pomen. Kot strela sem se spravil nanjo in s kolenom pritisnil njeno gnusno hladno telo ob tla.

Grozno je začela tuliti, njen glas je spominjal na konjsko rezgetanje. Prestrašil sem se, da se bo žena zaradi hrupa zbudila. Prijel sem torej to žival in jo z vso močjo tresnil ob kamnita tla kuhinje. Taki zvok je imela, kot če bi padla svinčena krogla. Hitro se je pobrala ter z metriskimi skoki hitela v kot. V svoji nemoči sem jo začel brcati sem in tja in nisem pustil, da bi se pobrala. Zeleno krastačino je brizgala vse naokoli, ta sluzasta, smrdeča snov je kazala njeno pot. Tako sem pridobil čas za razmislje. V kotu sem zagledal sekiro in se odločil, da bom z njo ubil to pošast. Zbrcal sem jo v tisti kot, vzela orodje, da bi jo čim hitreje pokončal. Medtem ko sem tako izgubljal čas, se je žaba hitro pobrala, kot strela planila name in me ugriznila v vrat.

Imela je zobe.

Otresel sem se je in jo spet prijel ter s kolenom pritisnil ob tla, ona pa se je spet oglasila s tistim rezgetajočim se glasom. Nato sem s sekiro udaril po njeni glavi. Zelena kri mi je brizgnila v obraz. Čutil sem, kolikšno energijo vlaga nebogljena žival, da bi se rešila. Spet sem udaril, jo tolkel. Razkosal sem jo. Odrezal sem ji nogo in glavo, tako da je na koncu od nje ostala le masa zelene sluzaste in smrdeče snovi brez oblike.

Ko sem opravil srhljivo nalogo, sem začutil olajšanje, čutil sem, kot da bi uspel svoje bližnje rešiti pred pretečo smrtno nevarnostjo. Tresel sem se, zeblo me je, ampak olajšan sem se vrnil v spalnico. Moja žena je spala in tiho, umirjeno dihala. Na njenem bledem obrazu se je skrival blag nasmešek. Šel sem k njej in jo poljubil, nakar je rahlo zavzdihnila. Nekaj časa sem tesnobno gledal njen obraz, nato sem utrujen padel v globok spanec.

Naslednji dan zgodaj zjutraj, ko sem se zbudil – ker vedno vstajam zgodaj – me je s strahom prešinilo, da sem truplo, krvavo sekiro in sledi včerajšnjega boja pozabil očistiti. Skočim iz postelje in odhitim v kuhinjo, da – če se le da – preprečim, da služinčad in otroci kar koli izvedo ali vidijo.

Na moje začudenje ni bilo nobenih sledi. Sekira je bila na mestu. Kamnita tla kuhinje so čista, služabnik še ni prišel iz svoje sobe.

Vi mi zdaj pravite, prosim lepo, da sem sanjal. Naj vam torej povem, da je čez dva tedna moja žena ležala stegnjena.

Petra Bratušek

David Herzog

Meine Lebenswege: Die persönlichen Aufzeichnungen des Grazer Rabbiners David Herzog

Prevod izbranih odlomkov

Was ich jetzt zu schildern mich anschicke, gehört wohl zu den düstersten und traurigsten Kapiteln der Weltgeschichte, und dass ich einmal ein solches Kapitel werde schreiben müssen, hatte ich wohl nie geahnt. Wohl, um offen zu sprechen, habe ich nie viel von der Menschheit gehalten. Denn wer gesehen hat, wie oft die hohlsten Köpfe ganze Massen an sich reißen konnten, sei es, weil sie eine gewisse Suada hatten oder skrupellos genug waren, um die Not der Zeiten auszunützen, um dann gegen ganze Bevölkerungsschichten zu hetzen, gegen Schichten, die kein anderes Vergehen begangen haben, als dass sie fleißig gearbeitet haben und dadurch sich einen halbwegs gesicherten Lebensstandard zu verschaffen suchten, dass Menschen aus keinem anderen Grund verfolgt wurden, weil sie einer anderen Rasse oder Glauben angehörten, der musste sich sagen, eine solche Menschheit taugt wohl nicht viel.

Mir erschien die Welt oft wie ein Irrenhaus, in welchem nicht die Irren, die in den Irrenhäusern interniert waren, die Gefährlichen waren, sondern die, die frei herumliefen! Was sollte ich von einer Menschheit halten, die noch heute am Morgen gelobte, für Schuschnigg und Österreich zu kämpfen und zu sterben, und am Abend dem größten Feind Österreichs und der ganzen Menschheit zujubelte? Was kann ich von einer Menschheit halten, deren Arbeiter, die noch am Mittwoch vorher einen aus Deutschland gekommenen SS-Schurken, wie ich dies in der Mariahilferstraße selber sehen konnte, verfolgten und am Samstag darauf mit fliegenden Fahnen zu Hitler überliefen? Ich traute meinen Augen nicht, als ich am Samstagabend bei einem zu Ehren des Nazitums veranstalteten Fackelzug diese Ärzte, Rechtsanwälte, Professoren, nicht zu sprechen von den Bürgern und Arbeitern, vorbeimarschieren sah und wie besessen singen, „wenn das Judenblut an unseren Messern klebt“, und wie ich alle die „schönen Gesänge“ hörte und sie sich nicht genug tun konnten in lauten Hassrufen. Kaum war die Volkshymne im Radio verklungen, da übernahmen die Nazis das Radio. Was man da zu hören bekam, ist das gemeinste und schandvollste Gewäsch gewesen, das meine Ohren je hörten. [...]

November 1938

Gegen halb drei Uhr nachts stürmte es an der Tür. Meine Frau war totenbleich vor Schrecken geworden, fiel zusammen und sagte mir: „Geh' hinaus. SS-Leute stehen draußen und verlangen Einlass, widrigenfalls werden sie die Türe einbrechen.“ Ich nahm meinen Schlafrock und ging schlaftrunken zur Türe, gegen die mit einer solchen Wucht gedroschen worden war, dass ich meinte, alles ginge in Scherben. Als ich öffnete, stürmten 12 SS-Leute, was sage ich Leute, vertierte Bestien, herein und schrien mich an: „Mache dich fertig, kleide dich rasch an, denn jetzt soll Rache an dir, du Mör-

der, du Verbrecher, du Vampir genommen werden! Rasch, rasch!“ Da ich als alter Mann nicht so rasch mich ankleiden konnte wie die Verbrecher es gewollt, ging ein Lausbub von etwa 18 Jahren her und schlug mir mit seiner Faust so stark ins Gesicht, dass mir das Nasenbein schwer verletzt wurde. Inzwischen zündeten sie alle Lampen in der Wohnung an und schrien: „Da schaut, wie die Juden wohnen!“

Meine Frau weinte, sie wolle mit mir gehen. Doch die Verbrecher, es waren meistens Studenten der Universität und der Technischen Hochschule, schrien ihr zu: „Sie können wir nicht brauchen!“ Inzwischen gingen sechs der Verbrecher weg, worauf dann einer der Banditen, ein feister, ausgefressener Student mit einem Schmiss am Kinn, zurückkam und den anderen sagte: „Hier wird nichts angerührt.“ Heute verstehe ich diese Worte, damals aber wusste ich nicht, was sie bedeuten sollten. Denn in den anderen jüdischen Wohnungen wurde alles kurz und klein geschlagen. Das sollte in meiner Wohnung nicht geschehen, weil man da Geheimschätze und Geheimdokumente vermutete.

Nun wurde ich auf die Straße getrieben und zum Laufen gezwungen. Da ich als 70jähriger, seelisch gebrochener Mann nicht so laufen konnte, wurde ich mit Fußtritten traktiert, so dass ich zweimal schnurstracks hinfiel und mir beide Knie schwer verletzte. Wir kamen zur Murbrücke, da wollten mich drei der Kerle in den Fluss werfen, aber zwei Frauen, die sich den brennenden Tempel anschauen wollten, schrien: „Ihr werdet doch den alten Mann nicht im Winter in das Wasser werfen!“ So trieben sie sich mich denn zum brennenden Tempel. Dort war ein Scheiterhaufen für mich aufgestellt worden. Doch bei der Rosenkranzgasse stand Polizeiwache und die ließ niemanden durch. Später erfuhr ich die Ursache. Es sollte verhindert werden, dass Menschen in einer Anwandlung von Scham ihrer Empörung Luft machen und manches verhindern könnten. Eine andere Version, die mir zugemittelt worden war und diese ist die wahre, besagt, dass die Feuerwehr den Auftrag hatte, die neben dem Tempel stehenden Häuser zu schützen, was bei einem Andrang nur schwer durchführbar gewesen wäre, deshalb durfte niemand durchgelassen werden. Nur diesem Umstande hatte ich es zuzuschreiben, dass die zum Schauplatz Zugelassenen nicht Reigentänze um meinen verkohlten Leichnam aufgeführt haben.

Nun wurde ich zum Griesplatz Nr. 2 getrieben. Hier stand schon ein Auto, das auf uns wartete. Doch bevor ich ins Auto genommen wurde, umstellten mich die Banditen und fragten mich um die Adressen der anderen Rabbiner, Beamten und, das ist das Bezeichnendste, von reichen Juden. Ich sagte ihnen, ich kenne ihre Adressen nicht, denn ich habe mich um sie nicht gekümmert. Da zupfte mir der Verbrecher, der mir die Beule an der Nase geschlagen hatte, meinen Bart, riss mir die Hälfte der rechten Seite unter furchtbaren Schmerzen aus, so dass ich stark blutete.

[...]

Wir fuhren über die Radetzkybrücke, da zum ersten Male sah ich den in hellen Flammen lodernnden Tempel, ich weinte fürchterlich, da schrien mir die Mordbuben zu: „Jetzt soll dir dein Jehovah helfen, du Mörder, du Räuber, du Strolch. Da schau hin, wie dein Jehovah brennt!“ Und nun wurde ich geohrfeigt, geschlagen, an den Haaren gerissen. Da erst sah ich zum ersten Male die hellauflodernden Flammen an meinem heißgeliebten Tempel. Denn als sie mich zum ersten Male über die Brücke schlagend einhergetrieben hatten, hatte ich gar nicht hinschauen können. Als ich nun meinen heißgeliebten Tempel brennen sah, brach ich in tiefes Weinen aus, das, wie ich glaube, einen Stein hätte rühren müssen. Aber die Bestien schrien mich an und sagten: „Da schau, wie der Saujude heult“, und ohrfeigten mich hin und her und schlugen auf mich ein. Und der Chauffeur, den ich nie vergessen werde, es war ein bebrillter Lump von etwa

50 Jahren, sekundierte und sagte: „Was man diesem Geschmeiß und Gesudel auch antut, ist viel zu wenig. Man sollte sie alle kalten Blutes erschlagen.“ Und so ging das den ganzen Weg. Nun kamen wir zum jüdischen Friedhof und da sagten sie mir: „Jetzt wirst du dir dein eigenes Grab schaufeln und dein dreckiger Jehovah soll dir das letzte Gebet sprechen.“ Doch die Friedhofshalle war gesperrt und sie wussten nicht, dass der Pförtner auf der anderen Seite des Terrains wohnte. Nun boten sie, was mit mir zu machen sei. Nach geheimnisvollen Besprechungen gaben sie dem Chauffeur den Auftrag, mich weiterzufahren, und so fuhren sie mich weit hinaus, bis wir zu einem Felde mit Strohschobern kamen. [...] Vor einem Heuschober hießen sie mich niederknien, und flankierten mich, einer zur Rechten, der andere zur Linken mit Revolvern in der Hand. Ich verrichtete still, jetzt das neunte Mal das Totengebet bzw. die Widdni, das Gebet des Sterbenden, und nun fingen sie an, auf mich einzuhämmern. Kopf, Rücken, Seiten, alles wurde in mir weich geschlagen. Noch hörte ich, wie die Bestien sagten, „der braucht keinen Schuss mehr“.

Was dann mit mir geschah, weiß ich nicht. Ich fiel in eine Bewusstlosigkeit und mochte etwa eine halbe Stunde so dagelegen sein. Als ich erwachte, hatte ich rasende, nicht zu beschreibende, furchtbare Schmerzen und war noch immer benommen und wusste nicht, wo ich war und was mit mir geschehen war. Ich fing an, mich zu orientieren, aber es war dunkel und ich konnte den Weg zunächst schwer finden. Erst nach etwa zehn Minuten kam ich auf einen Weg. Ich ging und ging, es mochte etwa vier Uhr 35 morgens gewesen sein, aber der Weg nahm kein Ende.

Nach ungefähr eineinviertel Stunden kam ich, nachdem ich noch einmal in eine kurze Ohnmacht gefallen war, nach dem Orte, wo die Brauerei Reininghaus stand. Da traf ich einen Arbeiter, der zur Arbeit ging. Den fragte ich, wie ich zum Bahnhof kommen könne. Denn dort wollte ich mir ein Taxi nehmen und nach Hause fahren. Er wies mir den Weg, und durch schmale Wege mich hindurchschlängelnd kam ich endlich etwas vor sechs Uhr morgens zum Hauptbahnhof. Dort stand ein Taxi. Ich sagte dem Chauffeur, er möchte mich nach Hause fahren. Aber ich hatte noch nicht die Wagentür geöffnet, piff der Chauffeur und es waren keine 30 Sekunden verflossen, kamen zwei Gestapobestien, fassten mich und schleppten mich in einen Warteraum der Bahn. Was ich da zu sehen bekam, öffnete mir erst die Augen, und ich wurde gewahr, dass nicht ich allein das Opfer war, sondern dass da ein ganz bestialisches Pogrom veranstaltet worden war. In der Halle fand ich bereits 15 Mitglieder meiner Gemeinde. Die meisten waren verletzt. Ich setzte mich auf eine Bank, fiel gleich zusammen und musste mich auf die Bank legen. Keiner durfte ein Wort sprechen. Langsam, langsam füllte sich der Saal. Da kamen Männer mit gebrochenen Rippen, wie z.B. Alois Blühweiß, ein Mann von etwa 60 Jahren, mit verwundeten Köpfen, mit verbrannten Schnurbärten auf der einen Seite, wie ein gewisser König, ein ebenfalls älterer Herr usw. usw. Als etwa 30 bis 40 Männer schon da waren, schrie ein etwa 18- bis 20jähriger junger SS-Mann, der drinnen die Wache über uns hielt: „Auf zum Turnen!“ Ich natürlich konnte mich nicht rühren und sagte zu ihm, ich will nach Hause fahren. Da schrie er mich an: „Du Saujude, du wirst schon nach Hause gehen müssen, wenn du es können wirst!“ Nun wurden die armen, verwundeten Menschen draußen am Bahnhofsplatz vor einer gaffenden und sich freuenden Menge trainiert. Kniebeugen, Laufen, und wie sonst all die Kommandos lauteten, und deren Geschrei mir ins Mark riss. Nach ungefähr einer Dreiviertelstunde Exerzierübungen kamen Polizeiwagen, nahmen all die armen Opfer mit und nur ich allein blieb übrig.

Vir: -

David HERZOG, 2013: Meine Lebenswege: Die persönlichen Aufzeichnungen des Grazer Rabbiners David Herzog. Ur. Heimo Halbrainer, Gerald Lamprecht, Andreas Schweiger. Gradec: Clío.

Moje življenjske poti: Osebni zapiski graškega rabina Davida Herzoga

Prevod izbranih odlomkov

Kar sem se zdaj namenil pripovedovati, nemara sodi med najmračnejša in najbolj žalostna poglavja svetovne zgodovine in nikoli si nisem mislil, da bom kdaj moral napisati takšno poglavje. Sicer pa, če sem odkrit, nisem človeštva nikoli cenil. Zakaj kdor je videl, kako pogosto so praznoglavci pritegovali cele množice, bodisi zaradi sposobnosti prepričevanja bodisi zaradi brezobraznosti, da so izkoristili stisko časa in potem hujskali proti celim slojem prebivalstva, proti slojem, ki niso zagrešili ničesar drugega, kakor da so pridno delali in si tako skušali napraviti za silo varen življenjski standard, kdor je videl, da ljudi preganjajo samo zaradi pripadnosti drugi rasi ali veri, ta si je moral priznati, da takšno človeštvo nikakor ni vredno veliko.

Svet se mi je neredko zdel kot norišnica, kjer najnevarnejši niso bili nori, internirani v norišnicah, marveč tisti, ki so svobodno tekali naokoli! Kaj naj bi si mislil o človeštvu, ki se je še danes zjutraj zaobljubilo, da se bo borilo in umrlo za Schuschnigga in Avstrijo, zvečer pa je že vzvikalo največjemu sovražniku Avstrije in celotnega človeštva? Kaj si lahko mislim o človeštvu, čigar delavci so še v sredo preganjali nemško barabo iz SS, kot sem sam mogel videti na Mariahilferstraße, a že naslednjo soboto s plapolajočimi zastavami prebegnili k Hitlerju? Nisem verjel svojim očem, ko sem v soboto zvečer v procesiji z baklami, organizirani v čast nacizmu, videl te zdravnike, advokate, profesorje, da ne govorim o meščanih in delavcih, kako so korakali mimo in kakor obsedeni peli »ko se bo judovska kri lepila na naših nožih«, in slišal vse to »lepo prepevanje« in njihove neutrudne sovražne vzklrike. Komaj je narodna himna na radiu izzvenela, že so ga nacisti prevzeli. Kar smo tam slišali, je bilo najizkotnejše in najsramotnejše blebetanje, ki so ga moja ušesa kadarkoli slišala. [...]

November 1938

Proti pol tretji uri ponoči je završalo pri durih. Žena, od strahu mrtvaško bleda in vsa omotična, mi je rekla: »Pojdi ven. Ljudje iz SS stojijo zunaj in zahtevajo, da jih spustimo noter, sicer bodo vdrli.«

Vzel sem nočno haljo in se dremav odpravil do duri, po katerih so tolkli s takšno silo, da sem mislil, da se bo vse raztreščilo. Ko sem odprl, je dvanajst ljudi iz SS, kaj pravim ljudi, podivjanih zverin, prilomastilo v stanovanje in zavpilo name: »Pripravi se, brž se obleci, kajti zdaj pride maščevanje, ti morilec, ti zločinec, ti vampir! Hitro, hitro!« Ker se star, kot sem, nisem mogel obleči tako hitro, kot so hoteli zločinci – pozneje sem vedel, zakaj se jim je tako mudilo, je k meni stopil približno osemnajstletni paglavec in me s pestjo udaril v obraz tako močno, da mi je hudo poškodoval nosno kost. Medtem so prižgali vse svetilke v stanovanju in vpili: »Tu poglejte, kako bivajo Judje!«

Žena je jokala, hotela je z menoj. A zločinci, večinoma študentje Univerze in Tehniške visoke šole, so zavpili nanjo: »Vas ne moremo uporabiti!« Medtem je šest zločincev odšlo, nato pa se je eden izmed razbojnikov, zavaljen, nažrt študent z brazgotino na bradi, ki je bila posledica študentskega dvoboja, vrnil in dejal ostalim: »Tukaj se ničesar ne dotikajte.« Danes razumem te besede, tedaj pa nisem vedel, kaj naj bi pomenile. Kajti v drugih judovskih stanovanjih so vse razbili na koščke. To se v mojem stanovanju ni smelo zgoditi, ker so pričakovali skrivne zaklade in dokumente.

Ker kot sedemdesetletni, duševno zlomljeni človek nisem mogel teči tako hitro, so me priganjali z

brcami, da sem dvakrat padel naravnost naprej in si hudo poškodoval kolena. Prišli smo do mostu Murbrücke, s katerega so me trije izmed fantov hoteli vreči v reko, toda dve ženski, ki sta želeli videti goreč tempelj, sta vpili: »Pa saj vendar ne boste starega moža pozimi vrgli v reko!« Tako so me naposled gnali do gorečega templja. Tam je bila zame postavljena grmada. Toda pri Rosenkranzgasse je stala policijska straža in ni spustila nikogar čez. Kasneje sem izvedel zakaj. Želeli so preprečiti, da bi ljudstvo v navalu sramu dalo duška svojemu ogorčenju, s čimer bi lahko marsikaj onemogočilo. Druga različica, ki so mi jo povedali, in ta je resnična, pa pravi, da so gasilcem naročili, naj zaščitijo hiše poleg templja, kar bi pri gneči le stežka izvedli, zato niso smeli nikogar spustiti mimo. Samo vsled teh okoliščin navzoči na prizorišču niso rajali okrog mojega zoglenega kadavra.

Zdaj so me gnali do trga Griesplatz št 2. Tu je že stal avto, ki je čakal na nas. Preden so me spravili v avto, so me razbojniki obkolili in me spraševali po naslovih drugih rabinov, uradnikov in, najbolj tipično, bogatih Judov. Povedal sem jim, da ne poznam njihovih naslovov, saj se zanje nisem nikoli brigal. Tedaj me je zločinec, ki mi je naredil buško na nosu, potegnil za brado in mi v strahotnih bolečinah izpulil polovico desne strani, da sem močno krvavel.

[...]

Peljali smo se čez most Radetzkybrücke, tam sem prvič videl tempelj, ki so ga požirali svetli ognjeni zublji, strašno sem jokal, morilski pobi pa so mi kričali: »Zdaj ti naj pomaga tvoj Jehova, ti morilec, ti ropar, ti lopov. Poglej tam, kako gori tvoj Jehova!« In zdaj so me klofutali, bili, vlekli za lase. Šele tedaj sem prvič zagledal svetlo plameneč ogenj na svojem nadvse ljubljenu templju. Kajti ko so me med tepežem prvič gnali čez most, sploh nisem mogel gledati. Ko sem zdaj videl goreti svoj nadvse ljubljenu tempelj, sem bruhnul v krčevit jok, ob katerem bi se še kamen zjokal. Toda zverine so vpile name in govorile: »Glej, kako tuli svinjski Jud«, ter me klofutale in prete pale. Šofer, ki ga ne bom nikoli pozabil, bil je lump z očali, star približno petdeset let, je sekundiral in rekel: »Karkoli že storimo tem ostudnejšem in zamazancem, je veliko premalo. Morali bi jih hladnokrvno pokončati.« Tako je bilo vso pot. Prišli smo do judovskega pokopališča in dejali so mi: »Zdaj si boš izkopal lasten grob in tvoj usrani Jehova ti bo izrekel zadnjo molitev.« A vežica je bila zaprta in niso vedeli, da vratar stanuje na drugi strani ozemlja. Posvetovali so se, kaj bi naredili z mano. Po skrivnem pogovoru so šoferju naročili, naj me pelje naprej, in tako so me odpeljali daleč ven, dokler nismo prišli do polja s slamnatimi kopicami. [...] Pred neko kopico so mi ukazali, naj pokleknem in se postavili obme, eden z desne, drugi z leve, z revolverji v rokah. Tiho sem molil, tokrat devetič, smrtno molitev oz. widdni, molitev umirajočih, in tedaj so pričeli mlatiti po meni. Glavo, hrbet, strani, vse v meni so premikastili do zadnjega vlakna. Slišal sem še, kako so zverine rekly: »Ta več ne potrebuje strely.«

Kaj se je z mano zgodilo potem, tega ne vem. Padel sem v nezavest in tam ležal bržkone kakšne pol ure. Ko sem se ovedel, sem čutil močne, neopisljive, strahotne bolečine, še vedno sem bil omotičen ter nisem vedel, kje sem in kaj se je zgodilo z mano. Začel sem se orientirati, a bilo je temno in spčetka sem težko našel pot. Šele čez petnajst minut sem uspel priti do nje. Hodil sem in hodil, ura je bila najverjetneje štiri in petintrideset minut zjutraj, a poti ni bilo konca.

Čez približno tri četrt ure, zatem ko sem se za kratek čas spet onesvestil, sem prišel do kraja, kjer je stala pivovarna Reiningshaus. Tam sem srečal delavca, ki je šel na delo. Vprašal sem ga, kako pridem do železniške postaje. Tam bi vzel taksi in se odpeljal domov. Pokazal mi je smer in po ozki poti sem se malo pred šesto uro zjutraj kradoma priplazil do železniške postaje. Tam je stal taksi. Šoferju sem rekel, naj me odpelje domov. Toda nisem še utegnil odpreti vrat avtomobila, že je šofer zažvižgal in ni

minilo trideset sekund, ko sta prišli dve gestapovski zverini, me zgrabili in odvlekli do čakalnice. Kar sem tam videl, mi je šele odprlo oči in prepričan sem bil, da žrtev nisem bil samo jaz, temveč da se je tam zgodil pravi zverinski pogrom. V dvorani sem že opazil petnajst ljudi iz moje občine. Večina jih je bila ranjenih. Usedel sem se na klopi, takoj sem začutil medlevaro in moral sem se uleči. Nobeden ni smel spregovoriti niti besedice. Počasi, počasi se je dvorana polnila. Prihajali so možje z zlomljenimi rebri, kot npr. Alois Blühweiß, star približno šestdeset let, z ranjenimi glavami, brki, požganimi na eni strani, kakor König, prav tako starejši gospod, itd. Ko se je nabralo približno trideset do štirideset mož, je okoli osemnajst do dvajset let star pripadnik SS, ki nas je stražil, zavpil: »Na telovadbo!« Seveda se nisem mogel premakniti in dejal sem mu, da hočem domov. On pa me je nadržal: »Ti svinjski Jud, boš že moral iti domov, ko boš lahko!« Zdaj so uboge, ranjene ljudi trenirali zunaj na železniški postaji pred zijočo in prešerno množico. Počepi, tek in kakorkoli so se glasila vsa povelja in njihov kričanje, so mi trgali mozek. Čez približno tri četrt ure vaj so prišli policijski avtomobili, odpeljali vse uboge žrtve in samo jaz sem ostal tam.

Katja Zorko

Michael Stavarič stillborn

Ich hatte zu viele Totgeburten. Sie wissen, was ich meine, zu vieles ist nichts geworden, nichts ist geblieben, nichts ist passiert, hat nie existiert. Lebe, atme, lebe, atme, versuche Gedanken aufzublasen, bis sie platzen. Niemand sieht mich, lebt mit, in mir, massiert mich, sie, das Herz, Geschlecht, Hautgeflecht, den Haaransatz, die Waden. Überall bin ich fremd, fremd, belebte Plätze, Platzwunden, in der Adventzeit Wunderkerzen. Ich bemühe mich, dich, frage mich durch, auf der Straße, im Kino, vor dem Supermarkt, es nützt nichts, nützt gar nichts. Gewiss, es ist vorgekommen, ab und an eine Liebeserklärung, Geplänkel, ist lange genug her, eine Seele kam dabei nicht zustande, das nicht, sie wäre wohl gestorben. In mir kann nichts leben, sich einnisten. Lebe, atme, lebe, wenigstens eine Woche, ein Monat, eine Stunde schon hätte genügt. Mir, ihm, allen hätte es genügt.

Im Sommer, den ganzen Sommer über, ein kurzer Rock, rote Schuhe, ich habe mich geschminkt, darauf eingestimmt, die Nägel lackiert, worauf, wozu, es ist ohnehin nichts passiert, tat es nie. Ich lebe nicht, atme, atme, damit es nicht auffällt, im Supermarkt stellen sie manchmal Fragen, wollen mich aushungern. Kein Hund, ich nicht, keine Katze, einmal, vor Jahren, da hatte ich einen Goldfisch, der schon auf dem Weg von der Zoo-Handlung sterben wollte. Manchmal belle ich, wenn jemand im Stiegenhaus vorbeigeht, er geht dann gleich schneller, ich belle tief, sehr tief.

Küss mich, ja, du, küss mich, sie, wir, ich kann mich nicht mehr erinnern, es ist ja nie was passiert. Man hat mich geborgen, geborgen, aufgezogen, ausgesetzt, es wohl gut gemeint. Gebt ihr die Freiheit, die ganze, aber nimm nicht alles auf einmal, Sie müssen auf sich achten, Madame! Ich gehe zu Ärzten, gut, gern, wenn ich gehe, die Füße, mit Nachdruck aufgesetzt, das hört man, als würde ich die Welt stempeln, Herr Doktor. Mein Doktor, sieht, hört, wir tauschen Tabletten, eine Packung habe ich immer bei mir, man kann ja nie wissen, lebe, atme, massiert mir die Brust, tastet das Brustbein, die Rippen, die Hüftknochen, ich rieche gut, bin immer frisch gewaschen. Ein Kind treibe ich ab, ganz sicher sogar, ich kann nicht gebären, mich hinlegen, so tun, als ob, ich bin tot, tot, es würde auffallen. Ich habe nie existiert, mich betrogen, dich, sie, gestorben bin ich jedes Mal mehr, mehr, ein Stück fällt zu Boden, bleibt liegen, da war ich auch schon. Den Mantel zuknöpfen, eine Naht auftrennen, Mittwoch schwimmen gehen, Donnerstag, Freitag, so oft es geht, im Wasser bewege ich Arme, schlucke, Chlor, Kohlensäure, es brennt, ich atme, muss husten, der Körper gibt nicht nach, vertrocknet.

Manchmal, da sprechen mich Männer an, das schon, ich bin nie hübsch gewesen, hat nie gestört, keinen interessiert. In der Nacht, ich liege wach, laufe durch Wohnungen, Zimmer, meine eigenen, fremde, schlafe kaum, habe viele Schlüssel, ein dicker Bund in meiner Hosentasche, meinem Aktenkoffer, meiner Handtasche von Prada. Tagsüber verkaufe ich, vermiete, Menschen schütteln meine Hände, beide, man könnte sich daran gewöhnen, Marklerin zu sein, Gutes zu tun, Lebensräume abzugeben, Schlumpfhöhlen. Lebe, atme, atme, laufe los, leere Zimmer, Wohnung, Lerchenfelder Straße, 90 m², Flügeltüren, der Vollmond spuckt an das Fenster, über die Straße. Stehen bleiben, ein-

dämmen, durchatmen, dich, sie, hierhin kommt der Kühlschrank, eine Bett, die Maße gebe ich noch durch, lassen sie mich nur machen. Roter Teppich, Lampenschirme, Küchentisch, Spiegel, Kommode, Schreibtisch, Schmuckkästchen, ich dirigiere die Leere, ein Konzert des Schreckens. Morgen, da kommt ein Pärchen, will sich niederlassen, nicht dass ich keinem was gönne, es tut nicht einmal mehr weh. Ich gehe hinaus, in den Flur, schließe ab, so oft es geht, kann das Echo hören. Eile nach unten, ganz nach unten, sie sagen es ist der Keller, 5 m2, gefügt, ein paar Räder passen schon hinein, ach, Sie fahren ein Tandem, wie schön, hier unten soll es Ratten geben, das sage ich natürlich nicht, ich sage nichts mehr, habe nie existiert. Fahre nach Hause, wie das wieder klingt. Mein Mann, wartet auf mich, die zwei Kinder, Stella, unser Labradormischling, Judy, die Katze, wie konnte ich jemals so denken? War das ich, du, sie, mein Kopf prallt an die Tür, züruck, prallt noch einmal, es fühlt sich taub an.

Meine Wohnung, 100 m2, das lässt sich durch zwei teilen, durch vier, zehn, hört das denn niemals auf? Ich bin tot, tot, lebe, lebe einmal pro Woche: Wäsche, Einkaufen, Kino, Psychiater, Reitunterricht. Meine Wäsche, die ist immer sauber. Irgendwas stimmt mit mir nicht. Eine Drahtschlinge, ein Hanfseil, das zwinkert, nimm die Nagelschere, das Messer, schneide dein Auge heraus, leg es zur Wäsche, wenn sie es finden, schweigen sie betreten. Einkaufen, Popkorn, Joghurt, Alkohol, ich trinke ja keinen, Sonst drehe ich noch durch. Im Kino läuft auch nichts, läuft nie etwas, Familienväter, Pärchen, halblaute Jugendliche, etwas Stolz habe ich noch. Meinem Psychiater erzähle ich etwas von Freunden, die ich nicht habe, der Beruf stresst sehr, oh ja, Herr Doktor, Sie ahnen ja gar nicht. Bloß nicht die Wahrheit, die kann keiner verstehen, ich würde ja auch nicht. Der Reitlehrer, leckt seine Lippen, sieht meinen Arsch, der allerdings, gut in Form. Sagte ich, sagte ich wirklich, ich sei hässlich? Sie ahnen ja gar nicht, wie Recht Sie tun, das zu glauben. Morgens, nach dem Aufstehen, ich gehe ins Bad, schau mich an, mir zu, tief in die Augen, den Ausschnitt, meine Maße sind bestens, alles in allem kann ich mich gar nicht beschweren. Ich bin hässlich, hässlich, hässlich innen drin, das ist viel schlimmer.

Lebe, lebe, heute bin ich wieder nahe dran, es zu tun, es nicht zu tun, mir fehlt nur etwas der Mut. Ich fahre zur einer Wohnung, am Graben, gute Adresse, 200 m2, hier ist das Gästezimmer, gleich dort, alles schon möbliert, habe ich selbst ausgesucht, wie schön es doch glänzt. Hell, gleißend, groß, die Aussicht, wunderbar, die Terrasse von Unten nicht einsehbar, unten, der Keller, eine Garage, alles frisch geweißt. Nachts laufe ich hinaus, auf den Balkon, wenn ich jetzt springe, muss ich niemanden mehr einen blasen. Und was dann? Unten, liegen, liegen, vor den Kellerfenster, tot sein, alle schauen zu, mir, ihr, so ist es, es wird nicht besser. Ich habe gelernt mit mir auszukommen, Herr Doktor, man muss mit dem zufrieden sein, was man hat, darüber reden hilft ja schon. So ein Schwachkopf, macht einen auf verständnisvoll, hinten an der Wand, unter dem Diplom hängt das Foto seiner Frau, der Kinder, einmal hat er telefoniert, da hörte ich es irgendwo bellen. Wollen Sie mit mir schlafen, Herr Doktor? Er wird rot, sagt aber nicht nein, hätte ich mir denken können.

Lebe, atme, gehe, aus, fort, es gibt keinen Gott, da brauchst du dir auch nichts vormachen. Ich werde ausziehen, meine Wohnung halbieren, vielleicht bleibt etwas zurück, das mich quält, sticht. Mein Zimmer, schlafen, wohnen, Umzüge sind schön, Ballast, neuer Palast, etwas Glück, neues Leben. 50 m2, neues Reich, irgendwie wirkt alles kleiner, bin ich vertrocknet, oder habe ich einfach nur Angst? Ich kaufe mir eine Sauerstoffmaske, dass ich nicht früher darauf gekommen bin.

Ich kann manchmal ganz gut schlafen, das glaubt mir nur keiner. Herr Doktor, er verschreibt mir

Tabletten, nur die Farben wechseln, bin ich ein Chamäleon? Ich schlafe, schlafe tief, fest, im Keller nagen die Ratten. Am nächsten Morgen, das Büro ruft, an, mich, eine Wohnung sei aufgebrochen, es fehlt nichts, warum kann ich mich nicht erinnern? Ich fahre hin, laufe, die Wohnung, Siebensterngasse, alles noch da, geraucht haben sie, ich, du, der Aschenbecher in der Küche ist voller Kippen. Was wollten sie? Einfach nur nachsehen, ausruhen, reden? Meine Damen, Herren, ich kenne da einen Doktor, den kann ich nur empfehlen.

Ich rufe im Büro an, einmal kurz durchputzen, lüften, die Order, am Nachmittag kommen die ersten Kunden, mit Kindern. Ich erkläre, erkläre alles, beiße mir auf die Lippen, die Zunge, ich lächle, atme, lebe, meine Stimme riecht nach Lavendel, das reicht nicht. Zwei Kinderzimmer, je 15 m², ich hatte das nicht. Tobias und Toni, Antonio eigentlich, zwei echte Racker, die Frau schaut glücklich aus, der Mann tut so, die Kinder laufen durch die Wohnung, ins bad, wieder zurück, ins Vorzimmer, in die Küche, wollen eine Küchenschabe gesehen haben, die Biester. Tobias, der Blonde, schneidet Grimassen, Toni röchelt, sie spielen Frankenstein, der Mädchenname meiner Mutter, aber das kann ich nun wirklich niemanden erzählen.

Später, ich fahre nach Hause, es wird Mittag, die neue Wohnung, die macht wirklich was her, ich stehe nur ganz kurz in Stau. Manches kann man sich schon aussuchen: Radiosender, Kreuzungen, Fahrstreifen, Kaugummisorten, Brillen, Putzmittel, Pelzmäntel. Ich bin es, Frankenstein, habe wohl nicht den Anstand, normal zu sein.

Kurz hinlegen, jetzt aber schnell, später habe ich Kunden. Nägel lackiern, Lippenstift, etwas Rouge, leben, atmen, leben, neue Wohnung, Glück in erster Instanz. Im Büro, da ahnt niemand etwas, die halten mich für exzentrisch, außergewöhnlich, talentiert, eine erfolgreiche Frau, der es an nichts mangelt. Erklärungen, ich brauche Antworten, auf Fragen, die ich nicht zu stellen wage, weil ich sehe, was es nicht gibt, bin tot, schon vergessen? Manchmal erkläre ich mich, ist so ein Spiel, sage mir, was du, Sie, denken, denkst, und ich zeige dir, Ihnen, wonach es für mich aussieht. Es sieht nicht gut aus, tut es nie, auch nicht weiter verwunderlich. Einen Mann habe ich getroffen, Kunde, Erfolgreich, außergewöhnlich, fährt eine Limousine, kann gut Witze erzählen. Treffen sich zwei Schwabeln, sagt die eine. Ich lache, lache laut, mich tot, mit mir ist es zu einfach. Abendessen, er zahlt, sagt, es war sehr schön, sagt, wir sollen das wiederholen, sagt, wir passen zueinander, passen. Ich sage gar nichts, ich weiß nur. Kann nicht schlafen, atmen, leben, wälze mich von einer Seite auf die andere, läge ich auf einen Rost, ich wäre gut durch. Einmal, ich habe Menschenfleisch gegessen, er war ein echtes Schwein. Meine Art, Witze zu erzählen, niemand lacht, ich würde ja auch nicht.

Herr Doktor, er schreibt mit, tut unschuldig, seine Frau tut nicht viel, sie haben ja eine feste Bindung, Kinder, einen Hund, wie er Heißt will ich wissen. Er sagt nichts, überlegt, ein Name, ein Name nur, wofür zahle ich denn? Er sagt nichts, gibt sich irritiert, ich frage lieber nicht weiter. Hätte ich einen Hund, es würde besser um mich stehen, eine Katze, vielleicht würde das reichen, ein Goldfisch, der jedenfalls nützt gar nichts. Abends, nachts, atme, atme langsam, schreie, das ist mir schon lange nicht passiert. Ich bin wach, laufe nach unten, zum Auto, fahre in eine Wöhnung, die nächste, ob ich dort schlafen kann? Die leeren Räume verheimlichen nichts, sagen dir, wie es ist, wie es ist, allein zu sein. Ich will gar nicht geliebt werden, nicht mehr, wozu? Bin eine Totgeburt, hässlich, sehr hässlich. Ich könnte verkrampfen, mich vergiften, andere, am Schluss heißt es, sie hat gekocht, Humor, wie buchstabiert man das?

Auf dem Pferd, eine gute Figur, da gelingt es mir, stelle mir vor, tot zu sein, wie es wäre, das geht

einem ins Blut über, mein Hengst ist wohl etwas morbide. Hans, mein Lehrer, lächelt, ich nenne ihn Hänschen, ist eine echte Sau, aber den lasse ich nicht ran. Den Hengst würde ich schon, ganz kurz, dann trüft mich ein Huf, auf dem Kopf, es gibt dafür bestimmt einen Paragraphen.

Als in Maklerin wurde, da habe ich damit aufgehört, mich umzudrehen, darüber nachzudenken. Hinten, ist nichts, niemand, vorne, auch nicht, das täuscht. Um mich herum ist es leer, leer, irgendwie mag ich das ja, alles andere wäre schlicht gelogen. Manchmal komme ich mir klein vor, auf der Straße, dort fragen sie, wo ist deine Mutter, als ob ich nicht auf mich selbst aufpassen könnte, oh ja, das kann ich, ich kann vielleicht nicht viel, aber das schon. Atmen, leben, einkaufen, waschen, reiten, darüber reden, wie es wäre, was nicht ist, was hätte sein können, dem Doktor ist es recht, wenn man den Mund aufmacht, einfach. Ich erkläre gar nichts mehr, die Leere, die ist ein Fenster nach innen, nur zu weit rauslehnen, das darf man nicht.

Ein Satz sollte zwischen ihm, mir etwas klären. Ich treffe ihn, immer noch, gut, groß gewachsen, erfolgreich, fährt eine Limousine, im Vorbeifahren hat er mir zugewinkt, meinte mich, meinte, ich könne mich glücklich schätzen, meinte, ich sei sexy, meine, ich bewege mich, als ob ich eine Rikscha ziehe, dabei wackele ich nur mit dem Hintern, es ist so einfach. Was auch noch einfach ist: Wasser kochen, Kaffee, Tee, Auftauen, Einfrieren, Glühbirnen wechseln, Nägel feilen, sich etwas zwischen die Beine stecken, mit jemandem dran. Ich sollte das alles aufschreiben, so sieht es also aus, in mir drin. Außen, dort steht ein Tisch, das Bett, ein Sessel, im Bad eine Dusche, Rollos in den Fenstern, zugezogen, das Papier wird langsam knapp. Im Mittelalter hätte man mich verbrannt, unter Beifall, vor Publikum, man merkt mir das an, wenn man nur hinsieht, aber das tut ja keiner. Ich bestelle einen Inquisitor, den lade ich ein, er soll mir auf den Zahn fühlen, der Doktor will ja nicht, seine Frau könnte dahinter kommen. Erklärungen, ich sollte mit Erklärungen handeln, da besteht wirklich Bedarf. Als Kind hatten sie mir die Welt so erklärt: eine Scheibe, dann eine Kugel, rundherum Nichts, im Nichts ein paar Sterne, viele Sterne, manche möbliert, andere nicht.

Atme, lebe, lebe, lebe, wenn ich das lang genug aufsage, kann ich einen kurzen Moment lang glauben. Ich glaube an mich, ja wenn ich das nicht täte, daran liegt es nicht. Ich kann nicht mehr zuhören, sie öffnen den Mund, etwas macht sich auf, in meine Richtung, auf mein Ohr zu, beide Ohren, ich sollte jetzt verstehen, was es bedeutet. Ich sei eine Blume, sagt er, was? Ich höre mir ja selbst nicht mehr zu, die Geschichten rundum, zu viele laufen da schon. 1000 m2 Geschichten, immer mehr, jeden Tag mindestens eine, das ist richtig viel, so eine Wohnung, die habe ich auf keiner Liste. Jetzt kommt es aber: Ich mache gerne Listen, Herr Doktor, schreibe mir alles auf, unterstreiche alles, neben, untereinander, das lerne ich dann auswendig, eine Gedächtnisübung. Ich gedeneke meiner, das tut man, wenn man tot ist, der Schreck nachlässt. Meine erste Liste: Atme, lebe, atme, lebe, das sei keine Herausforderung? Sie ahnen ja nicht. Aber es stimmt schon, ich sollte mich etwas zurücknehmen.

Klara, meine Büronachbarin, hat einen Kaktus geschenkt bekommen, den gießt sie täglich, die dumme Kuh, hat einen Namen vergeben – Horst. Ich weiß, was sie jetzt denken, aber Horst ist ihr Freund. Er ruft täglich an, dreimal, immer zur selben Stunde. Manchmal ist sie nicht da, dann nehme ich den Hörer, sage ja, Horst erzählt, was er gerade macht, was genau, das sollte ich ihr lieber nicht erzählen. Autsch, Horst, das tut ja richtig weh! Man könnte natürlich glauben, es macht mir Spaß, andere zu quälen, herauszufordern, im Keller einzusperren, in der Psychologie gibt es bestimmt eine Diagnose, ein Wort, ein Krankes.

Klara, das ist so eine Liebe, sieht hübsch aus, wenn sie bloß nicht den Mund aufmacht, also wäre ich ein Kerl, ich würde mir das schon denken. Man kann das auch anders sehen: Atme, lebe, atme, sauge, einmal ist es Luft, dann ein Schwanz, wo ist da der Unterschied? Manchmal geht mir das Denken aus, läuft davon, eine Uhr, die vorgeht, tickt, auf einmal ist es viel später, als man denkt, es kommt auch nichts mehr nach, überhaupt nicht. In Zügen, ich setze mich immer in ein leeres Abteil, lackiere die Fingernägel, das ist wirklich nicht einfach. Vielleicht gibt es für alles eine Erklärung, in der Kindheit. Man hat mich nicht geliebt, geliebt, nicht geliebt, jedenfalls dachte ich das, und es macht keinen Unterschied, ob es so war, oder doch ganz anders. Die Leere, sie hat sich fort, festgesetzt, obenauf, in meinem Kopf. Das Denken, es ist davon abzuraten, mir wird gleich schlecht, speiübel, muss schnell zur Toilette. Als ich noch jünger war, in der Schule, das war echt ein Problem. Einmal, der Sportlehrer brachte mich zur Toilette, ich beugte mich vor, über, die Schüssel, er fasste von hinten, die Hüfte, der Schritt, na toll, was soll ich mir da noch viel denken, er meinte noch, ich sollte mich nicht so anstellen. Dabei stelle ich gar nicht, habe ich nie, brauche nur aufzusehen, in die Augen, starr, er bekommt keinen Hoch, nicht mehr. Aber warum sollte ich? Nein, ich nehme keine Drogen, wurde nie missbraucht, man muss das ja heute schon fast überall dazusagen. Am Meldezettel: Familienstand: ledig. Missbrauch: negativ.

Horst, er hat mir auch einen Kaktus geschenkt, etwas dicker, länger, was Klara nun nicht so toll findet. Dabei wollte ich das gar nicht, ist mir fast unangenehm. Er hat sie abgeholt, gemeint (zu ihr), sie könne froh sein, eine so toughe (sagte er so) Kollegin zu haben, (zu mir) der Kaktus hätte ihn an etwas erinnert, lächelt, ich weiß auch schon woran. Horst meint das nicht so, Klara, er kann einfach nicht anders. Klara weint, vor Freude. Vielleicht sollte ich ihr noch die Welt erklären, aber das bringe ich dann doch nicht übers Herz. Herz, bei dem Wort läuft es mir kalt über den Rücken. Ich fahre in eine Wohnung, Kettenbrückengasse, 60 m², 3 Zimmer, noch zu haben. Man kann mir vieles nachsagen, aber nicht, dass ich lüge.

Atme, lebe, atme, man sollte mich behauen, den Stein, etwas hinein meißeln, den Verstand forthämmern, Pistolenschüsse klingen so. Ich bin bestimmt kein schlechter Stein, Klara, die Kuh macht Muh.

Ich könnte natürlich kündigen, aber die Wohnungen, mein Chef, der aus allen Wolken fällt (das sind nicht viele), die Aussicht auf Freizeit, Arbeitslosengeld, so bin ich wenigstens in Bewegung, setze kein Fett an. Herr Doktor, was würden Sie sagen, wenn ich kündige? Ja, das stimmt, ich hätte mehr Zeit für Sie, mich, könnte öfters kommen, hier einfallen. Ist das alles? Aber ich frage ja nicht mehr. Wenn ich eine Familie hätte, die würde das freuen, ich bin jetzt ganz für euch da. Das kliegt, nach einer Drohung, aber so schlimm bin ich wirklich nicht. Ich sehe die Welt etwas schärfer, denke in Variablen (die leer sind), das prägt. Wenn ich jetzt alles aufschreibe, was mir einfällt, so könnte ich ein Buch machen, mir bleibt man ja auch nichts schuldig. Ein Buch, oder zwei, eines über meinen Kopf, eines über die Leere (was Philosophisches), eines über Makler, ihre Praktiken. Aber das wären schon drei, dann gelte ich vielleicht gar als Schriftstellerin, story-seller, das fehlt noch, aus die Maus.

Ich bin hässlich, hässlich, hässlich, das musste jetzt sein, es zieht sich und wirkt. Ich stamme aus einer einfachen Familie, Mutter Hausfrau, Vater Bauer, Maurer, oh, mein Maure, aber das hörte er nicht gern. Meine Eltern, die leben in einem kleinen Haus, in einem Dorf, ich hatte gute Noten, war nie schwanger, daran liegt es wirklich nicht.

Ich fahre in eine Wohnung, ausgebrannt, es hat gebrannt, wie aus heiterm Himmel, wir müssen

renovieren, der Ruß, er hat eine eigene Poesie, des Krieges, bleibt, die Flammen längst erlöschen. Ich laufe durch die Wohnung, es riecht verbrannt, atme, lebe, ganz tief einatmen, meine Zunge schwarz. Schnell ins Auto, bevor mich jemand sieht, von der Versicherung, die Haushälterin, man bringt mich in ein Krankenhaus und was erzähle ich dann? Herr Primar, es war so, der Ruß, er hat nach erdbeeren gerochen. Das sollte ein Witz sein! Zu hause: duschen, schweren Herzens (schon wieder, das wort, keine Angst, ich zähle mit), ein Baguette in den Ofen schieben, Fernseher anmachen, Haare waschen, Haare fönen, Servietten falten, falls doch Besuch kommt, das schreibt sich so leicht. Im Fernsehen: jede Menge Wiederholungen, Sergeant Steel, brüllt, Männer, wir machen keine Gefangenen, nein, das tun sie wirklich nicht. Ob die je etwas anbrennen lassen? Am nächsten Morgen erzählt mir der Chef, es war Brandstiftung.

Wer macht so etwas? Soll ich der Sache auf den Grund gehen? Sie? Überlassen Sie das lieber der Polizei, mein Chef schüttelt den Kopf, entscheiden. Beamte ermitteln, eine, zwei Wochen, das war ein schlauer Hund, sagen sie, ein Profi, die Tür wie nichts geknackt, keine Fingerabdrücke, auch das Motiv im Dunkeln. Ich weiß, was Sie jetzt denken, aber ich habe einen Schlüssel.

Ein Monat später: neuer Fall, neue Wohnung, alles brennt, das Haus kommt mit einem Schrecken davon, keine Verletzte. Alle im Büro wollen es sehen, endlich, etwas Abwechslung. Wir gehen hoch, nach oben, die Statik erlaubt es, ausdrücklich. Ich gehe vor, durch die Wohnung, der Ruß erinnert an etwas warmes, vielleicht sollte ich zu Weihnachten nach Hause fahren, was für eine Schweinerei, sage ich laut. Auch diesmal gibt es kaum Spuren.

Atme, lebe, atme, das ist schon so ein Ritual, man könnte ja vergessen. Nebenan ist eine Familie eingezogen, die Kinder lärmen, der Mann schreit, ich glaube die Frau ist Alkoholikerin, der Mann wahrscheinlich auch. Unlängst, an der Treppe, sie schnauft, keucht, es riecht nach abgestandenem Bier, wenn ich ihr Unrecht tue, bekommt sie eine Schachtel Pralinen. Der Herr gibt, der Herr nimmt, sie sagt Guten Morgen. Ich werde umziehen.

Ein ganzer Monat schon, Wohnungen, große, kleine, schlaue, scheue, ich kann mich kaum entscheiden. Leere Räume machen mich vielleicht glücklich. Ich nehme eine größere Wohnung, 90 m², dritter Stock, kein Lift, kein Keller, das nenne ich Fortschritt. Umziehen, atmen, alles in rote Schachteln packen, ich reduziere mich: Kühlschranks, Bücher, Esstisch, Bett, Kasten, Regal, das Auto parke ich vor dem Haus, kein Namenschild an der Tür. Ich könnte jetzt sagen, ein paar Freunde helfen mir, nur um zu sehen, ob sich das nach etwas anfühlt. Überlege, sollst du, sollst du nicht, sollst du, eine Zigarette rauchen, bevor ich noch wahnsinnig werde. Herr Doktor, sagt mir tatsächlich, das viele Umziehen sei nicht normal, ich verdränge da etwas. Er wird mir langsam zu schlau. Okay, Herr Doktor, es ist so, Sie, ich, wir kennen einander recht lange, Sie wissen, Ich vertraue Ihnen. Mein Vater hat mich missbraucht, Stille, ich traue meinen Ohren nicht, muss innerlich lachen, habe ich das wirklich gesagt? So, jetzt bist du eine Weile beschäftigt. Er fragt mich, ob es sehr weh tat, ich glaube, der nimmt selbst Pillen, grüne, blaue, rote. Ob er bei Menschen, die das durchgemacht haben, auch so ist? Besser noch, ich könnte seinen Job machen, das Denken fiel mir nie schwer, das Erkennen, Benennen auch nicht, ihm wohl schon.

Klara ist schwanger, Horst, du wirst doch nicht? Horst schenkt jetzt Rosen, keine Kakten, der Man hat Stil. Klara fragt mich, ob ich weiss, ob ich nicht eine Wohnung weiß, sie wollen jetzt zusammenziehen. Ich sage ja, arme Klara, hoffentlich wird das keine Totgeburt. In den folgenden Tagen, es brennen zwei Wohnungen, ich glaube da hat jemand etwas vor. Man kann mir vieles nachsagen,

etwa, ich sei nie verliebt gewesen, nicht so richtig jedenfalls. Das stimmt, vermute ich, die Männer sind es einfach nicht wert, als ob das jemand verstünde. Aaron von Winterfels, mein Hengst, hat ein Fohlen gezeugt. Richtig süß, es hat denselben Fleck auf der Stirn, weiß, in der Form einer Sichel, Flecken vererben sich also, na schön. Ich frage Hänschen, was mit Aaron passiert, wenn er alt ist? Hänschen grinst, sagt, eine Hengst wird niemals alt, sagt, ein richtiger, ich verstehe. Alles Glück der Erde.

Atme, lebe, es wird langweilig, ich muss mir etwas einfallen lassen, etwas Neues. Ich könnte die Luft anhalten, schauen, wie weit ich komme. Ob es dann hell wird, eine Lichtgestalt, die sich beugt, meine Hand schüttelt? Ob es wirklich nicht weh tut, wie alle sagen, sich ein, zuflüstern? Wenn man Licht betrachtet, im Mikroskop, es ist leer, leer, schön, schnell, verliert sich im Dunkeln, das tut sie.

Also, auf ein Neues. Ich stelle mir vor, jemand erzählt mir, dass er seine Frau schlägt, so richtig, mit Fäusten, dass ihr die Haut aufplatzt, dass sie sich dreht, fällt, dreht und so weiter. Ich stelle mir vor, wie er mich fragt, ob ich diese Frau sein will, er mache mir da nichts vor, ich gefalle ihm, er würde mich gern ficken, aber eigentlich geht es um etwas ganz anderes. Herr Doktor, stellen Sie sich vor, ich wäre ein Mann, Sie eine Frau, ich würde Ihnen erzählen, von Fäusten, Ficks, würde Sie das irgendwie stimulieren? Ich glaube, er weiß jetzt nicht, worauf ich hinaus will. Zu Hause, ich esse ein Brot, setze mich auf das Bett, schaue durch die Gegend, aus der Wäsche, ich werde immer schöner, wie Marmorkuchen.

Eine Wohnung, Stumpergasse, 60 m², Altbau, Flügeltüren, dass es hier in der Gegend überhaupt so etwas gibt. Dem ersten Interessenten ist es zu teuer, dem zweiten passt der Lichteinfall nicht, ich glaube, mir wird schlecht, gleich, nein, den Parkettboden dürfen sie nicht abschleifen, ich kann mir schon vorstellen, wie Sie arbeiten, ich sehe ja Ihre Hände.

Ich entdecke einen neuen Zug an mir: Ich will, dass Wohnungen leer bleiben dürfen, die haben auch ihre Rechte. Im Büro erzählen sie mir, es gäbe eine heiße Spur, die Polizei habe einen Mann verhaftet, als würde mich das wundern, ich zähle langsam bis zehn, ob das jemandem auffällt? Klara, hat Schluckauf, aber jetzt geht sie bald in Karenz. Ob wir eine Vertretung finden? Da will ich auf jeden Fall ein Wörtchen mitreden.

Ich treffe einen Mann, im Supermarkt, unsere Einkaufswagen kollidieren, er sagt leise: autsch. Ist das witzig? Ich lache, salutiere kurz. Melde gehorsamst, keine Verletzten. Er läuft davon, als ob der Teufel hinter ihm her wäre, vielleicht ist er das auch. An der Kassa, da tut er, als würde er mich nicht kennen, verschwimmt mit der Menge. Mein Leben, was sage ich, das Leben, es ist wirklich eine seltsame Sache, ein Wort gibt das nächste, Abenteuer überall. Hans sei vom Pferd gefallen, auf dem Kopf, ein Wirbel abgebrochen.

Atme, atme, auf meiner Brust liegt Unrat, gehört da nicht hin, meine Wohnung könnte einen Frühjahrsputz vertragen. Herr Doktor meint, ich solle Veränderungen akzeptieren, etwas an mir ändern, vielleicht auch so tun, als ob ich glücklich sei, angeblich gibt es da einen kybernetischen Zusammenhang. Ursache, Wirkung, lebe, atme, stelle Bedingungen, das Angebot, es bestimmt die Nachfrage. Ich traf einen Mann, männlich (ich erwähne das extra), erfolgreich, er spricht von Erfolg, worin liegt der, bin ich es etwa auch? Er, mitte dreißig, Wasserbett, die Hemden lässt er von einer Polin bügeln, wenn nicht mehr. Er beschwert sich, seine Wohnung sei laut, die Nachbarn hätten Kinder, einen Hund, willkommen im Klub. Ich sage ihm, dass ich Verständnis habe, ob ich es regeln kann, weiß ich nicht. Er blickt mich an, blinkt durch, blinzelt wie ein alter Löwe, dem man ans Leder will,

Meine Gedanken schweifen ab, fort, ich werde mit den Jahren unaufmerksam, muss mir da etwas verschreiben lassen.

Lederfresse mit Kettensäge, ein Theaterstück, ich war dort, alleine, habe geatmet, mich gefühlt, aber nur kurz. Ein Freigang, nicht mehr, weniger, Lederfresse hatte eine Frau entführt, sie mit Kettensäge bedroht, als ob das weit hergeholt wäre. Die Leiche, die hat er verbrannt, eine Torte dabei gegessen. Ich stehe vor einer Straße, an einer Ampel, am Heimweg, denke mir, einen Schritt nur in die richtige Richtung, vorwärts und ich bin Geschichte. Ich stehe vor einer U-Bahn, am Heimweg, denke mir, einen Schritt nur in die richtige Richtung, vorwärts, und ich bin Geschichte.

Vir

Michael STAVARIČ, 2006: stillborn. Residenz Verlag: Salzburg. 7–24.

stillborn

Imela sem preveč mrtvorojencev. Veste, kaj mislim, preveč je postalo nič, nič ni ostalo, nič se ni zgodilo, ni nikoli obstajalo. Živi, dihaj, živi, dihaj, poskušaj napihnniti misli, dokler ne počijo. Nihče me ne vidi, živi z mano, v meni, me ne masira, nje, srca, splovila, kože, roba lasišča, meč. Povsod sem tuja, tuja, živahne odprte terase, odprta rana, rana čarobna jutra v adventu. Trudim se, utrujam te, povprašujem, na ulici, v kinu, pred trgovino, nič ne pomaga, popolnoma nič ne pomaga. Seveda, zgodilo se je, tu in tam kakšna ljubezenska izpoved, pričkanje, daleč je že od tega, duša se ob tem ni rodila, to ne, verjetno bi umrla. V meni ne more živeti nič, se ugnezditi. Živi, dihaj, živi, vsaj en teden, en mesec, že ena ura bi zadostovala. Meni, njemu, vsem bi zadostovala.

Poleti, skozi vse poletje, kratko krilo, rdeči čevlji, naličila sem se, pripravila na to, nalakirala nohte, na kaj, zakaj, saj se tako ali tako ni nič zgodilo, nikoli nisem. Ne živim, dihaj, dihaj, da ne bodo opazili, v trgovini mi včasih zastavljajo vprašanja, hočejo me izstradati. Ne pes, jaz ne, ne mačke, enkrat, pred leti, takrat sem imela zlato ribico, ki je hotela že na poti iz trgovine z malimi živalmi umreti. Včasih lajam, ko gre kdo po stopnišču, potem takoj stopi hitreje, lajam z globokim glasom, zelo globokim.

Poljubi me, ja, ti, poljubi me, njo, midve, jaz se ne spomnim več, saj se nikoli ni nič zgodilo. Čuvali so me, čuvali, vzgojili, zapustili, verjetno so mislili dobro. Dajte ji svobodo, spolno, ampak ne vze mi vsega naenkrat, paziti morate Nase, madame! Obiskujem zdravnike, v redu, z veseljem, ko grem, noge odločno udarjajo ob tla, to se sliši, kot bi žigosala svet, gospod doktor. Moj zdravnik, gleda, poslušša, izmenjava tablete, en zavojček imam zmeraj pri sebi, za vsak slučaj, živi, dihaj, masira mi prsi, pretipa prsnico, rebra, kolke, lepo dišim, vedno sem sveže umita. Splavim otroka, čisto zagotovo, ne morem rojevati, se vleči, se pretvarjati, kot da, mrtva sem, mrtva, opazili bi. Nikoli nisem obstajala, varala sebe, tebe, njo, umirala sem po malem, zmeraj bolj, košček pade na tla, obleži, tudi sama vem, kako je to. Zapeti plašč, razparati šiv, plavati v sredo, četrtek, petek, kolikokrat je le mogoče, v vodi premikam roke, požiram, klor, ogljikov dioksid, peče, diham, zakašljati moram, telo se vda, posuši.

Moški me nagovorijo, včasih, to že, nikoli nisem bila ljubka, ni motilo, nikogar zanimalo. Ponoči,

budna ležim, tekam po stanovanjih, sobah, mojih, tujih, komaj kaj spim, imam polno ključev, velik šop v hlačnem žepu, aktovki, torbici Prada. Podnevi prodajam, oddajam, ljudje mi segajo v roki, obe, na to bi se človek lahko navadil, biti trgovka z nepremičninami, delati dobro, oddajati življenjske prostore, zavetja. Živi, dihaj, dihaj, steci, prazne sobe, stanovanje, ulica Lerchenfelder, 90 m², krilna vrata, polna luna pljuva na okno, preko ceste. Obstati, zaježiti, zadihati, tebe, njo, tukaj bo stal hladilnik, postelja, točne mere vam še sporočim, samo pustite me, da naredim. Rdeča preproga, senčniki za svetilke, kuhinjska miza, ogledalo, predalnik, pisalna miza, skrinjica za nakit, dirigiram praznini, koncert groze. Jutri, takrat pride nek parček, hoče se nastaniti, saj ne, da ne bi nikomur ničesar privoščila, še boli ne več. Grem ven, na hodnik, zaklenem, kolikokrat le gre, lahko slišim odmev. Pohitim navzdol, čisto navzdol, temu pravijo klet, 5 m², pometena, za nekaj koles je že prostora, ah, Vi se vozite s tandemom, kako lepo, tu spodaj so menda podgane, tega seveda ne rečem, ničesar več ne rečem, nikoli nisem obstajala. Peljem domov, kako to spet zveni. Moj mož, čaka me, dva otroka, Stella, naš labradorski mešanček, Judy, mačka, le kako sem lahko kdaj tako razmišljala? Sem bila to jaz, ti, ona, moja glava udari ob vrata, nazaj, znova udari, omrtvela.

Moje stanovanje, 100 m², to lahko delim z dve, s štiri, deset, kaj se to nikoli ne konča? Mrtva sem, mrtva, živi, živi enkrat na teden: pranje, nakupovanje, kino, psihiater, šola jahanja. Moje perilo, vedno je čisto. Z mano nekaj ni v redu. Zanka iz žice, vrv za obešanje, mežikata, vzemi škarjice za nohte, nož, izreži si oko, položi ga k perilu, ko ga najdejo, mučna tišina. Nakupovanje, kokice, jogurt, alkohol, saj ga sploh ne pijem, če ne, še kje znorim. Tudi v kinu ni nič pametnega, nikoli nič, družinski očetje, parčki, polglasna mladina, nekaj ponosa pa še imam. Psihatru pripovedujem nekaj o prijateljih, ki jih nimam. Poklic je zelo stresen, o ja, gospod doktor, Vi se sploh ne zavedate. Samo ne resnice, te ne more razumeti nihče, saj je tudi jaz ne bi. Učitelj jahanja, oblizuje si ustnice, vidi mojo rit, vsekakor, v dobri formi. Sem rekla, dejansko rekla, da sem grda? Sploh se ne zavedate, kako prav imate, da tako mislite. Zjutraj, ko vstanem, grem v kopalnico, pogledam se, gledam se, globoko v oči, izrez, moje mere so ta prave, konec koncev se sploh ne morem pritoževati. Grda sem, grda, grda znotraj, to je mnogo huje.

Živi, živi, danes sem spet bližje temu, da bi naredila, da ne bi naredila, manjka mi le malce poguma. Peljem se do stanovanja, na trgu Graben, elitna lokacija, 200 m², tukaj je soba za goste, tam, za vogalom, že lepo opremljena, sem sama izbrala, kako lepo se blešči. Svetla, sijoča, velika, razgled čudovit, na teraso se od spodaj ne vidi, spodaj, klet, garaža, vse sveže pobeljeno. Ponoči stečem ven, na balkon, če zdaj skočim, ga nobenemu več ne bom rabila potegniti. In kaj potem? Spodaj, ležati, ležati, pred kletnim oknom, biti mrtva, vsi gledajo, mene, njo, tako je, ne bo bolje. Naučila sem se shajati sama s sabo, gospod doktor, človek mora biti zadovoljen s tem, kar ima, pomaga že, če zgolj govoriš o tem. Kakšen bedak, pretvarja se, da razume, zadaj na steni, pod diplomo visi slika njegove žene, otrok, enkrat je telefoniral, takrat sem nekje zaslišala lajež. Hočete spati z mano, gospod doktor? Zardi, ampak ne reče ne, lahko bi si mislila.

Živi, dihaj, pojdi ven, vstran, bog ne obstaja, ne delaj si utvar. Izselila se bom, razpolovila stanovanje, mogoče bo ostalo kaj, kar me muči, zbada. Moja soba, spati, stanovati, selitve so lepe, bolečina, nova kraljevina, nekaj sreče, novo življenje. 50 m², nova palača, na nek način mi deluje vse manjše, sem izsušena, ali me je preprosto le strah? Kupim si masko za kisik, kako da nisem že prej pomislila na to.

Včasih prav mirno spim, tega mi nihče ne verjame. Gospod doktor, predpiše mi tablete, menjajo se

le barve, sem kameleon? Spim, trdno spim, globoko, v kleti glodajo podgane. Naslednje jutro, iz pisarne kličejo, po, me, vdrli so v neko stanovanje, nič ne manjka, zakaj se ne morem spomniti? Peljem se tja, tečem, stanovanje, ulica Siebenstern, vse še na svojem mestu, kadili so, ona, jaz, ti, pepelnik v kuhinji je poln čikov. Kaj so hoteli? Samo malo pregledati, se spočiti, pogovarjati? Drage dame, gospodje, poznam enega zdravnika, toplo vam ga priporočam.

Pokličem v pisarno, na hitro počistiti, prezračiti, naročilo, popoldan pridejo prve stranke, z otroki. Razložim, vse razložim, ugriznem se v ustnice, jezik, smehljam se, dihaj, živi, moj glas diši po sivki, to ne zadošča. Dve otroški sobi, vsaka 15 m², jaz tega nisem imela. Tobias in Toni, Antonio pravzaprav, dva prava pobalina, žena je videti srečna, mož se le pretvarja, otroka tekata po stanovanju, v kopalnico, znova nazaj, v predsobo, v kuhinjo, naj bi videla ščurka, te pošasti. Tobias, svetlolasec se spakuje, Toni hropi, igrata se Frankensteina, dekliški priimek moje mame, ampak tega pa res ne morem nikomur povedati.

Kasneje, peljem se domov, dela se poldan, novo stanovanje, to pa je res nekaj, le kratek čas stojim v koloni. Nekatere stvari pa si le lahko izberem: radijske postaje, križišča, vozne pasove, vrste žvečilnega gumija, očala, čistila, krznene plašče. To sem jaz, Frankenstein, očitno nimam dovolj poguma, da bi bila normalna.

Malo se vleči, zdaj pa res hitro, kasneje imam stranke. Nalakirati nohte, ličilo za ustnice, nekaj rdečila, živeti, dihati, živeti, novo stanovanje, sreča na prvi stopnji. V pisarni, tam nihče ničesar ne sluti, imajo me za ekscentrično, nenavadno, nadarjeno, uspešno žensko, ki ji nič ne manjka. Pojasnila, rabim odgovore, na vprašanja, ki si jih ne upam zastaviti, ker vidim, česar ni, mrtva sem, ste že pozabili? Včasih se razlagam, takšna igra, povej mi, kaj ti, Vi, mislite, misliš, in povem ti, Vam, kako je to videti meni. Ni videti dobro, nikoli, tudi ni več presenetljivo. Srečala sem moškega, stranka, uspešen, nenavaden, vozi limuzino, dobro zna pripovedovati šale. Se srečata dve lastovki, reče ena. Smejem se, glasno se smejem, na smrt, z mano je prelahko. Večerja, on plača, pravi, da je bilo zelo lepo, pravi, da bi morala to ponoviti, pravi, da se ujemava, ujemava. Nič ne rečem, preprosto vem. Ne morem spati, dihati, živeti, valjam se iz ene strani na drugo, če bi ležala na žaru, bi bila dobro prepečena. Enkrat, jedla sem človeško meso, bil je prava svinja. Moj način pripovedovanja šal, nihče se ne smeje, saj se tudi jaz ne bi.

Gospod doktor, zapisuje si, dela se nedolžnega, njegova žena ne dela veliko, saj sta v resni zvezi, otroci, pes, kako mu je ime, hočem vedeti. Nič ne reče, premišljuje, ime, samo eno ime, zakaj sploh plačujem? Nič ne reče, dela se nejevoljnega, raje ne sprašujem dalje. Če bi imela psa, bi bilo bolje z mano, mačko, morda bi to zadostovalo, zlata ribica, vsekakor nič ne pomaga. Zvečer, ponoči, dihaj, počasi dihaj, kričim, to se mi že dolgo ni zgodilo. Budna sem, tečem navzdol, k avtu, peljem se v eno stanovanje, v drugo, ali bom tam lahko spala? Prazne sobe ničesar ne prikrivajo, povedo ti, kako je, kako je, biti sam. Saj sploh nočem biti ljubljena, ne več, čemu? Sem mrtvorojenka, grda, zelo grda. Lahko bi se stisnila v krču, zastrupila sebe, druge, na koncu bi rekli, ona je kuhala, humor, kako se to napiše?

Na konju, dobra postava, tam mi uspe, predstavljam si, da sem mrtva, kako bi bilo, to ti preide v kri, moj žrebec je najbrž nekoliko morbiden. Hans, moj učitelj, smehlja se, imenujem ga Hanzek, je pravi prasec, ampak njemu že ne bom dala. Žrebcu bi že, čisto na hitro, potem me zadene kopito, v glavo, za to zagotovo obstaja kakšen paragraf.

Ko sem postala trgovka z nepremičninami, takrat sem se nehala ozirati nazaj, razmišljati o tem.

Zadaj, ni ničesar, nikogar, spredaj, tudi ne, to zavaja. Krog mene je vse prazno, prazno, na nek način mi je to celo všeč, vse ostalo bi bila čista laž. Včasih se sama sebi zdim majhna, na ulici, tam sprašujejo, kje je tvoja mama, kot da ne bi znala paziti sama nase, o ja, to znam, mogoče ne znam veliko, ampak to pa. Dihati, živeti, nakupovati, prati, jahati, se pogovarjati o tem, kako bi bilo, česar ni, kaj bi lahko bilo, zdravniku je prav, če odpreš usta, preprosto. Nič več ne razlagam, praznina, ta je okno navznoter, le preveč navzven nagibati, to se ne sme.

En stavek bi moral med njim, mano nekaj razjasniti. Srečam ga, še zmeraj, dober, visokorasel, uspešen, vozi limuzino, ko se je peljal mimo, mi je pomahal, mene je mislil, menil, da sem lahko srečna, menil, da sem seksi, menil, da se premikam, kot bi vlekla rikšo, v resnici pa zgolj migam z ritjo, tako preprosto je. Kaj je še preprosto: Zavreti vodo, kavo, čaj, odtaliti, zamrzniti, zamenjati žarnice, piliti nohte, si nekaj vtakniti med noge, z nekom na drugem koncu. To bi vse morala zapisati, tako torej zgleda, v meni. Zunaj, tam stojijo miza, postelja, naslanjač, v kopalnici tuš, rolete na oknih, spuščene, počasi bo zmanjkalo papirja. V srednjem veku bi me zažgali, ob ploskanju, pred publiko, to lahko opaziš, če zgolj pogledaš, ampak tega pač nihče ne stori. Naročim inkvizitorja, povabim ga, naj on pogleda, kje me boli, saj zdravnik noče, lahko bi izvedela njegova žena. Pojasnila, trgovati bi morala s pojasnili, po tem je povpraševanje. Ko sem bila še otrok, so mi svet razlagali tako: plošča, nato krogla, okrog in okrog nič, v niču nekaj zvezd, nekatere opremljene, druge ne.

Dihaj, živi, živi, živi, če bom to dovolj dolgo na glas ponavljala, lahko za kratek trenutek verjamem. Verjamem vase, da če tega ne bi, ni stvar v tem. Ne morem več poslušati, odprejo usta, nekaj se odpravi, v mojo smer, k mojim ušesom, obema ušesoma, sedaj bi morala razumeti, kaj to pomeni. Da sem roža, pravi, kaj? Saj še sama sebe več ne poslušam, zgodbe okrog in okrog, preveč jih je že. 1000 m² zgodb, vedno več, vsak dan najmanj ena, tega je res veliko, takšno stanovanje, takšnega nimam na nobenem seznamu. Sedaj pa se pripravite: rada delam sezname, gospod doktor, vse si zapisujem, podčrtam vse, eno poleg drugega, eno pod drugim, to se potem naučim na pamet, vaja za spomin. Spominjam se sebe, to počneš, ko nekdo umre, strah popusti. Moj prvi seznam: dihaj, živi, dihaj, živi, to naj ne bi bil izziv? Sploh se ne zavedate. Je pa res, morala bi se malo brzdati.

Klara, moja pisarniška sosedica, je dobila v dar kaktus, dnevno ga zaliva, krava nora, dala mu je ime Horst. Vem, kaj si zdaj mislite, ampak Horst je njen fant. Vsak dan kliče, trikrat, vedno ob isti uri. Včasih je ni v pisarni, takrat dvignem slušalko jaz, rečem prosim, Horst pripoveduje, kaj trenutno počne, kaj točno, tega ji raje ne povem. Av, Horst, to pa res boli! Seveda bi si lahko mislili, da mi je v veselje mučiti druge, jih izzivati, zapreti v klet, v psihologiji zagotovo obstaja diagnoza za to, beseda, bolna.

Klara, ona je taka ljubica, ljubka na pogled, če le ne odpre ust, torej, če bi bila tip, bi že tako razmišljala. Lahko pa tudi drugače gledaš na to: Dihaj, živi, dihaj, potegni, enkrat zrak, drugič tiča, kje pa je tu razlika? Včasih mi zmanjka misli, pobegnejo, ura, ki prehitveva, tiktaka, naenkrat je mnogo pozneje, kot misliš, tudi kasneje te nič ne dohiti, nikakor ne. V vlaku, vedno sedem v prazen kupe, nalakiram nohte, to res ni enostavno. Morda za vse obstaja razlaga, v otroštvu. Niso me ljubili, ljubili, niso ljubili, tako sem vsaj mislila in sploh je vseeno, če je bilo tako ali vendarle čisto drugače. Praznina, razširila se je, zasidrala, na vrhu, v moji glavi. Razmišljanje, odsvetujem ga, takoj mi postane slabo, na bruhanje mi gre, hitro moram na stranišče. Ko sem bila še mlajša, v šoli, to je bil velik problem. Enkrat, učitelj telovadbe me je pospremil do stranišča, sklonila sem se naprej, nad školjko, zgrabil je od zadaj, kolk, mednožje, super, kaj pa si naj zdaj še mislim, menil je še, naj se ne napravljam tako. Saj

se ne, nikoli se nisem, samo navzgor moram pogledati, v oči, srepo, ne dvigne se mu, ne več. Ampak zakaj bi ga pa morala jaz? Ne, ne drogiram se, nikoli me niso zlorabili, to moraš danes povedati že skoraj povsod. Na prijavnici: zakonski stan: samska. Zloraba: negativno.

Horst, tudi meni je podaril kaktus, debelejšega, večjega, kar Klari ni ravno povšeči. Jaz pa ga sploh nisem hotela, mi je kar malce neprijetno. Prišel je po njo, rekel (njej), da je lahko srečna, da ima tako tougho (tako je rekel) sodelavko, (meni), da ga je kaktus na nekaj spominjal, smehlja se, jaz že vem, na kaj. Horst ni tako mislil, Klara, enostavno ne zna drugače. Klara joče, od veselja. Morda bi ji morala razložiti, kakšen je svet, ampak nimam srca za to. Srce, ob tej besedi me kar zmrazi. Peljem se v stanovanje, ulica Kettenbrückengasse, 60 m², 3 sobe, še na voljo. Dosti mi lahko očitajo, ampak ne, da lažem.

Dihaj, živi, dihaj, morali bi me obklesati, kamen, nekaj izdolbsti, izbiti razum, tako zvenijo streljane puške. Zagotovo nisem slab kamen, Klara, krava reče mu.

Seveda bi lahko dala odpoved, ampak stanovanja, moj šef, ki je padel iz vseh oblakov (ni jih dosti), možnosti prostega časa, denar za brezposelne, tako sem vsaj v gibanju, ne nabiram maščob. Gospod doktor, kaj bi porekli Vi, če bi dala odpoved? Ja, to drži, imela bi več časa za Vas, zase, lahko bi pogosteje prihajala, vpadla sem. Je to vse? Ampak saj več ne sprašujem. Če bi imela družino, njih bi to veselilo, sedaj sem vam vsa na voljo. To se sliši kot grožnja, ampak tako huda pa le nisem. Svet vidim ostreje, razmišljam v spremenljivkah (ki so prazne), to oblikuje. Če sedaj zapišem vse, kar mi pade na pamet, bi lahko napisala knjigo, nihče mi ne ostane dolžen. Knjigo ali dve, eno o moji glavi, eno o praznini (kaj filozofskega), eno o prodajalcih, njihovih praksah. Ampak to bi bile že tri, potem bi že bila morda pisateljica, story-seller, to mi še manjka, konec in pika.

Sem grda, grda, grda, to je bilo zdaj potrebno, vleče se in deluje. Izhajam iz preproste družine, mama gospodinja, ata kmet, dimnikar, ah, moj črnih, ampak tega ni rad slišal. Starši, ti živijo v majhni hiši, v neki vasi, imela sem dobre ocene, nikoli nisem bila noseča, to res ni krivo.

Peljem se v stanovanje, pogorelo, gorelo je, kot strela iz jasnega, moramo prenoviti, saje, imajo svojo lastno poezijo, vojne, ostajajo, plameni že zdavnaj ugasli. Tekam po stanovanju, smrdi po zažganem, dihaj, živi, globoko vdihni, moj jezik črn. Hitro v avto, preden me kdo vidi, od zavarovanja, hišnica, peljali me bodo v bolnico in kaj naj potem porečem? Gospod primarij, tako je bilo, saje, dišale so po jagodah. To bi naj bilo smešno! Doma: se stuširati, težkega srca (spet, ta beseda, brez strahu, štejem), dati v pečico bageto, vklopiti televizijo, oprati lase, posušiti lase, zložiti prtičke, če slučajno dobim obisk, to je tako enostavno napisati. Po televiziji: polno ponovitev, band Sergeant Steel kriči, možje ne jemljemo talcev, ne, tega res ne počno. Če le ti kdaj kaj požgo? Naslednje jutro mi šef pove, bil je požig.

Kdo bi storil kaj takšnega? Ali naj grem stvari do dna? Ona? Prepustite to raje policiji, šef zmajuje z glavo, odločno. Uradniki preiskujejo, en, dva tedna, to je bil pes prebrisan, rečejo, profi, vrata vlomljena, meni nič tebi nič, brez prstnih odtisov, glede motiva v temi. Vem, kaj si zdaj mislite, ampak jaz imam ključ.

Čez en mesec: nov primer, novo stanovanje, vse gori, hiša jo poceni odnese, poškodovanih ni. Vsi v pisarni hočejo videti, končno, malo spremembe. Gremo gor, proti vrhu, statika to dovoljuje, izrecno. Grem naprej, skozi stanovanje, saje spominjajo na nekaj toplega, mogoče bi morala za božič domov, kakšna svinjarija, rečem naglas. Tudi tokrat skoraj brez sledi.

Dihaj, živi, dihaj, to je že neke vrste ritual, hitro bi lahko pozabil. Nasproti se je vselila družina,

otroci razgrajajo, mož kriči, mislim, da je žena alkoholičarka, mož verjetno prav tako. Zadnjič, na stopnišču, ona sopiha, lovi sapo, vonj po postanem pivu, če ji delam krivico, dobi škatlico pralin. Bog da, bog vzame, ona reče Dobro jutro. Preselila se bom.

Že cel mesec, stanovanja, velika, majhna, zvita, plašna, skoraj se ne morem odločiti. Mogoče me prazne sobe osrečujejo. Vzajem veliko stanovanje, 90 m², tretje nadstropje, brez dvigala, brez kleti, temu pravim napredek. Preobleci se, dihati, vse zložiti v rdeče škatle, omejujem se: hladilnik, knjige, jedilna miza, postelja, omara, regal, avto parkiram pred hišo, brez imenske ploščice na vratih. Sedaj bi lahko rekla, da mi pomaga nekaj prijatelj, samo da bi videla, kako se to občuti. Premišljuje, bi, ne bi, bi, pokadila eno cigareto, preden še kje znorim. Gospod doktor, resnično mi pravi, te pogoste selitve niso normalne, nekaj sem potlačila. Počasi se mi zdi preveč pameten. Okej, gospod doktor, tako je, Vi, jaz, midva se že kar dobro pozna, Veste, zaupam Vam. Oče me je zlorabljal, tišina, ne verjamem svojim ušesom, v notranjosti se moram smejati, sem resnično rekla to? Tako, zdaj boš nekaj časa zaposlen. Vpraša me, če je zelo bolelo, mislim, da on sam jemlje tablete, zelene, modre, rdeče. Če se pri ljudeh, ki so to prestajali, tudi tako vede? Boljše bi bilo, ko bi jaz opravljala njegovo delo, nikoli mi ni bilo težko razmišljati, spoznati, poimenovati tudi ne, njemu očitno je.

Klara je noseča, Horst, menda ja nisi? Horst sedaj podarja vrtnice, nič kaktusov, moški ima stil. Klara me vpraša, če vem, če ne vem za kakšno stanovanje, sedaj bi se rada vselila skupaj. Rečem ja, uboga Klara, upam da ne bo mrtvorojenec. V naslednjih dneh, gorita dve stanovanji, mislim, da tukaj nekdo nekaj naklepa. Dosti mi lahko očitata, na primer, da nisem bila nikoli zaljubljena, vsaj ne tisto prav. To drži, sklepam, moški preprosto niso vredni, kot da bo kdo to razumel. Aaron iz Zimske Skale, moj žrebec, je spočel žrebička. Res lušten, ima isto liso na čelu, belo, v obliki srpa, lise so torej dedne, no super. Vprašam Hanzeka, kaj se bo zgodilo z Aaronom, ko bo star? Hanzek se reži, reče, žrebec se nikoli ne postara, reče, tisti ta pravi, se razume. Vsa sreča sveta.

Dihaj, živi, dolgočasno postaja, moram si nekaj omisliti, nekaj novega. Lahko bi zadržala zrak, da vidim, kako dolgo zdržim. Če se bo potem pojavila svetloba, svetlobna podoba, ki se sklanja, mi stiska roko? Če resnično ne boli, kot vsi govorijo, si šepetajo, prišepetavajo? Če opazuješ luč, pod mikroskopom, je prazno, prazno, lepo, hitro, izgubi se v temi, da to se zgodi.

Pa gremo znova. Predstavljam si, nekdo mi pripoveduje, da pretepa svojo ženo, tako prav, s pestmi, da ji razpoka koža, da se vrti, pade, vrti in tako naprej. Predstavljam si, kako me vpraša, če bi hotela biti ta ženska, ne bo se pretvarjal, vseč sem mu, z veseljem bi me fukal, ampak v resnici gre tukaj za nekaj čisto drugega. Gospod doktor, predstavljajte si, da bi bila moški, Vi ženska, pripovedovala bi Vam, o pesteh, fuku, bi Vas to na kakršen koli način stimuliralo? Zdi se mi, da sedaj ne ve, kam ciljам. Doma, pojem kruh, sedem na posteljo, zrem po okolici, v perilu, postajam vedno lepša, kot marmornati kolač.

Stanovanje, ulica Stumpergasse, 60 m², stara gradnja, krilna vrata, da v tem okolišu še sploh obstaja kaj takšnega. Prvim interesentom je predrago, drugim ne ugaja vpad svetlobe, mislim, da mi bo slabo, vsak čas, ne, parketa ne smete prebrusiti, si kar lahko predstavljam, kako delate, saj vidim Vaše roke.

Na sebi odkrijem novo potezo: Hočem, da bi stanovanja ostala prazna, tudi ta imajo svoje pravice. V pisarni mi pripovedujejo, našli so vročo sled, policija je aretirala moškega, me sploh ne čudi, počasi štejem do deset, če je kdo tole opazil? Klara, kolca jo, ampak sedaj gre kmalu na porodniško. Če ji bomo le našli menjavo? Tukaj na vsak način hočem imeti besedo.

Srečam moškega, v trgovini, najina nakupovalna vozička trčita, tiho reče: avč. Je to smešno? Smejem se, na hitro salutiram. Poslušno javljam, nič poškodovanih. Zbeži, kot bi mu bil sam hudič za petami, morda pa mu je. Na blagajni, tam se obnaša, kot da me ne pozna, zlije se z množico. Moje življenje, kaj vendar govorim, življenje, resnično je čudna stvar, beseda da besedo, povsod pustolovščine. Hans je padel s konja, na glavo, si zlomil vretence.

Dihaj, dihaj, na mojih prsih leži nesnaga, ne sodi tja, mojemu stanovanju bi se prileglo spomladansko čiščenje. Gospod doktor meni, da bi mogla sprejeti spremembe, spremeniti nekaj na sebi, mogoče se celo pretvarjati, da sem srečna, menda tukaj obstaja neka kibernetična povezava. Vzrok, posledica, živi, dihaj, postavljalj pogoje, ponudba, ta določa povpraševanje. Srečala sem moškega, možatega (to še posebej poudarjam), uspešnega, govori o uspehu, kje se skriva, sem morda tudi jaz? On, v tridesetih, vodna postelja, srajce mu lika neka Poljakinja, če ne še kaj več. Pritožuje se, da je v njegovem stanovanju glasno, sosedu imajo otroke, psa, dobrodošli v klubu. Rečem mu, da razumem, če lahko to uredim, ne vem. Pogleda me, skozi me, mežika, kot star lev, ki se ga želijo polotiti, moje misli odplavajo, proč, z leti postajam nepozorna, moram si nekaj predpisati proti temu.

Usnjen gobec z motorno žago, gledališka predstava, bila sem tam, sama, sem dihala, se občutila, ampak le za kratek čas. Prost izhod zapornika, nič več, manj, Usnjen gobec je ugrabil žensko, ji grozil z motorko, kot da je to močno pretirano. Truplo, to je zažgal, ob tem jedel torto. Stojim pred cesto, na semaforju, na poti domov, mislim si, samo en korak v pravo smer, naprej, in že sem zgodovina. Stojim nad progo podzemne železnice, na poti domov, mislim si, samo en korak v pravo smer, naprej, in že sem zgodovina.

DOGODKI

Podelitev Miklošičeve nagrade 2014

V četrtek, 20. 11. 2014, je potekala podelitev Miklošičeve nagrade in priznanja Filozofske fakultete Univerze v Mariboru – letos prvič v amfiteatru Filozofske fakultete v Mariboru, na Koroški cesti 160.

Fran Miklošič, ki je bil poleg Franceta Prešerna največja slovenska osebnost 19. stoletja, se je rodil prav na dan podelitve, leta 1813.

Miklošičevo nagrado je prejel sociolog, predavatelj na Filozofski fakulteti, **doc. dr. Andrej Naterer**, za svoje terensko antropološko raziskovalno delo v Ukrajini v Makejevki, ki ga je nadgradil v dokumentarni film *Bomži – Cestni otroci v Makejevki*. V odlomku dokumentarnega filma, ki so ga predvajali na podelitvi, je bilo razvidno, da so ga otroci sprejeli medse in mu tako omogočili vpogled v njihovo življenje. Dokumentarni film so predvajali lani na kinofestu v New Yorku, kar je le še večji do-

kaz, da si je dr. Andrej Naterer s svojim delom resnično zaslužil Miklošičevo nagrado.

Podelitev je bila zanimiva in umetniško obarvana, program so popestrile študente Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru s petjem ob spremljavi kitar, sceno pa sta uredili študentki umetnostne zgodovine Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.

Dr. Andrej Naterer je bil ob prejemu nagrade očitno ganjen, saj je bil nagrajen za delo, ki mu pomeni način življenja, kar lahko ob ogledu filma ugotovimo tudi sami. Pravi, da je izredno počaščen, da je dobil to nagrado, še posebej zato, ker so mu jo podelili ljudje, ki so mu blizu, a skromno poudarja, da je on le tisti, ki je nagrado prevzel – zaslužili pa so jo tudi vsi tisti, ki so ali so bili del tega projekta. V smehu pove, da sam sicer ne razume točno, kaj ta nagrada pomeni, a se zaveda, da nagrade ne podelijo kar tako. Raziskovalno delo v Ukrajini je trajalo 13 let – tega ni pričakoval, saj je šel v Ukrajino kot študent na oddih k prijateljem. Med humanitarnim delom je spoznal cestne otroke in njihovo življenje ga je pritegnilo. Pravi, da so postali prijatelji, oni so bili njegovi zaščitniki, saj se mu le ob njih ni zgodilo nič slabega. Z navdušenjem se spominja, kako so ga otroci – zaradi nenehnega postavljanja vprašanj – poimenovali »svetovni prvak v postavljanju neumnih vprašanj« in kako so mu kasneje dali prav oni idejo, da lahko iz tega raziskovalnega dela nastane film. Dr. Andrej Naterer je izdal tudi dnevnik, ki ga je pisal med raziskovalnim delom, da se je lahko ubranil pred tako imenovanim »kulturnim šokom«, saj je spremljati, kako otroci in mladostniki živijo na cesti in velikokrat tam tudi umrejo, srce parajoče.

Eva Božič

Oddelek za slovanske jezike in književnosti gostil doktorske študente

V petek, 21. 11. 2014, se je v prostorih Filozofske fakultete odvijalo Mednarodno znanstveno srečanje doktorskih študentov slovenistike in slavistike – Philoslovenica 2014, kjer so svoje prispevke predstavili doktorski študentje, spregovorili pa so tudi nekateri naši profesorji in organizatorji. Srečanje se je pričelo s pozdravnima nagovoroma doktorske študentke in organizatorke Nine Ditmajer ter predstavnice Slavističnega društva Maribor dr. Natalije Ulčnik. Program so z zborovskim petjem popestrile Polančice iz OŠ bratov Polančičev. Dr. Irena Stramljič Breznik je s plenarnim predavanjem *Frazeološki lingvokulturološki pristop v roki z roko s kulinarčnim turizmom* navdušila občinstvo. Drugo meddisciplinarno plenarno predavanje *Književnost in ekologija* dr. Jožice Čeh Steger, ki orje ledino na tem področju, je sprožilo nekaj zanimivih vprašanj. Prispevki doktorskih študentov so bili predstavljeni v jezikoslovni, literarni in didaktični sekciji. V prvem delu so se predstavljali Tjaša Markežič s *Feminativi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in Slovarju novejšega besedja*, Előd Dudás z *Madžarsko-slovenskimi jezikovnimi stiki v Prekmurju* in Maruška Agrež s *Te pa po štajersko – besedi pa in te v delih Petra Dajnka in v slovenskogoriškem narečju*. V literarni sekciji so debate potekale po predstavitvah Urše Prša: *Motiv Orfeja pri Francetu Prešernu in Simonu Gregorčiču*, Megi Rožič: *Transnacionalne in transkulturne prvine v literarnem opusu Maruše Krese* in Martine Potisk: *Med tradicijo in inovacijo: medkulturna transformacija mita o desetništvu v romanu Zorka Simčiča Poslednji deseti bratje*. Didaktična sekcija je ponudila možnost številnih debat z vedno aktualnima temama: Irena Kužnik: *Motivacija za učenje slovenščine kot maternega in manjšinskega jezika pri pripadnikih manjšinske in nemanjšinske skupnosti v Srbiji* in Jure Cvetek: *Raba knjižnega jezika pri srednješolcih*. Prisotni študentje smo bili veseli priložnosti, da smo smeli opazovati organizacijo in izvedbo simpozija na domačem terenu. Upamo, da bo tovrstnih dogodkov še več in da se jih v prihodnje udeleži večje število študentov.

Urša Kac

Medmeti na presečišču slovenskega besednega in znakovnega jezika

V sredo, 26. novembra, je v predavalnici Pedagoške fakultete v Mariboru potekalo gostujoče predavanje Matjaža Juharta, sekretarja ZDGNS in tolmača SZJ, ki je ob letošnji razglasitvi 14. novembra kot dneva slovenskega znakovnega jezika spregovoril o slovenskem znakovnem jeziku. Druga predavateljica je bila Ljubica Podboršek, tolmačka SZJ, ki z neverjetno energijo in vztrajnim delom uveljavlja rabo znakovnega jezika v izobraževanju z izdajanjem učbenikov in slikovnih slovarjev ter ga promovira in mu odpira poti v javno življenje.

Matjaž Juhart je razjasnil, kako gluhi sanjajo, razmišljajo in so na vse mogoče načine povezani z znakovnim jezikom. Znakovni jezik gluhih temelji na uporabi rok, mimike obraza, oči in ustnic ter gibanju telesa. Prstna abeceda se lahko uporablja skupaj z znakovnim jezikom. Znakovni jezik je za gluhe jezik sporazumevanja. V njem se lahko izražajo, poleg tega pa jim le ta način sporazumevanja omogoča njihov optimalni razvoj. Znakovni jezik nima enake slovnice kot govorni jezik na istem geografskem območju, saj je znakovni jezik neodvisen od govornega in se razvija znotraj skupnosti gluhih.

Podborškova se je izpopolnjevala v ZDA in uveljavljala uporabo znakovnega jezika v izobraževanju ter izdajala učbenike slovenskega znakovnega jezika. Še vedno vztraja in snuje projekte, ki temeljito uveljavljajo slovenski znakovni jezik in ravno to je tudi spodbudilo njeno sodelovanje s profesorico Ireno Stramljič Breznik, ki je nastalo povsem spontano in iz zavzetosti ter radovednosti, odkriti kaj novega.

Povod za predavanje je bila izdaja dveh monografij, ki se posvečata medmetu in njegovemu mestu v leksikalnem sestavu jezika. Prva (**Irena Stramljič Breznik: Medmeti v slovenskem jeziku, 2014**) je kot teoretična iztočnica najtesneje povezana z monografijo (**Irena Stramljič Breznik, Ljubica Podboršek: Medmeti na presečišču slovenskega besednega in znakovnega jezika, 2014**), ki skuša medmete in njihovo rabo prikazati z vidika dveh naravnih jezikovnih kodov in tako vzpostaviti most med slišječimi in neslišječimi ter s tem posledično prispevati k neobremenjenemu sprejemanju drugačnosti in drugačnih.

Monografija Irene Stramljič Breznik *Medmeti v slovenskem jeziku* prinaša celovit oris besedne vrste, poimenovane medmet, glede na njene razvojne, pomenske in tvorbene značilnosti, pa tudi glede na obseg in področje njene rabe. Poseben prispevek monografije – glede vsebinske specifičnosti in tehtnosti – predstavlja tudi poglavje o medmetih v aktualni jezikovni rabi, kakršno zrcali korpusno gradivo, ki zajema besedila govornega in pisanega jezika, zato monografiji jezikoslovno aktualnost zagotavlja zlasti troje: novi vidiki obravnave medmeta kot doslej obrobneje obravnavane besedne vrste, problemska širina obravnave ter oprtost orisa aktualne rabe medmetov na sodobne (elektronske) gradivske vire.

Monografija *Medmeti na presečišču slovenskega besednega in znakovnega jezika* prikazuje medmete v slovarski pojavnosti besednega jezika in njihovo izbrano presečno množico protistavno sooča z izražanjem v slovenskem znakovnem jeziku. V začetnem poglavju so predstavljene te-

meljne lastnosti medmetov, ob tem pa je prikazan njihov leksikografski zapis v treh referenčnih slovarjih, nastalih v obdobju med koncem 19. in začetkom 21. stoletja. Temu sledi prikaz temeljnih značilnosti znakovnega jezika. Slednje naj bi pritegnilo zlasti sliščega bralca. Ta naj bi se ustavil in zamislil nad naglico svojega vsakdana, v katerem je vse manj časa za sprejemanje sebi enakih ljudi, kaj šele drugačnih, in hkrati ozavestil spoznanje, da poleg sveta glasov in hrupa obstaja tudi svet tišine ter ob govorici glasovnega jezika še govorica kretenj. Poseben izziv in novost knjige pa je prikaz izbranih medmetov slovenskega besednega jezika v slovenskem znakovnem jeziku.

Predavanje je bilo v prvi vrsti namenjeno vsem profesorjem in študentom, ki se izobražujejo za osnovno- in srednješolske profesorje. Zanje kot bodoče učitelje obstaja velika verjetnost, da se bodo pri svojem poklicnem delu srečali z gluhim ali naglušnim učencem ali dijakom. Zato je še toliko pomembneje, da kaj o tem izvedo tudi v času študija, v katerem je tovrstnih izobraževalnih vsebin, sodeč po izkušnjah, mnogo premalo. Na povabilo predavanja so se odzvala tudi združenja, ki delujejo v korist osebam z okvaro sluha. Dogodek je povsem aktualen tudi v kontekstu 14. novembra, ki je bil letos prvič razglašen za dan slovenskega znakovnega jezika. Ne nazadnje pa je sodelovanje strokovnjakov tako slovenskega besednega kot znakovnega jezika nujna zaveza obeh strok, da vsaka po svoje in hkrati obe skupaj skrbita za obe različici materinščine.

Maja Lamovšek

Ilustratorka Natalija Cigut se predstavi

Sem študentka umetnostne zgodovine in zgodovine prvega letnika druge stopnje na Filozofski fakulteti Maribor. Študij umetnostne zgodovine se na nek način povezuje z mojim ustvarjanjem, predvsem pa z mojo ljubeznijo do umetnosti. Umetnost je namreč tista, ki že od nekdaj predstavlja vodilo v mojem življenju. Z likovno dejavnostjo sem se začela ukvarjati že zelo zgodaj, saj sem hitro ugotovila, da se v meni skriva talent za risanje oz. slikanje. Kasneje sem začela ustvarjati v različnih likovnih tehnikah, kot sta olje na platno in akvarel, ampak vodilno vlogo v mojem ustvarjanju še vedno predstavlja risba, saj se mi zdi, da skozi risbo na najbolj neposreden način predstavimo nek motiv in neko notranje doživljanje. V zadnjem času se veliko ukvarjam tudi z otroško ilustracijo. Poleg tega pa moj prosti čas zapolnjujejo še ustvarjanje unikatnega nakita, poslikava stekla, poslikava beneških mask in druga ustvarjalna dela. Motivno gledano najraje upodabljam naravo, saj mi le-ta nudi največ snovi za ustvarjanje, velikokrat pa se na mojih delih pojavljajo raznorazni vzorci, predvsem na nakitu, steklu ter maskah.

Zahvala

Uredništvo literarno-jezikoslovne revije Liter jezika se zahvaljuje vsem avtorjem leposlovnih, strokovnih ali poročevalskih prispevkov, kritik, prevodov in ilustracij, vsem donatorjem, pokroviteljem, še posebej Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, Slavističnemu društvu Maribor, Študentskemu svetu FF UM in ekipi ustvarjalcev Mladih rim, podpornikom in ostalim, ki so pomagali pri oblikovanju, tisku in promociji revije.

Nekateri prispevki so na izrecno željo avtorjev ostali v izvorni obliki, zato lekture niso bile vnešene, oblikovanje pa je bilo minimalno.

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

Študentski svet

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

Oddelek za slovanske jezike
in književnosti

SLAVISTIČNO DRUŠTVO
MARIBOR

ISSN 2232-2671

9 772232 267001 >